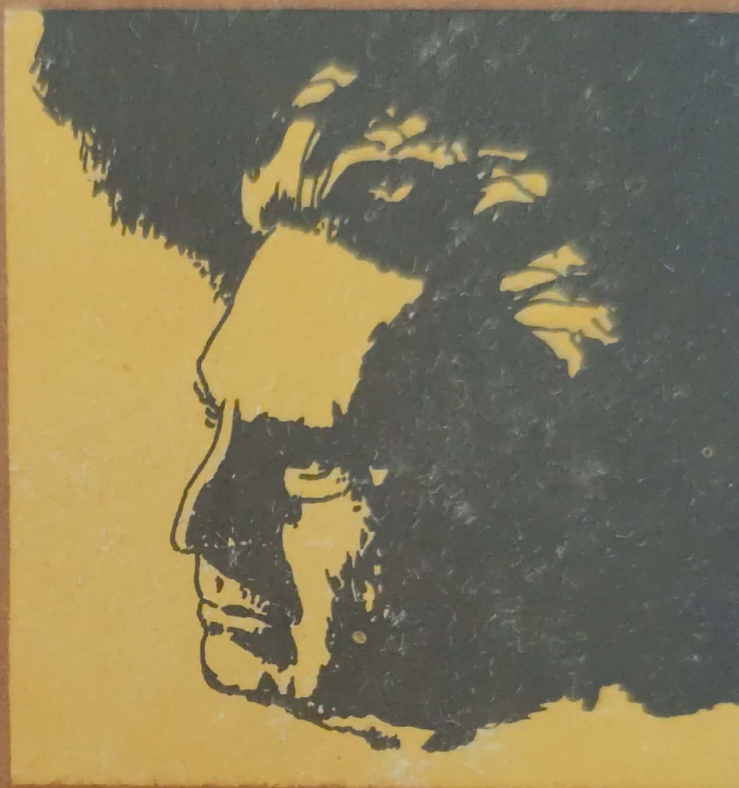

TEXTE COMENTATE

Lyceum

Tabel
cronologic,
prefață
note
și
bibliografie
de
**CORNELIA
ȘTEFĂNESCU**

G. CĂLINESCU

Scrinul negru

EDITURA

ALBATROS

TEXTE COMENTATE

Lyceum

1974
EDITURA ALBATROS

Premiul I - clasa a VIII - a C
G. CĂLINESCU *15 iunie*

Scrinul negru

Tabel cronologic,
prefață,
note
și
bibliografie
de
CORNELIA ȘTEFĂNESCU

TABEL CRONOLOGIC

- 1899 Se naște la 2 iulie (19 iunie stil vechi), „ora 7 și 55/60 postmeridian“, la București, G. Călinescu. Nașterea a fost înregistrată la 21 iunie, conform certificatului de naștere nr. 4607 din 1899. Datele sînt confirmate de un certificat de tip nou, eliberat la 19 iulie 1961, cu nr. 14778.
- 1899— Primii ani îi petrece la București, pe strada
1902 Gh. Șincai. „Întîia amintire pe care o am ca copil este următoarea: mă aflu în brațele cuiva pe o tindă gigantică, privind spre un bulevard imens. Pe urmă, prin reconstrucție, am înțeles despre ce poate fi vorba. Tinda nu era altceva decît modesta intrare cu două scări laterale a bisericii Schitu-Măgureanu, lângă Cișmigiu“ (*Psihologice, Contemporanul*, nr. 39(937), 25 septembrie 1964, p.1. Vezi și Valer Donea (Profira Sadoveanu), *De vorbă cu G. Călinescu, Adevărul literar și artistic*, XV, seria a II-a, nr. 797, 15 martie 1936, p. 5.

1903 La vârsta de 4 ani a fost dus de familie la Botoșani. „Aici mi-am petrecut a doua copilărie” (Valer Donea, *Idem*). „Cîțiva ani înainte de moarte, călătorind cu autobuzul, cu membrii Institutului de istorie și teorie literară, directorul, pe măsură ce se apropia de Botoșani, devenea tot mai taciturn și mai neliniștit. După sosirea în oraș, urmat de două-trei persoane mai intime, Jupiter tonans, devenind brusc emoționat, părăsi misterios grupul, plecînd pe străzi. Un aer de indelebilă sfiiciune îl făcea să privească suspicios înapoi, pentru a vedea dacă nu-l urmăresc ceilalți. Pe o stradă largă, dreaptă și luminoasă, G. Călinescu întrezări umbrele copilăriei” (Valeriu Ciobanu, *G. Călinescu, în Revista de istorie și teorie literară*, tom XV, nr. 3, 1966, p. 498).

1904— Primele cunoștințe le-a dobîndit „nu la școală,
1905 căci aveam între cinci și șase ani. Am căpătat un abecedar, condei cu peniță și un caiet liniat complex, ce-mi producea multă satisfacție ochiului prin portativele sale și, ajutat de ai mei pe apucate, am învățat să scriu și să citesc relativ” (G. Călinescu, *Rememorări, Națiunea*, II, nr. 527, 25 decembrie 1947, p.5. Vezi și *Viața românească*, XVIII, nr. 6, iunie 1965, p. 16).

1906 Urmează clasa I-a primară la Iași, la școala din str. Toma Cozma. Familia locuia pe str.

Păcurari nr. 27. „Accesul la ea [la școală] din strada Păcurari, unde ședeam, era dificil iarna pe ger. Bolovanii căpătau un polei care-i făcea alunecători. Atunci puneam tașca jos și așezat pe ea mă rostogoleam pînă la vale, în Păcurari. De cîte ori, acum cîțiva ani, trecînd spre Facultatea de litere din Iași, la curs, n-am meditat la drumurile mele infantile“ (*Rememorări, Viața românească*, p. 17). În clasa I-a are 8 la toate materiile, 9 la conduită, „atenția bună, silința f. bună“. Prima încercare literară, o poezie, a scris-o cînd era în școala primară. „Cum de mi-a venit în minte o astfel de ispravă, fără nici cea mai mică idee de literatură, n-aș putea spune“ (*Idem*, p. 16).

1908 După absolvirea clasei a II-a se mută cu familia la București, str. Știrbei-Vodă nr. 40.

1909— După terminarea cursului elementar, se înscrie
1910 la gimnaziul „G. Șincai“, situat nu departe de locuința lui Titu Maiorescu din str. Mercur. Elevul este atras de invențiile tehnice și militare, atracție „care și astăzi îmi apare de neconceput“ (*Idem*, p. 16).

1911— Cîntă în corul de băieți condus de profesorul
1912 Ghimpețeanu. „Și acum glasul meu interior este de sopran, baritonul mă irită. Pentru opera mea vocală primeam lei cinci într-o piesă de argint și mai tîrziu, pare-mi-se, șapte“ (*Idem*, p.18). Dintre profesorii care i-au călăuzit pașii, G. Călinescu amintește de Gîrbea, „traducător al cărții lui Iov“, G. Lazăr, care

publica la *Convorbiri literare*, C. Giurescu, „om de valoare..., chiar nouă ni se părea impropriu pentru gimnaziu“, și „distinsul gânditor“ Gr. Tăușan, fost elev al lui T. Maiorescu (G. Călinescu, *Orientări filozofice, Adevărul literar și artistic*, nr. 863, 20 iunie 1937, p. 15).

1914 Elev al gimnaziului „Cantemir“. Aici îl vede pe I.G. Duca „proaspăt ministru de instrucție“, care îi pune întrebări „despre toxine și mă îmbia pedagogic să răspund“ (G. Călinescu, *I.G. Duca. Portrete și amintiri*, în *Adevărul literar și artistic*, XI, seria a II-a, nr. 627, 11 decembrie 1932, p. 7).

1915— Elev la liceul „Gh. Lazăr“. „Îmi plăceau scrierile despre romani și pieile roșii, acelea cu aventuri sau cu probleme științifice. Îmi picase în mîini niște cărți despre mesmerism și despre hipnoză, între care chiar și ceva de Wundt despre sugestione. Nu mai vorbesc că la paisprezece ani Jules Verne și Al. Dumas reprezentau pentru mine geniile geniilor“ (G. Călinescu, *Lectura în vacanță*, în *Contemporanul*, 35(568), 30 august 1957, p. 1).

1917— În timpul refugiului în Moldova, cînd capitala este ocupată de trupele germane, în primul război mondial, frecventează cursurile „Liceului Internat din Iași“, pierzînd însă de la o vreme contactul cu școala. La sfîrșitul războiului este cercetaș și ajută la înregistrarea celor secerați de tifos.

- 1918 *octombrie*. Își dă examenul de bacalaureat la liceul „Mihai Viteazul” din București, secția modernă.
- 1918— An de ezitare sau de îngrijirea sănătății. „Eram
1919 numai piele și os / Și mă credeam (cu mândrie) tuberculos” (*Impostură*).
- 1919 La Facultatea de filozofie și litere din București studiază limba și literatura italiană. Titular al catedrei era Ramiro Ortiz, decan, Dimitrie Onciul. Alți profesori: N. Iorga, Vasile Pârvan, P.P. Negulescu, M. Dragomirescu, Ovid Densusianu, E. Lovinescu, care l-a suplinat o vreme pe Charles Drouhet. În același an funcționează ca bibliotecar interimar la biblioteca facultății. Primele încercări literare sînt semnalate la 31 mai 1919, cînd D.N. Nanu reține la rubrica intitulată „Corespondență literară” a revistei *Sburătorul*, o strofă din poezia *Fluturașul*, semnată G. Călin. La 27 septembrie, E. Lovinescu răspunde noului colaborator la „Poșta redacției”: „Cîteva cugetări sînt spirituale, dar e atît de greu de urmărit originalitatea în cugetări”.
- 15 *noiembrie*. I se confirmă primirea unor „lucruri promițătoare”, dar G. Călinescu renunță pentru o vreme la încercarea de a publica literatură.
- 1919— Elaborează două lucrări de seminar, la catedra
1920 lui M. Dragomirescu: *Duiliu Zamfirescu*, „*Ghelesmani*” și N. Filimon, „*Nenorocirile unui*

slujnicar" (O. Papadima; *Din anii studenției*, în *Revista de istorie și teorie literară*, tom XIV, nr. 3—4, 1965, p. 514).

- 1920— Elaborează lucrarea de seminar *Calderon*,
1921 *Judecătorul din Zalamea*.
1921 *vara*. Pleacă în Italia. La recomandarea lui D. Onciul este numit paleograf-bibliotecar la Arhivele Statului din București, post pe care-l menține până în 1923. „Organizarea bibliotecii Arhivelor e începută de mine” (*Rememorări*, p. 20).
- 1921— Alte lucrări de seminar? *Al. Ruso*, „*Cîntarea*
1922 *României*” și *G. Topîrceanu*, „*Balada chiriașului grăbit*” (*Revista de istorie și teorie literară*, tom XIV, nr. 3—4, 1965, p. 522—553).
- 1923 Trece examenul de licență în italiană, avînd ca discipline secundare franceza și româna. Apare în traducerea sa *Un om sfîrșit* de Giovanni Papini. Din luna martie îl suplinește pe Claudiu Isopescu la liceele „Gh. Șincai” și „Matei Basarab” din București.
- 1924 Debutază în critică la revista *Roma*, condusă de Ramiro Ortiz cu un articol despre Pirandello, continuînd să publice articole, medali-oane, note, la rubrica intitulată „Cronica”. 19 iulie. După examenul de capacitate este numit profesor provizoriu la liceul „C. Diacovici Loga” din Timișoara (ordinul ministrului nr. 69336/1924).

noiembrie. Recomandat de Ortiz și susținut de D. Onciul și V. Pârvan obține un concediu de studii pentru doi ani, în Italia. Pleacă la Roma, însoțit de colegi arheologi. Este bursier al Școlii române din Roma, condusă de V. Pârvan. G. Călinescu a cutreierat Roma antică și muzeele, a răsfoit toată biblioteca antico-arheologică din școală, a avut acces la Biblioteca Vaticanului. Spre sfârșitul anului venea din țară directorul școlii, V. Pârvan, care își revizua în acea perioadă monumentală sa operă *Getica*. Primăvara plecau cu toții la Napoli și Pompei. „Atunci s-a cimentat între intelectualii italieni bine gânditori și românii luminați și democrați (feriți de erori tardive ce n-au fost ale epocii mele italiene), legături indisolubile“ (G. Călinescu, *Prieteni italieni*, în *Contemporanul*, nr. 39 (573), 27 septembrie 1957, p. 1). Audiază cursurile unor mari specialiști, între care Adolfo Venturi. Se inițiază în engleză și arta dansului, în arheologie și arhitectură. „La Roma am avut prilejul să mă informez mai bine despre problemele arhitecturale, să consult unele opere clasice, să vizitez monumentele, să datez după grosimea mortarului și dimensiunea cărămizii un zid ivit în săpături, să învăț felurite *opus*, adică chipuri de așezare a elementelor intrate în structura lui“ (G. Călinescu, *Un arhitect*, în *Contemporanul*, nr. 45(943), 6 noiembrie 1964, p. 1).

1925 Publică în limba italiană, însoțite de studii, rapoartele misiunilor catolici din țările române în sec. XVII și XVIII, *Alcuni missioni-*

nari cattolici italiani nella Moldavia nei secoli XVII e XVIII, Roma, Libr. de Scienze e lettere, 1925.

1926 Publică în *Universul literar* (XLII, nr. 51, 10 decembrie 1926, p. 2), condus de Perpessicius, o poezie de dragoste *Nova mihi apparuit Beatrix*. Acesta este socotit de el, în *Istoria literaturii*, adevăratul debut poetic, deși versurile le privește ca „improvizate”, reprezentând „un material prea sărac pentru caracterizare” (G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Ed. Fundației, 1941, p. 838). Ia parte la ședințele cenaclului „Sburătorul”. Ascultîndu-l vorbind, la prima vizită, E. Lovinescu s-a exprimat: „Domnul Călinescu este mintea cea mai ascuțită a generației de astăzi. Am credința că mă va continua în critica literară” (I. Valerian, *Cu George Călinescu. Prin anii tinereții*, în *Gazeta literară*, nr. 40(673) 30 septembrie 1965, p. 3). De la 1 septembrie figurează pe lista corpului didactic al liceului „Gh. Șincai”, unde rămîne pînă în 1935, exceptînd perioada 1928—1929, cînd e profesor la Timișoara. Era coleg cu E. Lovinescu, N.N. Condeescu, I.M. Rașcu, Al. Graur.

1927 Inițiază, la 15 ianuarie, în revista *Viața literară* a lui I. Valerian, rubrica de literatură străină. După cîteva asemenea medalioane, va publica pînă în 1933 articole și note cu subiecte din literatura română, la rubrica „Opere și autori”, susținută mai înainte de Pompiliu Constantinescu. În *Sburătorul* începe

prin a da scurte fișe critice despre scriitori români, la rubrica „Aspectele vieții literare”. La *Sinteza*, revistă condusă de G. Nichita, G. Călinescu redactează pagina de critică literară, scriind de cele mai multe ori singur cronica, recenziile, miscellanea. Memorabilă, polemica lui G. Călinescu cu E. Lovinescu. Începe colaborarea la *Gîndirea*, rubrica „Idei, oameni, fapte”, colaborare care se sfîrșește brusc în noiembrie 1929.

- 1928 Colaborare sporadică la *Universul literar*. Funcționează ca profesor la liceul „C. Diaconovici-Loga” din Timișoara.
4 mai. Se căsătorește cu Elisabeta (Alice-Vera) Trifu, devenită „incomparabila Vera”, căreia îi va dedica seria de *Opere*.
- 1930 Publică la Roma *Altre notizie sui missionari cattolici nei paesi romeni*, care ca și *Alcuni missionari...* sînt extrase din *Diplomatarium Italicum*, condus de V. Pârvan (Iorgu Iordan, G. Călinescu și universitatea din Iași, în *Revista de istorie și teorie literară*, tom XIV, nr. 3—4, 1965, p. 509).
Noiembrie-decembrie. Conduce revista *Capricorn*, care are în vedere „ridicarea criticii profesionale”, prefigurînd în cele două numere apărute *Jurnalul literar*. Colaborează la *Vre-mea*.
- 1931 Publică la *Viața românească* fragmente din *Viața lui Eminescu*, pe care o scrie în satul Rod, de lîngă Sibiu. Contribuie la apariția

revistei *Hermes* și colaborează la o revistă, cu apariție efemeră, *Licăriri*, tot cu profil didactic.

1932 Publică la *Adevărul literar și artistic* și la *România literară* (revistă condusă de L. Rebreanu), fragmente din *Viața lui Mihai Eminescu* și capitole din romanul *Cartea nunții*. Apare la Editura Cultura Națională volumul *Viața lui Mihai Eminescu*, strălucit debut al autorului în istoria literară.

1933 Inaugurează la *Adevărul literar și artistic*, la 12 februarie, *Cronica mizantropului*; mai publică o cronică sportivă (sub pseudonimul Sportiv); sub semnul probabilității stau cronicile semnate Dandy (o cronică a modei) și Ovidius (cronică balneară) (Marcel Duță, *Cronica mizantropului*, în *Revista de istorie și teorie literară*, tom. XIV, nr. 3—4, 1965, p. 701—711). Apare primul său roman *Cartea nunții*. La propunerea lui G. Ibrăileanu este numit codirector al revistei *Viața românească*, împreună cu M. Ralea. G. Călinescu răspunde de partea literară, artistică și redacțională, responsabilitatea pentru ținuta ideologică și politică revenindu-i lui M. Ralea. Apare ediția a doua, revăzută, a *Vieții lui Mihai Eminescu*.

1934 Întrerupe temporar activitatea la *Viața românească*. G. Călinescu a studiat la Biblioteca Academiei manuscrisele Eminescu.

1935 Apar volumele II și III din *Opera lui Mihai Eminescu*. Cultura, Descrierea operei (Editura Fundației pentru literatură și artă), colecția „Scriitori români contemporani”.

1936 Apar volumele IV și V din *Opera lui Mihai Eminescu*. Cadrul psihic, Cadrul fizic, Tehnica, Analize, Eminescu în spațiu și timp (Editura Fundațiilor pentru literatură și artă). „Cei mai dedați cu emoțiile reci ale criticii ne vor lăuda mai puțin pentru munca *umilă și onestă* și vor ghici intenția noastră de a nu face uz de talent, de a nu înăbuși opera eminesciană în propria noastră sentimentalitate și în stilistică. Am dorit a face ceea ce Sainte-Beuve numea fiziologia operei, istoria ei naturală (*Pensées*), adică acea disecție înceată și fără zgomot, care prin exactitatea și curățenia ei înrîurește mai adânc asupra spiritului” (*Postfață*, vol. V, p. 375). Premiul Academiei „C. Hamangiu”.

23 noiembrie. Își susține doctoratul la Iași cu teza *Analiza literară a unui manuscris eminescian*. „*Avatarii faraonului Tlă*”. Candidatul propune comisiei de examinare (I. Marinescu, M. Ralea, Octav Botez, O. Tafrali, Iorgu Iordan) ca teză complementară volumele I—II din *Opera lui Mihai Eminescu*. Colaborează la *Revista Fundațiilor*.

1937 Reia activitatea la *Viața românească*. 1 octombrie. Numit conferențiar provizoriu de critică și estetică literară la Facultatea de

litere a Universității din Iași, ca succesor al lui Octav Botez. Apare culegerea de versuri *Poesii* (Editura Cultura Națională) cuprinzând 11 piese.

- 1938 Apare *Viața lui Ion Creangă* (Editura Fundației pentru literatură și artă, colecția „Scriitori români contemporani”). „Ca și în cazul lui Eminescu, am încercat a face portretul lui Creangă interpretând documentele. [...] Judecățile asupra operei le-am unit cu narațiunea biografică într-un portret totalitar, deoarece opera se află, întrucît îl privește pe Creangă, strîns legată de existența lui” (*Postfață*, ediția 1964, p. 384). Mai apar: *Enigma Otiliei* (al doilea roman al său), ediția I-a a *Poeziilor* lui Mihai Eminescu, întocmită și comentată de G. Călinescu, ediția a III-a, revăzută și cu aparat critic, a *Vieții lui Mihai Eminescu*.
septembrie. Călătorește în Franța și Italia.

- 1939 *Jurnalul literar*, foaie săptămînală de critică și informație literară; director, G. Călinescu, secretar de redacție, G. Ivașcu, corector, Al. Piru. Printre colaboratori se numără Adrian Marino. „G. Călinescu simțea nevoia să reediteze gestul critic al lui Maiorescu, opus unei întregi epoci de confuzie literară, în care scop se pun și bazele asociației „Noua Junime”, avînd ca organ *Jurnalul* în locul *Convorbirilor*” (Adrian Marino, *La „Jurnalul literar”, în Viața românească*, XVIII, nr. 6, iunie 1965, p. 190). Renunță la colaborarea de la *Adevărul literar*

și artistic. Apar volumele *Principii de estetică* (cuprinzând cursul de estetică ținut la Universitatea din Iași), *Liviu Rebreanu*, *T. Arghezi*, în colecția „Scriitori de ieri și de azi” a *Jurnalului literar*.

1940 27 noiembrie. Asasinarea lui N. Iorga; „În legătură cu aceasta, după în veci infama lui asasinare, vorbind ca profesor studenților de la Iași, printre care se afla un grup de tineri cu fierberea puberală derivată în efervescența legionară, și care au vrut să protesteze împotriva elogiului ce se aducea marei victime, G. Călinescu făcea netemător de consecințe, un gest de energie, însoțit de repetarea elogiului, impunând tăcere zgomotoșilor delicvenți” (Vladimir Streinu, *George Călinescu*, în *Gazeta literară*, XII, nr. 5 (568), 28 ianuarie 1965, p. 3).

1941 *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*. „N-am făcut decît jumătate de pas, dar acest mic spațiu înseamnă parcursul de la istoria literară de pură erudiție la întâia istorie a literaturii române în înțelesul propriu” (*Prefață*, p. 5).

1942 10 ianuarie. Obține definitivatul în postul de conferențiar la Facultatea de litere și filozofie din Iași.

1943 Debutează în dramaturgie cu piesa parabolă *Șun sau calea neturburată* (mit mongol). Ediția a II-a din *Poeziile* lui Mihai Eminescu, îngrijită și comentată de G. Călinescu.

1944 Universitatea din Iași își suspendă cursurile.
O bombă a căzut pe camera de lucru a lui
G. Călinescu, arzându-i și împrăștiindu-i biblio-
teca.

Fundează, după 23 August, ziarul *Tribuna
poporului*. Publică la *Vremea*, *Ecoul*, *România
liberă*.

30 noiembrie. Numit profesor titular la catedra
de istorie a literaturii române moderne de la
Universitatea din Iași.

Istoria literaturii române. Compendiu.

1945 1 octombrie. Șef al catedrei de literatură ro-
mână modernă de la Facultatea de filozofie și
litere din București. Inaugurează cursul cu pre-
legerea *Sensul clasicismului*.

Suplinește catedra de limbă și literatură ita-
liană.

Publică la *Revista Fundațiilor*. La ziarul *Nați-
unea* organizează pagina literară săptămînală.

30 noiembrie. Director al revistei *Lumea*.

1945— *Cronica mizantropului*, semnată Aristarc, apare
1946 număr de număr în săptămînalul *Lumea*.

1946 Ales deputat în Marea Adunare Națională.

Impresii asupra literaturii spaniole.

Ediția a II-a (revăzută) a romanului *Enigma
Otiliei* și a *Istoriei literaturii române, compendiu*.

octombrie-noiembrie. Călătorie în U.R.S.S.,
după care publică fragmente care vor constitui

volumul *Kiev-Moscova-Leningrad*. Director la *Națiunea*, care apare pînă în 1949.

- 1947 Seria a II-a a *Jurnalului literar*, buletin al catedrei de istorie a literaturii române moderne, continuînd „în general” vechiul program, cu „excluderea caracterului popularizant”. Manualele de limbă română pentru cl. I-a și a II-a ale gimnaziilor unice, pentru clasele a III-a și a IV-a ale liceelor de băieți și fete.
1 aprilie. Simpozion la „Dalles” despre „criza literaturii române”, pe care o combate împreună cu D.I. Suchianu și Marcel Breazu.
30 aprilie—5 mai. Conferențiază în calitate de deputat de Botoșani, în diferite puncte ale județului, precum și la Fălticeni, Suceava, Sibiu.
- 1948 29 mai. Membru activ al Academiei, în locul lui Sextil Pușcariu. Ocupă locul de academician alături de alți critici: Perpessicius, Tudor Vianu.
- 1949 martie. Numit director al Institutului de istorie literară și folclor (devenit Institutul de istorie și teorie literară). Nuvelele *Iubita lui Bălcescu*, *Catina*, *damnatul*, *Noi vrem pămînt* (Colecția „Contemporanul”).
- 1952 Redactor responsabil al revistei *Studii de istorie literară și folclor* (în 1964 *Revista de istorie și teorie literară*).

- 1953 *Opere* de Ion Creangă, ediție îngrijită, prefatăată și cu un glosar de G. Călinescu.
Bielul Ioanide, roman, a cărui redactare a terminat-o în 1949. Ediția a II-a a piesei *Șun. septembrie-octombrie*. Călătorie în R.P. Chineză.
 Decorat cu Ordinul Muncii clasa I.
 Scurtă călătorie în U.R.S.S.
- 1954 Inițiază *Istoria literaturii române*, în monografii, cu studiul N. Filimon, sub egida Institutului de istorie literară și folclor al Academiei. Ordinul Muncii clasa a III-a.
- 1955 Volumul *Am fost în China nouă*.
 9 decembrie. Inițiază la *Contemporanul* rubrica „Cronica optimistului”, numele lui apărînd săptămînal, pînă la data de 12 martie 1965.
- 1956 Volumul *Studii și conferințe*.
 Ediția a III-a, cu modificări, a romanului *Enigma Otiliei*. Organizează cel dintîi spectacol de teatru, cu colaboratorii Institutului, punînd în scenă *Franțuzitele*, de C. Facca. Experiența se va repeta anual, piesele fiind scrise de astă dată de G. Călinescu, avînd ca tematică mici întîmplări din viața Institutului
- 1958 *ianuarie*. Citește colaboratorilor, la Sinaia, fragmente din *Scrinul negru*, poezii, din viitorul volum *Lauda lucrurilor*, iar în cursul anului, la Institut, *Estetica basmului* și fragmente din lucrarea neterminată *Folclorul în „Convorbiri literare”*.

- 1959 *Enigma Otiliei*, ediția a IV-a. Romanul e tradus în franceză și publicat sub îngrijirea Editurii Nef din Paris, în colaborare cu Editura în limbi străine din București. Călătorie în Republica Socialistă Cehoslovacia și în R.D. Germană. Apare monografia *Nicolae Filimon*. Este sărbătorit la Academie cu prilejul împlinirii vârstei de 60 de ani, cu care ocazie i se acordă ordinul „Steaua Republicii clasa a II-a”. Scrie piesa pentru păpuși *Tragedia regelui Otakar și a prințului Dalibor*, o interpretează și o imprimă pe bandă de magnetofon.
- 1960 *martie*. Este numit profesor onorific la catedra de istorie a literaturii române a Facultății de filologie din București. Apare la E.s.p.l.a. romanul *Scrinul negru*.
decembrie. Ultimul spectacol organizat la el acasă, cu piesele *Phedra*, *Secretarii domnului de Voltaire*, *Răzbunarea lui Voltaire*, *Soarele și luna*. Începe să lucreze la piesa *Ludovic al XIX-lea*.
- 1961 Edițiile a V-a și a VI-a (definitivă) a romanului *Enigma Otiliei*.
 Versiunea germană a romanului *Rätsel um Ottilie*, Berlin, Buchverlag der Morgen.
Prefața la volumul M. Sadoveanu, *Romane și povestiri istorice*.
 Profesor onorific la Facultatea de filologie din București. Ține prelegeri despre Alecsandrescu, Alecsandri, Eminescu și Creangă.

- 1962 Monografia Gr. Alecsandrescu (Viața și opera). Traducerea poloneză a romanului *Scrinul negru*; traducerea romanului *Enigma Otiliei* în lituană.
Devine membru al Partidului Muncitoresc Român. Scurtă călătorie în Franța.
Istoria literaturii române, vol. I, macheta.
- 1963 Volumul de poezii *Lauda lucrurilor*.
Îngrijește ediția bilingvă (franco-română) a volumului *Opere*, de I. Creangă.
15—18 septembrie. Călătorie în Italia cu prilejul comemorării lui Pico della Mirandola.
- 1964 Șef de catedră onorific la Facultatea de filologie din București. Volumul *Cronicile optimistului*, cuprinzând articole publicate în *Adevărul literar și artistic*, *Vremea*, *Tribuna poporului*, *Lumea*, *Contemporanul*.
Ediția a IV-a, revăzută, a *Vieții lui Mihai Eminescu*. O nouă ediție din *Opere* de I. Creangă. *Enigma Otiliei* în limba maghiară.
Premiul de stat pentru întreaga activitate literară.
Piesa *Ludovic al XIX-lea*, tipărită în revista *Teatrul*.
Se joacă la Iași *Tragedia regelui Otakar și a prințului Dalibor*.
Se internează la sanatoriul Otopeni.
- 1965 Studiul monografic *Vasile Alecsandri* și primul volum din seria *Opere* (*Cartea nunții*).
12 martie. Încetează din viață.

C.Ș.

PREFATĂ

ÎNCERCARE DE DATARE

Înainte ca romanul Scrinul negru să apară în volum, în 1960, câteva fragmente sînt publicate în numerele 11 și 12 ale revistei Viața românească, din 1959.

Nu a rămas nici o mărturie a scriitorului care să ateste perioada redactării propriu-zise a romanului. Un amănunt permite totuși o datare aproximativă. Pe o filă de manuscris, acoperită cam două treimi cu un desen de G. Călinescu, reprezentînd unul dintre proiectele lui Ioanide pentru palatul culturii, scriitorul notează în fugă, în colțul din stînga, sus, cu aerul de a fi găsit o idee care, părăindu-i-se demnă de reținut, o transcrie pentru a mai medita asupra ei: „Cehov este un om cu tristețea veselă.” Datorită acestei reflexii putem trage concluzia că în vremea cînd era solicitat de îndrăznelile tehnice profesate de Ioanide, G. Călinescu pregătea și conferința despre Cehov. Textul conferinței, cuprinzînd și propoziția de mai sus, modificată în redactarea definitivă („Cehov face parte din familia lui Cervantes și Molière, adică a acelor genii care au tristețea veselă”) a fost publicat în revista Studii de istorie literară și folclor, tomul III, din 1954. Ținînd seama de apariția revistei și de faptul că scriitorul a conferențiat despre

Cehov, în septembrie 1954, înseamnă că manuscrisul datează din primele luni ale aceluiași an. În sprijinul acestei afirmații pot fi enumerate și alte amănunte: un număr de telefon al revistei Contemporanul din acea perioadă și ștampila Institutului de istorie literară, intercalate printre liniile nervoase ale desenului, iar pe reversul paginii lista numelor câtorva cercetători, indicați de G. Călinescu, în calitate de director al institutului, să participe la o lucrare colectivă, prilejuită de comemorarea morții lui Ștefan cel Mare. Aceleiași epoci (ținând seama de calitatea hîrtiei și de culoarea cernelei) îi aparțin filele pe care G. Călinescu exersează obsesiv posibile genealogii, transcriind cu minuție de savant încrengătura complicatelor relații de familie, de asemenea filele pe care notează posibile nume ale personajelor, înșiruiindu-le pe coloane și cîntărind efectul produs de schimbarea unei litere ori desene de profiluri. Romanul se vădește preocuparea constantă a lui G. Călinescu la începutul anului 1954, de vreme ce alte schițe, nume, proiecte se află risipite printre rîndurile ori pe marginea ciornelor pe care tot el le întocmește înainte de a da formă definitivă unor hotărîri și măsuri administrative privind institutul.

GENEZĂ

Despre geneza *Scrinului negru* G. Călinescu dă indicații precise în două locuri diferite: în capitolul al doilea al romanului și într-unul din manuscrisele aflate în dosarul întocmit de el, conținînd toate piesele pe care le-a folosit cît timp a scris cartea. În finalul capitolului citat roman-cierul enumeră conținutul arhivei, descoperite întîmplător într-un scrin, după ce, în descrierea plimbării lui Ioanide, însoțit de Gaittany, prin tîrgul de obiecte rare,

din același capitol, el nu face decât să acumuleze treptat împrejurările descoperirii și achiziționării prețioasei comode. Arhiva este formată din scrisori, două carnete de însemnări, uneori adevărate pagini de jurnal intim, fotografii, tăieturi din ziare, inventare de mobilă și de obiecte de artă, acte privind desfășurarea în timp a unui proces de moștenire, testamente, polițe de bancă, bilete de călătorie pe un transatlantic, pe scurt, existența câtorva oameni pe o perioadă de aproximativ treizeci de ani. Conținutul arhivei și condițiile în care a fost găsită sînt socotite de G. Călinescu drept ferment al romanului, după cum reiese din următorul text: „Fapt este că autorul însuși a [găsit] cumpărat un astfel de scrin exact în condițiile din roman (de unde a și imaginat intriga generală) găsind în el documente dintre cele mai paradoxale pe care le va oferi într-o zi unui Muzeu literar“. Paragraful, revelator și pentru destinul dosarului, este extras dintr-un manuscris, format din patru pagini, scrise mărunt, nervos, cu ștersături, bogat în explicații. Documentele, odată consultate, au fost rînduite în funcție de semnificația conținutului lor pentru roman și intitulate „documentație materială cu personaje imaginare“. Dosarul mai numără cincizeci de pagini, care au o unitate autonomă și reprezintă fișele de lucru ale romancierului. Dintre ele, douăzeci și opt cuprind extrase după corespondența și actele găsite. G. Călinescu notează în partea de sus a hîrtiei anul respectivelor evenimente și referințe, fie că sînt menținute ca simple date numai pentru a le avea la îndemînă ca puncte de reper calendaristic, fie că reproduc fragmente, cu predilecție din corespondență. Asupra acestora din urmă scriitorul va medita, pe unele avînd să le introducă în roman, după ce va opera asupra lor modificări mai mult sau mai puțin substanțiale. Comparate cu pagina respectivă din roman,

extrasele de pe fișe dau posibilitate cercetătorului să pătrundă în laboratorul scriitorului, să asiste la trecerea documentului prin filtrul particular al romancierului; cu alte cuvinte, să asiste la valorificarea superioară a acestuia. G. Călinescu reconstituie totul cu capacitatea lui de reprezentare, invenție și opțiune. Scrisorile și actele originale ar fi rămas doar simple relatări, în cazul că ar fi fost lipsite de curentul care palpită în evocările călinesciene.

Celelalte douăzeci și două de pagini aduc un plus de noutate și surpriză, punând la dispoziția cercetătorului spectacolul lumii unei cărți constituit pe fișe. La rîndul lor și acestea capătă valoare de document fiindcă înregistrează febra căutării, continua nevoie de certitudine a scriitorului. O piesă revelatoare este planul general al romanului, conceput în mai multe variante, care înregistrează modificări în numărul capitolelor și în ordinea lor. Deopotrivă de importante, implicînd personalitatea lui G. Călinescu de cercetător aplicat la studiu, sînt planurile detaliate, fișele în care el își îngăduie sondarea amănuntului și a nuanțelor, ca un exercițiu de precizie. În același scop, el întocmește liste de nume, arbori genealogici, stabilește pe baza confruntării unor date vîrsta personajelor, desenează silueta unor îndrăznețe construcții, ansambluri și detalii, cît și profiluri de bărbați și femei, care nu sînt altceva decît ipoteticile figuri ale personajelor. În sfîrșit, completează fișele cu detalii de regie.

Găsirea scrinului, în condițiile relatate, este moment cheie pentru roman, arhiva și prelucrările ulterioare rămînd pentru Scrinul negru ferment și nucleu, totodată. Dar G. Călinescu mai posedă și un variat material, adunat în decursul anilor, pe teme de arhitectură, arte frumoase, teatru, cîl și observații directe asupra oamenilor, material

risipit în periodicele vremii, în chip de articole, note, cronici ale mizantropului și ale optimistului. Nu o dată detalii din roman se regăsesc anticipate ca accente, ca frânturi de viziune în textele publicate între 1932 și 1959, în Adevărul literar și artistic, Ecoul, Lumea, Națiunea, Contemporanul. Din substanța unui articol de ziar, ca Economia gratuitului, apărut în Ecoul, din 1944, este posibil să se fi dezvoltat capitolul din Scri-nul negru în care Ioanide, îndrumat și încurajat de un muncitor, fost luptător ilegalist, expune machetele unor construcții într-un spirit îndrăzneț, înnoitor. De ase-menea, meditații despre război și imagini copleșitoare prin strictetea și nuditățile amănuntului irup în roman, din presă, organizându-se ca paginile unui memorial despre atrocitățile de pe front și din spatele frontului, cu implicațiile lor morale și materiale. Bineînțeles că și aici, ca și în cazul arhivei, elementele luate din reali-tatea imediată — trăsăturile unei figuri, motivele unei drame, conflictele mediocre, cotidiene — înseamnă doar primul pas în încheierea artistică a romanului. Mai departe, puterea de transfigurare a scriitorului urmează să-și spună cuvântul, în așa fel încât totul să fie răsturnat și să ia în roman alte dimensiuni și alte direcții decât în realitate.

PREZENTAREA ROMANULUI

Romanul debutează cu descrierea unui convoi mortuar, străbătînd unul din cartierele mărginașe ale București-lor, în iarna anului 1950, cînd urmele războiului nu s-au șters încă, și se încheie cu imaginea aceluiași loc, în plină acțiune de înviorare prin vaste construcții încît, în loc să desemneze un sfîrșit, ultima pagină este mai

curînd deschidere spre viitor. Argumentele pe care își sprijină romancierul demonstrația din finalul cărții sînt furnizate de fapte legate de cîteva etape distincte, pecetluite de cel de al doilea război mondial, adică anii premergători sîngeroasei înclătări, războiul propriu-zis și transformările sociale, politice și economice care i-au urmat.

Cele mai multe informații despre perioada dinainte de război sînt furnizate de scrisorile adresate de Caty Zănoagă viitorului ei soț, Gigi Ciocîrlan, găsite de arhitectul Ioanide în „scrinul negru”. Începînd cu luna septembrie a anului 1921, dată semnalată în cea dintîi scrisoare reprodusă în roman, faptele, așa cum sînt expuse de Caty, se grupează în jurul intrigilor țesute pentru acapărarea averii lui Nicu Zănoagă, rîvnită de a doua soție, Cornelia Tilibiliu și însușită integral de fiica din prima căsătorie, prin ale cărei manevre sînt răsturnate spectaculos hotărîrile tribunalului. Alte amănunte care fac din aceste scrisori o adevărată cronică mondenă, dau în vileag inițiativele voluntarei Caty, în stare să calce și pe plan afectiv prejudecățile, pentru a cuceri și domina. Realizînd și în cazul acesta adevărate performanțe, Caty, în postură de soție a unui diplomat, își urmează bărbatul în Argentina. Aici, după o viață de lux, din pricina neregulilor provocate de cheltuieli excesive, cît și în urma aranjamentelor de culise, Gigi Ciocîrlan este demis din funcția de ministru plenipotențiar și chemat să dea socoteală. Simțind pericolul, Caty se întoarce înaintea lui în țară, ca să încerce prin relații personale să preîntîmpine scandalul, după ce primește în același scop, din partea unui bancher argentinian, un cec de o valoare considerabilă. Ca să-l liniștească pe Ciocîrlan, Caty îi trimite mesaje înflăcărâte și precizări cu privire la episodul intervențiilor sale persuasive la

persoane influente. Cu acest prilej, ea strecoară cu o vădită plăcere a anecdotei și a senzaționalului, intrigile și adulațiile curtenesti de la palat, conflictele sentimentale, artificiile, prețiozitățile și extravaganțele lumii pe care o frecventează. Caty vede și reține doar policromia și surpriza violentă, de cele mai multe ori superficială, a spectacolului uman din mediul care îi este ei familiar. Ecouri din afară nu pătrund nici în corespondență, nici în jurnalul intim, cu însemnări din 1939, reprodus în roman. Într-un moment de slăbiciune și derută, când bănuiește că însăși Caty îl părăsește, refuzându-i cecul de care dispune pentru acoperirea cheltuielilor dezonorante, fostul ministru se sinucide, cu puțin înainte de a i se aduce la cunoștință că a fost absolvit.

Cu anul 1940 evenimentele politice se precipită odată cu brutala imixtiune în viața publică a unei organizații teroriste. Interesul grav al acestor evenimente este deformat în scrisorile dintre Caty și câțiva reprezentanți ai aristocrației. Faptul îi denunță pe semnatari ca exponenți ai concepțiilor și educației clasei căreia îi aparțin. Alte scrisori deschid o perspectivă asupra războiului, din punctul de vedere al unor profitori ca cel de al doilea soț al Caty-ei Zănoagă, colonelul Remus Gavrilcea. Corespondența dintre ei se limitează a le înregistra avânturile pasionale, deprimările de moment, exclamațiile de oroare față de restricțiile vieții de campanie. Replile dialogului lor epistolar se încarcă de cinism când ajung să înregistreze, nu numai exact, ci și cu aprecieri estetice, numărul sticlelor de șampanie și coniac, al blănurilor și bijuteriilor expediate în țară. Cei doi fac abstracție tot timpul de suferința mulțimii anonime, torturată în lagăre, deposedată brutal de ultimele amintiri ale unei existențe firești.

Perspectivile asupra războiului se schimbă pe măsură ce aceste scrisori sînt dublate de comentariile romancierului, bazate pe datele necontrafăcute ale epocii, care dezvăluie lașități, abuzuri, bestialități. El este acela care va urmări cursul evenimentelor și destinele oamenilor, din momentul în care războiul ia o altă întorsătură și trupele germane sînt încercuite, decimate și alungate de pe teritoriul țării. Înțelegînd că epoca sa de glorie a trecut, colonelul Remus Gavrilcea îi cere soției să-l facă părtaș la fondurile ei din străinătate, pentru a preîntîmpina prin fuga peste graniță consecințele crimelor săvîrșite în spatele frontului. Nereceptivă la insistențele lui, ca și în cazul disperat al lui Ciocîrlan, Caty îi refuză banii. Colonelul nu vede altă scăpare decît să fugă în munți. Între timp, înverșunîndu-se a-și spori averea, femeia de lume de odinioară se lansează în afaceri dubioase. Stabilizarea o surprinde, dar nu-i anihilează inventivitatea în materie de aranjamente și profituri de moment. Prețuind-o pentru rezistența de care a dat dovadă în diferite prilejuri, reprezentanții protipendadei se grupează în jurul ei, încercînd a-și reface rîndurile, după ce au pierdut treptat titlurile, averea și privilegiile, odată cu venirea la putere a clasei muncitoare. Dar, măcinată de multă vreme de cancer, Caty moare în mizerie, după ce, ca să-și îngrijească boala, vinde lucrurile de preț pe care le mai salvase. Moartea îi este primită cu solemnități și răceală de aceiași oameni care îi îmbrățișaseră încurajator ingeniozitățile. Ei o conduc pe ultimul drum atenți în primul rînd la constituirea convoiului mortuar, în virtutea rangurilor, obstinarea de a nu renunța la protocol și, implicit, la convențiile de castă, indiferent de împrejurare, traducîndu-se ca o formă de rezistență față de procesul transformărilor revoluționare la care asistă. Romanul surprinde și alte aspecte

ale rezistenței dușmănoase atunci când deplasează centrul atenției din saloanele mondene pe un vast șantier de construcții și într-un muzeu de artă. Sînt capitoarele care dau o imagine asupra crîspatei perioade imediat următoare cuceririi puterii de către muncitori, cînd se precipită acțiunile de diversiune puse la cale de clasa deposedată de drepturi și putere. Un incendiu mistuie materialele de construcție de pe șantierul teatrului, conceput a fi monument excepțional destinat poporului. Un glonte îl nimerește pe arhitectul care a conceput planurile edificiului și fusese împuternicit să urmărească îndeaproape realizarea lor.

Îndată ce acțiunea ajunge în anii puterii populare, cadrul romanului se lărgeste, compoziția socială se modifică și odată cu ea, ideile și preocupările personajelor. În scena dominată pînă acum de Caty și de lumea ei, care continuă să existe, dar în cu totul alte condiții, își fac apariția muncitorii și alături de ei, arhitectul artist Ioanide. Înzestrat cu o seamă de însușiri, arhitectul devine prețios reper pentru investigațiile romancierului, atent la particularitățile epocii. Arhitectul frecventează tîrgul de obiecte rare unde întîlnește vechi cunoștințe, prilej de a rememora existența lor de glorie din trecut, bizar deformată prin suprapunerea destinului actual, care îi pecetluiește în ipostaze de vînzători de lucruri demodate. Cumpărînd scrinul din acest tîrg, el descoperă arhiva de scrisori și recompune drama Caty-ei Zănoagă. Autor al unor planuri de construcție urbanistică de mari proporții, arhitectul nutrește speranța îmbinării frumosului cu utilul. În spiritul aceleiași concepții, transformă propria locuință, construind în mijlocul grădinii un bazin cu fîntîni țîșnitoare, conceput ca un uriaș instrument muzical, spre surprinderea multora, și mobilînd interiorul pentru a-l contempla ca pe o operă

de artă. Pe șantier, unde conduce lucrările în vederea ridicării unui palat al culturii, el are prilejul să se apropie de muncitori, care îi prețuiesc deopotrivă cunoștințele tehnicianului și avântul creator al artistului. Mereu în preajma lor, Ioanide se simte îndemnat a-i cunoaște mai bine, de aceea îi urmărește îndeaproape, lucrînd, și îi antrenează în discuții. După o vreme, arhitectul își dă seama că numai unindu-și forțele cu ale muncitorilor, integrîndu-se marei lor familii, el poate să se angajeze în lucrările de reconstrucție a capitalei, ca primă etapă a unui plan vast de perspectivă.

Din rîndurile muncitorilor se desprinde Dragavei. Pentru trecutul său politic, pentru meritele sale de organizator și de pătrunzător cunoscător al oamenilor i se încredințează un post de conducere. În calitate de director adjunct într-un muzeu de artă, el este preocupat să depisteze și să achiziționeze opere de valoare, pe care le pune în circulație prin expunere în muzeu. Pentru a-i orienta pe muncitori în domeniul artelor, el inițiază cursuri, organizează spectacole. Muncitorii de pe șantierul palatului culturii asistă la o lecție despre pictura lui Rembrandt, ținută sub conducerea lui Ioanide, ca specialist, de Mini, și ea muncitoare și activistă de partid. Tot ca lecție este gîndit și spectacolul cu Lacul lebedelor. În scop educativ este deschisă expoziția cu machetele arhitectului Ioanide și organizată legătura vie, nemijlocită cu muncitorii din atelierele de metalurgie. În tot ceea ce întreprinde, Dragavei are în vedere un scop educativ. El este conștient de dificultatea misiunii sale și de răspunderea asumată în confruntarea de zi cu zi cu oameni de cele mai diferite condiții. Descoperind fondul cinstit al lui Ioanide și capacitatea sa de muncă, îl solicită și îl antrenează în așa fel, încît să ajungă el însuși

a pătrunde rostul superior al efortului lor comun. Toate acestea sînt premise ale unor noi acțiuni, care fac din Scrinul negru un roman deschis spre viitor.

PERSONAJE

Din capul locului trebuie menționat numărul mare de personaje din Scrinul negru. Ele reprezintă diferite categorii sociale, surprinse de romancier în mișcarea impusă de cursul firesc al istoriei. Tributare normelor de existență ale comunității căreia îi aparțin, ele vin spre grup pentru a-l constitui ca unitate, cu particularitățile specifice personalității fiecăruia. G. Călinescu ține seama de toate acestea, dar pe alocuri îngroașă unele trăsături pentru a marca ceea ce este semnificativ, conform teoriei sale asupra „ruperii proporțiilor zilnice”, expusă în studiul despre Tolstoi.

Două personaje domină marea scenă a romanului: Caty și Ioanide. Venind dintr-un mediu de burghezi înstăriți, aspirînd să-și cucerească, din snobism, un loc în aristocrație, indiferent de mijloace, Caty este, în fond, acaparată numai de bani, patimă devastatoare care îi pervertește ființa umană pînă în cele mai adînci fibre. Toată comportarea ei, de la lupta feroce pentru moștenire și cucerirea viitorului soț, pînă la cum-părarea și vînzarea apartamentelor, a bijuteriilor, a obiectelor de artă și a îmbrăcăminții, cînd a ajuns în pragul falimentului, îi denunță individualitatea pasională, fervoarea duplicitară. Conviețuirea cu Remus Gavrilcea îi accentuează spectacular aceste trăsături. În plină maturitate, Caty nu mai păstrează din epoca primei iubiri pentru Ciocîrlan, nici fragilitatea adolescenței, nici tensiunea simfiriei. I-a rămas de atunci doar fante-

zia combinatorie, strămutată din planul erotic în cel al afacerilor dubioase. În postură de soție a unui ofițer care în spatele frontului se substituie unui veritabil călău cinic, fiind confruntată cu el și cu ceilalți vânători de glorie, Caty poate fi brutal integrată lor. Această femeie, tenace în afaceri, în stare să se abandoneze pasiunii, temerară și totuși lipsită de apărare, prizoniera propriilor ei slăbiciuni, schimbătoare, frivolă, dar consumându-se anxios în aspirații nesfârșite, circulă ca aerul prin carte. Palpită și îi dă pulsul, neexistând propriu-zis decât în amintirile câtorva prieteni și cunoscuți, în imaginația lui Ioanide, care o reconstituie din fragmente și scrisori. Caty simbolizează o lume cu unitatea ei de clasă bine conturată în roman. Cursul existenței acestei clase, zguduite de transformările revoluționare, este surprins în diferite etape, de la agonie la destrămare, excesele și risipa etalate în corespondența Caty-ei fiind o strălucire falsă sub care se ascund vechi racile. Personajele aduc un surplus de interes prin felul cum primesc schimbările istoriei. Expresivitatea tabloului general al destrămării este datorată în mare parte reacțiilor individuale și romanul specifică la un moment dat că „o răsturnare atât de radicală a valorilor sociale a verificat a nime permanențe ale sufletului uman“. Caty nu poate să iasă din sfera preocupărilor sale stricte, încearcă subterfugii, din instinct de conservare, dar pierzând averea, unica ei rațiune și suport, este iremediabil înfrântă. Este atât de incapabilă să înțeleagă realitatea încât și înaintea de moarte, în mintea ei, averea pierdută rămîne o valoare intactă, imposibil de risipit. Dealtfel și Carcalechioaia își lasă, prin testament, o avere pe care nu o mai are. Șerica îl invită pe Filip la castelul ei care devenise un institut științific. În același sens amintim gestul demonstrativ de reclusiune al prințesei Hangerliu

la Hurezu. El cuprinde în complicațiile și în tot fastul său inutil metafora epuizării clasei, al cărei exponent este bătrîna urmașă a marilor latifundiari. Acestei femei nu i-a mai rămas din faima și averea de odinioară decît memoriile pe care le scrie, încăpățînîndu-se a crede în utilitatea lor; de asemenea, genealogiile, a căror întocmire se transformă în obsesie, cît și menținerea unui ceremonial în comportamentul zilnic, amintind de pompa specifică unui anume tipic al vieții sociale, a cărui respectare, în condițiile noi, după instaurarea puterii populare, dovedesc o lipsă totală de înțelegere a realității. Spre deosebire de Caty, Hangerlioanca, ambițioasă, avidă de putere, nu înțelege să renunțe la luptă și se agață de ultima speranță, să-și perpetueze blazonul familiei prin unicul nepot, Filip. În vederea acestei realizări ea se încrîncenează a-și forma urmașul, modelîndu-l în virtutea unor principii de viață, lipsite de orice contingență cu viața. Mareșalul Cornescu încearcă o apropiere de lumea modestă în mijlocul căreia trebuie să trăiască după război, cînd transformările ulterioare l-au dus la pierderea rangului și a averii. Romancierul îi urmărește într-un crescendo neiertător oscilațiile, jocul duplicitar al omului de curte, obișnuit cu subterfugiile și mimarea aderării la o situație impusă. Pentru contele Iablonski aderarea la noile condiții este de altă natură. Nici el nu înțelege fondul schimbărilor revoluționare, nici el nu crede în realitatea lor obiectivă și în perpetuarea lor, dar ca părinte al unei fete bolnave, în al cărei talent de balerină crede, el acceptă ca pe o jertfă situații altădată înjositoare pentru poziția sa socială.

Celălalt personaj care domină scena romanului este arhitectul Ioanide. Spre deosebire de Caty și de lumea ei, el privește spre viitor îmbinînd entuziasmul cu luciditatea. Trecutul, de care nu se poate rupe brusc, rămîne

pentru el o ineputizabilă și răscolitoare sursă de învățăminte, deoarece de trecut este legată formația, pregătirea sa intelectuală și artistică. Fără să fie aristocrat, Ioanide a fost un obișnuit al saloanelor, datorită poziției sociale câștigate prin muncă. Înzestrat ca artist, prețuit pentru originalitatea și rafinamentul comportării sale în cercurile mondene, câștigarea unui astfel de om pentru cauza proletariatului este semnalată de un reprezentant al aristocrației, Șerica Băleanu, ca un gest decisiv pentru schimbarea raporturilor de forțe. „Când un astfel de om — spune ea — ne trădează și trece de partea proletariatului, poziția noastră devine și mai dificilă”.

Ioanide întrupează marea ambiție a scriitorului. El și-a alcătuit entuziast personajul ca să-l impună ca pe o riguroasă frumusețe de gândire într-o societate complexă, punând o investiție nouă într-un singur om: intelectualul de elită. Și totuși G. Călinescu nu l-a idealizat pe Ioanide, ci l-a pus în lumină cu efemeritățile și inutilitățile actelor sale, cu sumețiile și înclinările sale, de atâtea ori greu perceptibile sub risipa de gesturi exterioare. Dincolo de artificii exterior, G. Călinescu a subliniat la Ioanide dăruirea, capacitatea sa de a se epuiza exemplar pentru o idee. Aceasta este trăsătura esențială a personajului, pe care o descoperă Dragavei și o exploatează, fără a-l contrazice pe Ioanide în fondul său de idei sau a-i reprima inițiativele. Romanul *Scrinul negru* surprinde faza cristalizării ca rezultat al contactului creator cu masele. Tot ce fusese până atunci transferare în absolut a artei ia o nouă orientare ce poate fi urmărită în teoretizările arhitectului pe tema eficienței sociale a artei.

Deschiderea spre viitor, care dă și altă perspectivă romanului prin întrevăderea unor noi transformări, este posibilă prin dotarea cu forță creatoare a lui Dragavei.

Muncitor, luptător care a cunoscut brutalitatea poliției și avântul luptei în ilegalitate, el trăiește intens și domină acțiunea, fără să fie mereu prezent în paginile cărții, prin capacitatea sa de convingere și prin pasiunea cu care educă și se autoeducă. Fiindcă devenirea ulterioară a lui Ioanide, integrarea lui conștientă în opera de construcție, i se datorește lui Dragavei, spirit neliniștit, filtrând la temperatură înaltă problemele epocii, preocupându-se atât de destinul unui individ, cât și de soarta unei atitudini, în general. Constituit astfel, ca un adevarat ferment, muncitorul din romanul călinescian are implicații adânci, fiind un factor determinant în dramatismul ideii.

STRUCTURĂ

Romanul *Scrinul negru* este compus din treizeci de capitole. Printre manuscrisele lui G. Călinescu se păstrează patru variante ale planului general. Una dintre variante numără doar zece capitole și este concepută mai mult ca oricare alta ca o construcție supravegheată până la ultimul amănunt. G. Călinescu desparte cu linii cam o treime din suprafața hîrtiei de formatul unei foi obișnuite de dactilografie. În spațiile obișnuite, scrie cu unele ezitări, ștergînd și adăugînd, titlurile capitolelor însoțite de cifra care indică ordinea plasării lor în roman, în așa fel încît fiecărui spațiu să-i corespundă un personaj sau un grup de personaje, realizînd astfel schema clară a acțiunii; dispusă pe patru coloane. Capitolele din prima coloană, numerotate 1, 3, 6, 9, au ca subiect pe Caty Zănoagă. Cartea urma să debuteze cu scena înmormîntării acesteia. Două capitole, 4 și 5, îl au ca protagonist, în coloana imediat următoare, pe arhitectul

Ioanide. Coloana a treia este rezervată grupului de aristocrați, surprinși în trei ipostaze ale decăderii lor, în capitolele 2, 5 și 10. Capitolul 8, din ultima coloană, este rezervat lui Hagienus, specificând furtul argintăriei. O altă variantă răstoarnă ordinea de mai sus. Numărul capitolelor crește, iar scriitorul le înșiruie, cu titlurile respective, unele după altele, de la 1 la 10 și de la 22 la 30. Primul capitol este tot o relatare despre Caty, dar romanul nu mai debutează cu înmormântarea, ci cu pierderea averii acesteia și îmbolnăvirea ei de cancer. Titlurile celorlalte capitole arată că acțiunea se ramifică și nume noi își fac apariția. Șapte capitole ale altei variante reproduc un plan necomplet, dar ordinea lor, comparată cu cea din roman, înregistrează o clarificare și o evidentă încorporare în tiparul definitiv. A patra variantă a planului și ultima, numără douăzeci și unu de capitole. Spre deosebire de celelalte, în care primează viața voluntarei Caty, aceasta se apropie de forma definitivă, prin schimbarea centrului de greutate al romanului, odată cu noua existență a lui Ioanide, determinată de întâlnirea cu clasa muncitoare. În cele din urmă, poate și pentru o simetrie cu Bietul Ioanide, G. Călinescu definitivează textul Scrinului negru, optînd pentru treizeci de capitole și renunțînd la titluri.

Această insistență asupra planului, neobosita reluare a temelor, revenirea asupra personajelor arată nevoia scriitorului de a se clarifica, întrucît romanul se caracterizează printr-o pluralitate de planuri, dificil de asamblat, cu atît mai mult cu cît nu este respectată nici curgera firească a evenimentelor în timp. Ceea ce caracterizează ultimul roman călinescian este tocmai structurarea pe formula microromanelor autonome, fără ca ansamblul să dea impresie de izolare. Diversificîndu-se numai în detalii, microromanele se leagă între ele și se întrepătrund,

împlinind un peisaj subtil unitar, prin felul cum circulă, de la unul la altul, personajele și cum alcătuiesc, prin orientarea și experiența lor de viață, geografia spirituală a unei epoci de tranziție, ca aceea surprinsă în *Scrinul negru*.

Așa cum există două personaje care predomină vasta ambianță scenică concepută de G. Călinescu, există și două romane cu o pondere distinctă, dedusă din asociațiile imediate, sugerate semnificativ de cele două destine pe care le reprezintă. Prin Caty avem romanul destrămării unei clase, prin Ioanide — romanul transformării unei conștiințe. Rînd pe rînd, destinul celorlalte personaje devine subiectul unui microroman. Fiecare este în așa fel gândit de romancier încît cu tot regimul său de sine stătător, prin accentele și prin surdina ce li s-a pus, să graviteze firesc în jurul unuia dintre cele două microromane principale, amplificîndu-le și nuanțîndu-le. Enumerăm, pentru exemplificarea celui dintîi, microromanul rezistenței prințesei Hangerliu, al dezorientării lui Filip, al existenței parazitare a lui Cio-cîrlan, al confuziilor și amăgirilor Șericăi Băleanu. O subliniere specială a situației o aduce microromanul intelectualilor care și-au trădat condiția, constituit din obsesiile și umilințele lui Hagienuş, din duplicitatea lui Gaittany, din ușurătatea lui Smărăndache. Pentru consolidarea și motivarea celui de al doilea microroman principal, rolul covîrșitor este jucat de Dragavei. El exprimă ideea susținerii și apărării unei cauze înalte, de fapt, sîmburele microromanului dominat de personalitatea acestui muncitor cu vibrantă biografie de luptător. Microromanele se constituie, în ultimă instanță, în monografii ale egoismului, rapacității, trufiei, dăruirii pentru un ideal, în adevărate studii asupra pervertirii conștiinței prin duplicitate, asupra alienării prin însingu-

rare, asupra împlinirii prin educație. Structurat astfel, romanul merge pe linia formulei moderne a romanului secolului XX, în special a romanului proustian. Dar complexitatea romanului călinescian nu se dezmente nici în ceea ce privește structura lui. În afară de alcătuirea pe microromane (ce se suprapun evident acestor studii asupra condiției umane), *Scrinul negru* dezvăluie, pe parcursul lecturii, și o schemă clasică, balzaciană. El este roman de moravuri, prin investigațiile pe care le face în societatea frecventată de Caty, de la reprezentanții aristocrației, de tipul celor din familia Hangerliu, până la înverșunații acaparatori de avere și situații sociale, de tipul Corneliiei Tilibiliu și al Caty-ei Zănoagă, ori al celor de teapa lui Remus Gavrilcea și Petrișor Hagienuș, vânători de glorie și călăi cinici în spatele frontului, brutal pervertiți de bani, chiar și în relațiile de familie. *Scrinul negru* este roman psihologic, prin analiza transformării conștiinței arhitectului Ioanide, după întâlnirea cu muncitorii. Ultimul roman călinescian are și un fond filozofic, toată cartea sprijinindu-se pe observațiile, părerile și teoriile romancierului despre condiția umană. Prin paginile de mister, acțiune și senzație, ca politica de timorare a lui Ioanide de către un grup de teroriști, ipostazele apariției șefului centurio-nilor, iraționalitatea gestului parabolic al unei înmormântări fictive, cadența urmăririi celor doi Gavrilcea într-un vast peisaj montan, *Scrinul negru* poate fi asociat romanului senzațional.

NOUA FORMULĂ TEHNICĂ

În ultimele două romane, *Bietul Ioanide* și *Scrinul negru*, G. Călinescu încearcă o depășire a metodelor realismului clasic, în formarea unei percepții mai complexe,

părăsind reprezentarea caracterologică a personajelor și asimilînd, pînă la un punct, experiențele romanului modern al secolului XX, mai ales experiențele proustiene și gidienne. Romanul nu mai este conceput ca o povestire directă a evenimentului, în genul „procesului verbal” sau al „feliei de viață” naturaliste, ci ca expunere din unghiuri diferite de către cei asupra cărora evenimentul în cauză ar fi avut un efect oarecare. Procedul este experimentat și în *Enigma Otiliei*, într-o oarecare măsură, în compunerea imaginii despre Otilia și mai mult în descrierea lui Pascalopol. Dacă în *Enigma Otiliei* procedul poate trece neobservat, în *Bietul Ioanide* este determinant. Aici li se întocmesc personajelor adevărate fișe de dosar încît, practic, unul cîte unul își dezvăluie existențe multiple în funcție de informațiile adunate. De aici rezultă numărul considerabil de portrete care caracterizează romanul. Acest dosar este și în *Scrinul negru*, dar el este amplificat prin scrisori. În loc să ne mai aflăm în fața unui personaj surprins din afară, din unghiuri diferite, ne aflăm în fața unuia care se exprimă pe sine. Ca și scrisorile, jurnalul intim introdus în roman, în spiritul documentului brut, folosit pe scară largă de André Gide, descoperă o lume și contribuie la definirea personajului căruia îi aparține. Tot în sensul documentului gidian pot fi apreciate notele și digresiunile, știrile din actualitate, textele de legi, actele, chitanțele, memoriile, prin introducerea cărora se înmulțesc informațiile, iar șirul firesc al povestirii este de cele mai multe ori întrerupt.

Ceea ce surprinde însă, de la început, în *Scrinul negru* este faptul că ordinea capitolelor nu urmează formula tehnicii narative convenționale. Scriitorul frînge cronologia firească a desfășurării evenimentelor în timp, alternează întâmplările din prezent cu altele din trecut.

Frecvența acestor alternări atrage luarea aminte asupra discontinuității temporale, ca metodă constantă a romanului. Tot scrisorile, generos reproduse în carte, constituind capitole întregi, operează trecerile de la o epocă la alta. Substanțiale ca informație, distincte prin amănunt pentru fixarea atmosferei, ele situează pe eventualul lector atât în spațiul cât și în timpul de care sînt legate. Aportul lui G. Călinescu nu constă în alternarea epocilor printr-un procedeu folosit cu succes și înaintea lui de André Gide, Marcel Proust, William Faulkner, Virginia Woolf, Aldous Huxley. Original este modul cum dilată fantastic timpul, cum îl proiectează ca o umbră uriașă prin mijlocirea acelor personaje, martore ale trecutului, avînd în trecut o existență acută, dar situîndu-se în prezentul surprins în roman ca niște semne simbolice, marcîndu-l. Personaje (ca prințesa Hangerliu, Meme, Șerica, Antoine, Matei Radu Basarab, Costică Prejbeanu, mareșalul Cornescu) mărturisesc un naufragiu prin eroziunea trecerii vremii, imprimat în ființa lor fizică și morală, rezumînd într-un gest, într-o expresie, zeci de ani de existență anterioară, dobîndindu-și prin ea densitatea și tot de ea trebuind a fi corelată orice manifestare ori comportare din prezent; în contrast izbitor cu acest prezent. Timpul nu mai este rețrăit ca la Proust, nu este fărîmițat ca la Huxley, nu este suprapus ca la Camil Petrescu, ci tras din adîncuri, împins înainte, încît trecutul capătă consistență, iar prezentul apare prin mijlocirea unor asemenea personaje ca un mular al său, dureros și hilar deformat.

De tehnica proustiană amintește prezența eseului în roman. Procedeu este folosit, de altfel, pe scară largă în romanul secolului XX, dar Proust a dat semnalul afirmării complexe a romancierului dublat de eseist. Formula este modernă și implică în ea curiozitatea inte-

lectuală, acuta nevoie de cunoaștere. Proust introduce în opera literară, prin intermediul eseului, problematica stărilor de simțire analizate, ca o completare firească a analizei propriu-zise, cât și reflexii cu privire la problemele creației. În *Scrinul negru* eseul este când pretext de filtrare critică a unei atitudini de viață (poziția creatorului în societate, așa cum reiese din „memoriile broaștei testoase”), transcriind totodată întreg registrul subiectiv al romancierului (paginile dedicate de Ioanide presupușilor săi copii), când ia aspectul unui document al vocației de critic a lui G. Călinescu (paginile cuprinzând semnificațiile unei pânze de Rembrandt, atribuite secretarei lui Ioanide, Mini, sau cele despre muzica, simbolurile și arta interpretativă din baletul *Lacul lebedelor*). G. Călinescu are prilejul ca, prin cele două opere, prezentate în chip de prelegere documentată, să sensibilizeze receptivitatea artistică a cititorului, punând în discuție probleme ale creației, cu observații derivând din experiența sa de teoretician și creator. Astfel, eseul este integrat în *Scrinul negru* ca o notă particulară de comunicabilitate în circuitul ideilor, pe care se sprijină și din care se încheagă romanul.

CORNELIA ȘTEFĂNESCU

SCRINUL NEGRU

I

Strada Rahmaninov¹ era la capătul ei dinspre lacuri un simplu drum de țară mergînd între un mal de lut și un șir de castani înalți, pe lîngă care se întindeau gardurile unor case de pe străzile perpendiculare — răspunzînd spre lacul Floreasca — și zidurile cu ferestre mici ale unui fost grajd de cai de curse. Adesea, mormane de fîn și de gunoaie umpleau aerul cu un miros hibrid de iarbă cosită și de putrefacție acră. Străzile care dau spre lac poartă nume de boieri, strada Stroe Postelnicul, strada Băneasa Ancuța, strada Ioniță Vornicul. Malul de lut din partea opusă șirului de

1 Primele pagini ale romanului și finalul dau o privire panoramică asupra locului unde se va petrece o mare parte a acțiunii. Distribuția detaliilor, schimbarea de perspectivă, trecerea de la aspectul de „Pompei ruinat înainte de a se naște”, cum definește G. Călinescu, într-o cronică a optimistului (*Leali și devotați*, *Contemporanul*, nr. 16, 24 aprilie 1959, p.1) cartierul în care se află strada Rahmaninov și realizările ulterioare, vin în întîmpinarea faptelor care se dezvăluie în roman, subliniindu-le și motivîndu-le.

castani era acoperit vara cu buruieni, pe care le pășteau vitele locuitorilor de prin împrejurimi. Deasupra dîmbului ședea dezolată ruina roșie a unei case neterminate. Atît drumul de țară, cît și terenul de deasupra malului aparțineau unei parcelări abandonate din cauza evenimentelor. Într-adevăr, la capătul dinspre oraș al drumului apare și acum un dig cu balustradă consolidînd panta străzii, care urcă, mai departe, prin cîteva trepte, la alt nivel. De acolo, strada era pavată și canalizată, dar aproape fără nici o casă, întocmai ca și celelalte străzi din parcelare, presărate doar cu cîteva vile, nu lipsite de gust. Troscotul ieșea nestăpînit prin interstițiile caldarîmului, ca și cînd ar fi voit să curețe scoarța pămîntului de crusta de piatră. Trunchiul în creștere al unui oțetar bulbuca asfaltul trotuarului. Cîte un mac roșu înflorea primăvara în chiar mijlocul străzii. Cît privește mușetelul, el se-nmulțea abundant în rigola unui trotuar. Un cocoș bătrîn, cu creasta roșie bătută ca garoafa, își purta găinile prin tot acest cartier, părăsit înainte de a se naște. Cîteva capre cu iezi pășteau vara și, nu rareori, cîte o turmă de oi cu lîna năclăită de noroaie invada aceste paragini, mînată de un cioban.

Pe drumul de care vorbim venea într-o după-amiază de decembrie a anului 1950, dinspre strada Băneasa Ancuța, o ceată de vreo douăzeci de persoane, bărbați și femei, într-o coloană de cîte doi.

Pe strada mai sus amintită își face apariția convoiul mortuar care o conduce la groapă pe Caty Zănoagă-Ciocîrlan. Slujă înmormîntării este însoțită, pentru a respecta u'tima dorință a defunctei, de cîntecul de

leagăn argentinian Ay, ay, ay. În timpul ceremoniei, cei de față rămân „solemni, absenți și impenetrabili în rigiditatea lor“.

II

Multe dintre personajele care formează convoiul mortuar sînt întîlnite de arhitectul Ioanide și de directorul muzeului de artă, Gaittany, în Talcioac, „tîrg liber“, situat la marginea Bucureștilor. Cei doi înregistrează obiectele expuse spre vînzare, atenți la fizionomia și comportarea vînzătorilor și a cumpărătorilor, comentînd între timp și argumentînd apariția unei astfel de forme de comerț. Arhitectul Ioanide găsește o comodă stil Louis XVI, pe care o cumpără.

III

Solicitat de conținutul dosarelor găsite în „scrinul negru“, Ioanide începe să strîngă informații despre Cathy, fosta posesoare a comodei, Doamna Valsamaki-Farfara îi reconstituie copilăria și adolescența, privindu-i fotografiile, iar colecționarul de obiecte de artă Babiughian o evocă, descoperindu-i comoda în casa arhitectului. Scrisorile către Gigi Ciocîrlan și bancherul Oster îi reconstituie viața. Adolescentă, ea asistă la căsătoria tatălui ei, Nicu Zănoagă, cu Cornelia Tilibilu și a mamei, Betty Aldea, cu generalul Florin Căldărescu. Dă semne de neliniște și intră în panică atunci cînd înțelege că i se fărîmîțează averea pe măsură ce se nasc, din a doua căsătorie a tatălui, alți copii. O îndârjește tentativa cumnatului ei, Fred Tilibilu, de a o cuceri. Primește atențiile lui Francesco Oster

în timpul unei călătorii în străinătate. Este amuzată de propunerea lui Max Hangerliu de a o lua de nevastă ca să „procreeze rasa“. O telegramă îi aduce știrea morții lui Nicu Zănoagă.

IV

La teatrul popular, conceput după proiectele grandioase ale arhitectului Ioanide, izbucnește un incendiu care mistuie eșafodajul schelăriei, provocând pagube șantierului. În fața dezastrului oamenii reacționează diferit. Muncitorii de pe șantier intervin cu măsuri de ordin practic, încercând să lămurească totodată cauzele care au provocat incendiul. Ei îi apreciază arhitectului fondul spiritual cinstit, îi recunosc valoarea, sprijinindu-l și încurajându-i planurile de reconstrucție a capitalei.

V

Între comunistă Marioara Dragavei și tatăl ei, bătrînul Petrescu, dascăl bisericesc, există deosebiri de vederi, pe care Șerban Dragavei, cu o înțelegere superioară a lucrurilor, caută să le tempereze. Deosebiri de vederi există și între el și Gaittany, pe care cu aceeași înțelegere îl secondează la direcția muzeului de artă.

Dragavei¹ fusese cazangiu, și Gaittany, la început, făcea ocheadă cunoscuților ori ridica ochii spre cer în

¹ Prin acest personaj, G. Călinescu și-a expus în roman concepția despre muncitorul intelectual, formulată în diferite

spatele adjunctului când acesta lua cuvântul, dînd a înțelege că prezența unui astfel de om într-un muzeu de artă este un dezastru. La drept vorbind, după înfățișarea exterioară și ținînd seama de prejudecățile curente asupra profesiilor intelectuale, Dragavei nu promitea nimic bun. Părea ieșit dintr-o fabrică, venind de altfel la serviciu mereu cu șapcă pe cap și mergea veșnic cu mîinile în buzunarele pantalonilor, legănîndu-se puțin prin fața tablourilor și a pieselor expuse în muzeu. Era plin la față și la trup, în așa fel, încît obrazii, cărnurile trupului, în general, îi tremurau când se mișca. Totuși, nu era obez. Dragavei vorbea cu un accent familiar, aci tărăgănat, aci răstit, gros și rîzător chiar când ridica glasul supărat, fără a spune vreo vorbă neconvenabilă ori jignitoare. Gaittany așteptă multă vreme, cu voluptate, boroboațele în materie de artă ale lui Dragavei; acesta nu le comise. La început, se mulțumi a se ocupa numai de aspecte administrative, ascultînd respectuos, deși cu anume ironie, părerile celor competenți. Nu fugea de problemele spinoase, nici nu-și da aere, ci cerea lămuriri și îndrumări cu o modestie simplă. Rugă, de pildă, pe Gaittany să-i recomande cele mai bune scrieri despre

prilejuri (vezi articolul *Muncitori și intelectuali* din care transcriem : „între muncitor și intelectual nu trebuie să se mai vadă două clase deosebite, una dotată cu mîini zdravene și alta cu minte pătrunzătoare, ci o singură armată a muncii, în care numai gesturile sînt deosebite. În nici un caz nu poate fi prin definiție vreo separare prin calitatea inteligenței. Am văzut de cele mai multe ori lucrători cu mintea ascuțită, capabili a înțelege orice, și cîteodată falși intelectuali cu mintea înceată” (*Națiunea*, 21 martie 1948, p. 1).

N. Grigorescu, iar pe Babighian îl descusu zile întregi asupra măștrilor streini. Într-o zi, veni cu câteva monografii serioase, în limba franceză, despre Leonardo da Vinci. Gaittany îi ceru voie să le răsfoiască și constată că volumele erau înșesate de hîrtii puse ca semne la felurite pagini.

— Citești astea? îl întrebă Gaittany cu o seriozitate nu lipsită de maliție.

— *Oui, monsieur*, răspunde Dragavei nu se poate mai corect și rîzînd cu nu mai puțin humor.

— Domnule, zise Gaittany prietenilor, e surprinzător, dar este așa. Știe franțuzește. Citește, domnule, cărți franțuzești, ha, ha!

Venind un vizitator francez comunist, se constată că Dragavei făcu față situației foarte onorabil, fără ajutorul lui Gaittany, care rămase cam dezamăgit de a fi inutil. Adjunctul dădu câteva lămuriri de rigoare asupra rostului muzeului într-un limbaj francez impecabil. Atunci se află că Dragavei fusese cu ani în urmă optsprezece luni în Franța, punîndu-se în contact cu organele sindicale de acolo, și că lucrase chiar într-o uzină franceză. Își dăduse examenele de școală medie și urmase cu succes filozofia la universitate, lucru ignorat de mulți. Era un intelectual în toată puterea cuvîntului, dar îi plăcea să simuleze, spre a se amuza, limbajul elementar. Dragavei nu se pripea a da judecăți despre chestiuni pe care nu le cunoștea și, fiind vorba de a se organiza secția de mobile vechi, recunoscă a nu avea cunoștințe, apelînd la specialiști și rugîndu-i să-l îndrumeze și pe el.

Contactul zilnic cu arta, datorat faptului că locuiește în una din odăile vilei, transformate provizoriu în deposit al muzeului, prilejuiește repetate confruntări

ale Marioarei Dragavei cu sine însăși și îi accentuează trăsăturile armonioase ale fizionomiei.

În fond, ea însăși încercase această plăcere vizuală și constatasese că nu-i totuna să te speli într-un lighean ori într-o baie somptuoasă de faianță în albastru de Prusia. Când dimineața dădea drumul robinetului în fața mării chiuvete de porțelan de forma unei scoici baroce, piesă adusă din Italia, avea sentimentul că un izvor de munte gîlgîie într-o fîntînă orientală. Îi plăcea să-și înmoaie astfel părul albit cu șampon în această chiuvetă și să-l scoată afară ca nins de flori de cireși. În dormitor se afla o mare oglindă venețiană, rămasă de la vechii proprietari, care, coborîndu-se pînă aproape de parchet, arăta imaginea întreagă a privitorului, de la cap pînă la picioare. Marioara, dezbrăcîndu-se în fața ei și rămînînd în cămașă scurtă de mătase, era uimită de a se descoperi frumoasă. Îi plăcea de asemenea să se întindă pe spate pe fotoliile joase cu brațele rotunjite și alunecătoare pe sub palme și recunoștea că alt sentiment de sine încearcă un om răsturnat pe o astfel de mobilă față de acela care stă pe un scaun banal. Grinzile joase ale tavanului îi dădeau de asemenea voluptăți nemaîncercate înainte, cînd trăise în odăi cu plafonul zugrăvit. Aceste grinzi alunecau pe alb ca niște raze negre spre un centru îndepărtat și invizibil, deșteptînd ideea unei osaturi exacte și grandioase ca a unui pod peste un fluviu imens. Înainte, odaia era pentru Marioara un simplu adăpost și depozit de obiecte, pereții erau plini de fotografii, marama, cărți poștale ilustrate, turnate în ipsos pe fundul unei farfurii, calendare. Acum fiecare mobilă părea gîndită odată

cu peretele și avea sufletul său.¹ Berjera galbenă dintr-un colț nu suferea nimic în jurul său, și Marioara se așeza pe alt fotoliu în fața ei și o contempla fără să-și explice vraja pe care i-o producea acest curios patruped. Înainte, Marioara punea lucrurile în sertare ca să le știe acolo la locul lor, acum însă pentru întâia oară, mergea la marea comodă de nuc în consolă, numai de dragul de a o pipăi cu mîna, de a-i trage sertarele bombate ca niște violoncele. La masă, Marioara bea cîte puțină apă, mai des ca altădată, fiindcă îi plăcea să bea din paharele de cristal greu, cu pereții groși și să-și apropie buzele de marginea lor rece. Părinții dăduseră Marioarei, cînd era mică, să bea ceai în cană, și Marioara înmuia, atunci, pîinea în băutură, tulburînd-o. Instinctul de frumos, pe care îl are orice om, îi fusese mult timp contrariat, și acum izbucnea cu prospețime.

¹ G. Călinescu introduce decorarea interioarelor în marea familie a operelor de artă. El socotește că mobilele, obiectele, în general, sînt tot atît de importante într-un roman ca și personajele, martore ale gîndurilor și acțiunilor acestora: „Locuința trebuie să exprime omul și fiecăruia să-l evoce și să-l definească. Mobilele sînt uneltele profesiei, martori ai gîndurilor sale, răsufîind în lipsa omului, suplinindu-l și spațializîndu-l” (*Contemporanul* nr. 20, 15 mai 1964, p.1). Prin urmare, a scrie romane nu înseamnă a compune doar un ansamblu de obiecte care să întregească personajul. Obiectele au istoria lor corelată de existența în timp a personajelor. Multe pagini din *Scrinul negru* ilustrează ideea de mai sus: descrierile din cap.V, care cuprind luxul rural al conacului reînviat de Caty, după cîștigarea procesului pentru moștenire; palatul lui Oster, din cap. IX, interiorul de artist al lui Ioanide, din capitolele XV și XXIII.

Azi putea să bea din cești de ceai vitroase și subțiri, prin care ceaiul se străvedea și care dădeau lichidului o nuanță de piatră prețioasă și un parfum indefinibil. Toate aceste voluptăți schimbaseră fizionomia¹ tovarășei Dragavei, îi rotunjise liniile feței, descoperindu-i drăgălășenia congenitală, îi dăduse profundități și catifelări în ochi. Este de toți știut că marii muzicieni, prin faptul de a pluti în unde de sunete, capătă o lustruire specifică a chipului, o blîndețe de înger, ca și cînd capul le-ar fi suflat în cristal mat de un Gallé. Astfel, bucățile de piatră sau de sticlă bătute de valurile mării se șlefuiesc și par opera unui bijutier. Dragavei însuși, așa de popular în ținută, dacă se așeza pe fotoliu, scotea mîinile din buzunare, lucru pe care nu-l făcuse altădată, cînd, chiar întins îmbrăcat în pat, păstra mîinile în buzunare, iar la masă în fața tacîmurilor fine lua o figură gravă, ca și cînd ar fi fost invitat la un festin strein. Nici unul, nici altul nu erau

1 În *Scrinul negru* există mici studii care urmăresc efectul artelor asupra omului: efectul muzicii asupra secretarei lui Ioanide, Mini (cap. IV și VII) și asupra țăranilor (cap. XI), efectul dansului asupra balerinei Cucly (cap. VII și XXVIII). Textul reprodus, din cap. V, cît și celelalte pot fi privite drept o aplicare în practică a teoriei că arta are o inepuizabilă forță constructiv modelatoare, frecventă în opera lui G. Călinescu. „...Pune-mi *Simfonia a IX-a*, dimineața, la prînz sau seara, de sînt voios sau îndurerat, în uzină unde duduie motoarele, la mare unde valurile se izbesc de dig, și eu, om din mulțime, voi fi transfigurat, voi simți că viața e un act solemn «ceva» depășind existența empirică și singulară a fiecăruia din noi”. (*Umanismul marelui muzici, în Contemporanul*, 2 martie 1962, p.1.)

stînjiți, însă se vedea limpede că nu mîncău numai spre a se hrăni, ci erau interesați de ceremonia în sine a prînzului și de emoțiile estetice pe care le deșteptau clinchetul tacîmurilor de argint, farfuriile de porțelană fină, sonoritatea paharelor ce sunau ca și coardele unui clavecin.

Marioara surprinde în podul casei părinților ei „o asistență ciudată”, aceeași care a compus convoiul mortuar din cap. I. Întrunirea ieșită din comun are drept scop schimbul de păreri asupra căsătoriei dintre Matei Basarab, descendent colateral al unei foste familii domnitoare, și Florica Pîrscoveanu, taxatoare de tramvai. O altă întrunire, de astă dată la prințesa Hangerliu, determinată de insistențele lui Gavrilcea, confruntă opiniile aceluiași grup în legătură cu poziția ce se impune a fi adoptată în noile condiții ale existenței sale.

VI

După moartea lui Nicu Zănoagă, tatăl ambițioasei Caty, se deschide acțiunea de partaj între moștenitori. Averea, compusă din pămînt, case, vie, este scoasă la licitație. Caty și a doua soție a tatălui ei intră în luptă.

Deci, la termenul fixat, părțile se prezentară pline de o nervozitate comprimată. Sala tribunalului era impunătoare, coridorul însă, împestrițat cu lume de tot soiul, țărani, mici negustori, samsari, puțea a sudoare, a pește sărat și a tutun prost. Caty tresări cînd, printre staționarii pe coridor, trase prin aerul fetid o dîră

paradisiacă de parfum de violete, pe care o aduse pînă în sala de ședințe. Telalul începu strigătele legiuite:

— Se scoate în vânzare imobilul din strada... etc. Prețul vânzării stabilit de experți este de două milioane.

La auzul prețului, Cornelia și Fred Tilibiliu zîmbiră satisfăcuți. Caty făcu un gest de întrebare către Bălășescu. Acesta clătină capul negativ.

— Oferă cineva mai mult? continuă strigarea telalul.

Nici o ofertă nu se produse nici la a doua, nici la a treia strigare. De altfel, ironie, sala era plină de curioși, al căror aspect vestimentar nu indica posesori de milioane. Printre ei se aflau chiar și țigani lăieți, cu părul năclăios și lung, cu chimire enorme peste cămăși în petice, muiate parcă în catran, desculți, veniți prin oraș cu prilejul târgului. Toți ședeau atenți ca niște adevărați clienți, în fond atrași de încordarea spectacolului. La a doua strigare, un individ gras, care părea străin de oraș și cam băut, deschise gura, fără a emite totuși nici un sunet. Enaclide trecu repede pe lîngă el și-i vorbi ca și cum ar fi făcut o simplă reflecție dezinteresată:

— Cine naiba să oferteze? Casa e grevată de datorii, pasivul e mai mare decît activul. Mă mir de ce au mai cerut partajul!

Spectatorul gras se uită la Enaclide cu ochii roșii de nesomn și pipăi un buzunar umflat, în care, probabil, îndesase pachete de hîrtii de bancă, agonisite într-o tranzacție în port.

După a treia strigare, neivindu-se nici o ofertă, licitația se amîină. Cornelia Tilibiliu fu mai degrabă demoralizată, în ciuda faptului că eliminase, așa se părea, pe Caty. N-ar fi vrut ca averea să cadă în mîinile acesteia, dar era totuși interesată să se ivească ofer-
tanți.

— Ce ispravă ai făcut, îi reproșă Fred, dacă ai împiedicat-o să concureze? Mai bine am lucra de acord cu ea, să găsim un ofertant solid. E foarte pricepută.

Tilibiliu făcu o vizită de curtoazie Caty-ei, pomădat, pudrat, împodobit cu o cravată de mare stil, pictată parcă cu pensula, și violent parfumat.

— Te credeam în străinătate! zise Caty.

— Am venit pentru cîtăva vreme în concediu să mă ocup de situația biete Cornelia. Înțelegi, singură, cu grija a doi copii...

Și Tilibiliu își lipi buzele subțiri de dinți, gest care irita atît de mult pe Caty.

— Nici eu nu stau mai bine! zise aceasta.

— Ei, căută Tilibiliu să profite de convorbire, dacă ai fi vrut, ai fi fost regina ambasadelor. Și o privi, expert și senzual, de sus pînă jos. Ești superbă, își formulă el rezultatul examenului, negrul te prinde de minune.¹

¹ Duelul dintre Caty și Fred Tilibiliu este de lungă durată. La început, crezînd că prin Caty (nu atît prin nume, cît prin averea ei) poate să-și ușureze ascensiunea în diplomatie, el o cere în căsătorie. Îndrăgostită de Ciocîrlan și disprețuind vulgaritatea și sentimentalismul convențional al lui Fred, Caty îi refuză propunerea. Este prima lui înfrîngere. În disputa pentru avere, Fred aflîndu-se alături de sora lui, suferă indirect o altă înfrîngere, prin pierderea procesului. Este momentul cînd el începe să-și dea seama de armele cu care luptă Caty. Scena în care Fred încearcă teatral o apropiere de Caty pentru a descoperi ce urmărește cînd participă la licitarea moșiei grevate de datorii și indiferența jucată a tinerei femei, ambii atenți la cuvinte și gesturi, neavînd nici unul încredere în celălalt, este o pagină caracterologică defini-

Caty avu temerea ca nu cumva Fred să încerce s-o sărute, de aceea se ridică și sună, deși știa că în acel moment unica femeie care supraveghea imobilul nu se afla acasă. Mișcarea însă intimidă pe Tilibiliu.

— Caty dragă, capitulă el, dragoste cu sila nu se poate. Dar putem să fim prieteni, în fond sîntem legați sufletește, avem interese comune. Ce crezi de afacerea cu licitația? Nu se prezintă nimeni, după cîte am văzut. Aici ar trebui o persoană cu influență, care să vîndă totul avantajos la stat, plătind datoriile și realizînd un beneficiu. Numai tu, Caty, ai fi în stare să dai lovitura, cu puterea ta de seducțiune.

Și Tilibiliu privi pe Caty cu o admirație teatrală.

— Nu pricep nimic în afacerea ăsta, spuse Caty, fără a înregistra elogiile secretarului de legație. Sînt nenorocită că am pierdut pe tata, la care țineam atît de mult, și am sperat să pot salva măcar acest cămin, în care am copilărit. Însă lucrul e imposibil, totul e

torie. Această pîndă reciprocă se continuă în Argentina, în condiții diferite, față de cele de pînă acum. Caty este soția lui Ciocîrlan. Fred aspiră să-i intre în grații, din dorința de răzbunare deoarece suferă mereu înfrîngeri, atît pe tărîm social, fiind doar subalternul lui Ciocîrlan în diplomație, cît și pe plan sentimental, soția lui, Emmi, devenind iubita șefului său direct. Ambițios, dorind să parvină prin orîșice mijloace, el înregistrează infidelitățile soției, fără a lua o atitudine netă, fiindcă știe că aceste relații pot contribui la compromiterea lui Ciocîrlan și la umilirea Caty-ei. Totodată, urmărește cu satisfacție infidelitățile acesteia, voit complice. Fred face uz de orice mijloace pentru a pregăti metodic căderea sigură a lui Ciocîrlan și, implicit, pe aceea a rivalei sale de totdeauna.

încurcat, eu n-am nici un ban pentru mine, necum să plătesc garanția, faceți cum credeți.

— Atunci de ce ai venit la licitație? întrebă Fred cu zâmbet bănuitor.

— Dar voi de ce ați venit? dădu Caty replica.

Tilibiliu rîse pudic și-și netezi părul:

— Din simplă curiozitate, să vedem dacă sînt oferte avantajoase.

Mai mult Fred nu putu scoate de la Caty.

— E deșteaptă foc și ar face minuni în diplomație! referi Fred impresia sa Corneliiei.

Aceasta, care nu voia să acorde astfel de calități fiicei sale vitrege, găsi altă explicație.

— O duce de mîna Alec, care nu mă poate suferi.

La termenul următor, Bălășescu ridică un incident în sensul că prețurile fiind prea mari îndepărtează pe martori. Licitatia se amîna, și suma incipientă se stabilizează la cinci sute de mii de lei, ceea ce era sub valoarea imobilului și cu mult mai puțin decît suma de aproximativ un milion și jumătate a inscripției ipotecare.

Tilibiliii intrară în panică.

— Ce urmărește individul? se întrebă tare Cornelia.

— Să pună mîna pe avere, după toate aparențele, opină Melinte.

— Am s-o concurez numai așa, ca să-i fac în necaz.

La întâia strigare, tocmai în toamnă, Caty prin Bălășescu oferi prețul rectificat de cinci sute de mii de lei.

— Cine dă mai mult? continuă telalul.

— Ofer cinci sute douăzeci de mii! zise Melinte, cu urechea plecată la gura Corneliiei, care-i șoptise ceva.

— Ofer cinci sute cincizeci de mii! strigă Bălășescu. Melinte și Cornelia se sfătuiră puțin în șoaptă.

— Ofer șase sute de mii! supralicită Melinte.

Caty privi interogativ la Bălășescu și la Alec, care-i făcură cu ochii semn să fie liniștită.

— Șapte sute de mii, declară Bălășescu.

— Opt sute de mii, oferi Melinte.

— Nouă sute de mii, sări Bălășescu.

Cornelia își aruncă capricioasă pe spate voalurile de doliu, ce-i cădeau mereu pe frunte, în vreme ce Melinte se uita la ea expectativ.

— Un milion! se repezi cu ciudă Cornelia personal, substituindu-se lui Melinte.

— Cine dă mai mult? întrebă telalul; înviorat de dramatismul jocului.

După o tăcere, Bălășescu spuse calm:

— Un milion două sute de mii!

Cornelia rămase cu gura întredeschisă, în care se vedea un dinte de aur.

— Oferă cineva mai mult? strigă telalul. O dată, de două ori, de trei ori. Imobilul se adjudecă provizoriu pentru un milion două sute de mii de lei ofertantei Ecaterina Zănoagă.

— Pentru ce vrea să ia casa cu un preț așa de mare? întrebă Cornelia, necăjită, pe Melinte.

— Fiindcă, îmi închipui, speră să obțină credit pe termen lung, scoțînd între timp venit din imobile.

— Asta aș putea să fac și eu!

La termenul pentru adjudecarea definitivă, Bălășescu, îndemnat de Enaclide, ridică un incident, spre a dezgusta pe Cornelia, care concura cu prea multă aprindere. Ceru anume înlăturarea ei de la licitație, sub cuvînt că nu are autorizație specială din partea consiliului de familie. Melinte, tare în chestiuni de analiză juridică, susținu că partea avea o autorizație prealabilă de a participa la partaj, implicînd deci și dreptul de a concura la licitație. Incidentul fu respins.

Supralicitația începu, Cornelia oferi un milion două sute cincizeci de mii, Caty dădu un milion trei sute de mii, puțin îndoită, Cornelia pronunță pierită suma de un milion patru sute de mii.

— Cine dă mai mult? strigă telalul.

— Două milioane! zise deodată Bălășescu.

Tilibilii fură complet amuțiți, și imobilul se adjudecă definitiv Caty-ei. În ianuarie 1931, Bălășescu ceru să se elibereze clientei sale ordonanța de adjudecare, dovedind că a achitat taxele de înregistrare și vânzare. Caty obținuse în același timp pe nimic adjudecarea moșiei cu vie și a prăvăliilor, fără nici o opoziție din partea Tilibiliilor, care nu vedeau cum ar putea să se descurce cu niște proprietăți părăginite și grevate de datorii, fiind evident că nici o autoritate publică n-ar cumpăra cu preț ridicat o vie.

— Să vedem de unde are să scoată ipochimena trei milioane să plătească, observă Cornelia, doar dacă nu i-o da amanții ei, ceea ce e foarte probabil.

Dar Caty nu plăti.¹ Bălășescu solicită tribunalului dreptul pentru clienta sa de a fi scutită de depunerea

¹ În lupta pentru acapararea averii, după moartea lui Nicu Zănoagă, Cornelia Tilibiliu, rapace, ambițioasă, este directă, dură, pasională. Ambițioasă, rapace este și Caty, dar persuasivă, calculată, rece, ea este mult mai subtilă, reușind să tragă foloase din orice. Cornelia Tilibiliu este un personaj secundar. Romancierului îi este necesară o asemenea prezență pentru a crea, prin contrast, pe Caty, deși caracterologic, ambele aparțin aceluiași tip uman. Procedu similar este folosit de G. Călinescu atunci când, prezentând diferiți parveniți, se oprește asupra lui Gigi Ciocîrlan și Fred Tilibiliu, cel dintîi propulsat pe scara socială de împrejurări favorabile, altfel mediocru, deprimat și apatic din această

prețului, întrucît acesta este echivalent cu o treime din activul succesiunii în care clienta, ca moștenitoare, are o parte, fiind de fapt coproprietară, și reclamă punerea în posesie.

— Melinte e un tîmpit! răsufală Tilibiliu, furios. Cum a putut să ignoreze o asemenea soluție? Dacă știam noi, supralicitam la nemurire, pînă luam casa. Pe urmă o speculam, lichidînd treptat datoriile. Caty are stofă, bravo ei.

Fie că Melinte nu se prea pricepea în materie comercială, fie că avocatura de dragul prieteniei nu-i convenea, își potrivea cravata-muscă, puțin plictisit.

— Cred că e inadmisibil! declară el.

Și, într-adevăr, nu fără intervenții venite din partea sa, tribunalul, printr-un jurnal, respinse cererea lui Bălășescu. Acesta făcu apel.

Caty intervine cu scrisori la Gigi Ciocîrlan relatîndu-i intrigile Corneliei și ale fratelui ei, în proces, cerîndu-i sprijin totodată. Folosindu-se de legea convertirii datoriilor agricole și urbane din 1934, Caty cîștigă averea în dauna fraților vitregi. Ea se căsătorește cu Ciocîrlan după divorțul acestuia.

VII

La scurt interval după incendierea șantierului, Ioanide este împușcat. Dragavei presupune acțiunea unei organizații de sabotaj.

cauză, preocupat doar să mai salveze aparențele, celălalt — tenace, răzbunător, vulgar, străduindu-se să răzbată, tocmai fiindcă e conștient de mediocritatea sa.

Într-o ședință, muncitorii propun reluarea proiectului unui Palat al Culturii, în care să fie incluse diferite instituții, printre care și muzeul. Pentru a dovedi absurditatea unei asemenea investiții care, de fapt, îi periclită postul său de conducere, Gaittany înaintează memorii. Prezența balerinei Cucly lângă patul de suferință al arhitectului, îi redeșteaptă, după moartea celor doi copii ai săi, sentimentul patern. Cucly, îndrăgostită de Ioanide, își exteriorizează sentimentele, dansînd.

VIII

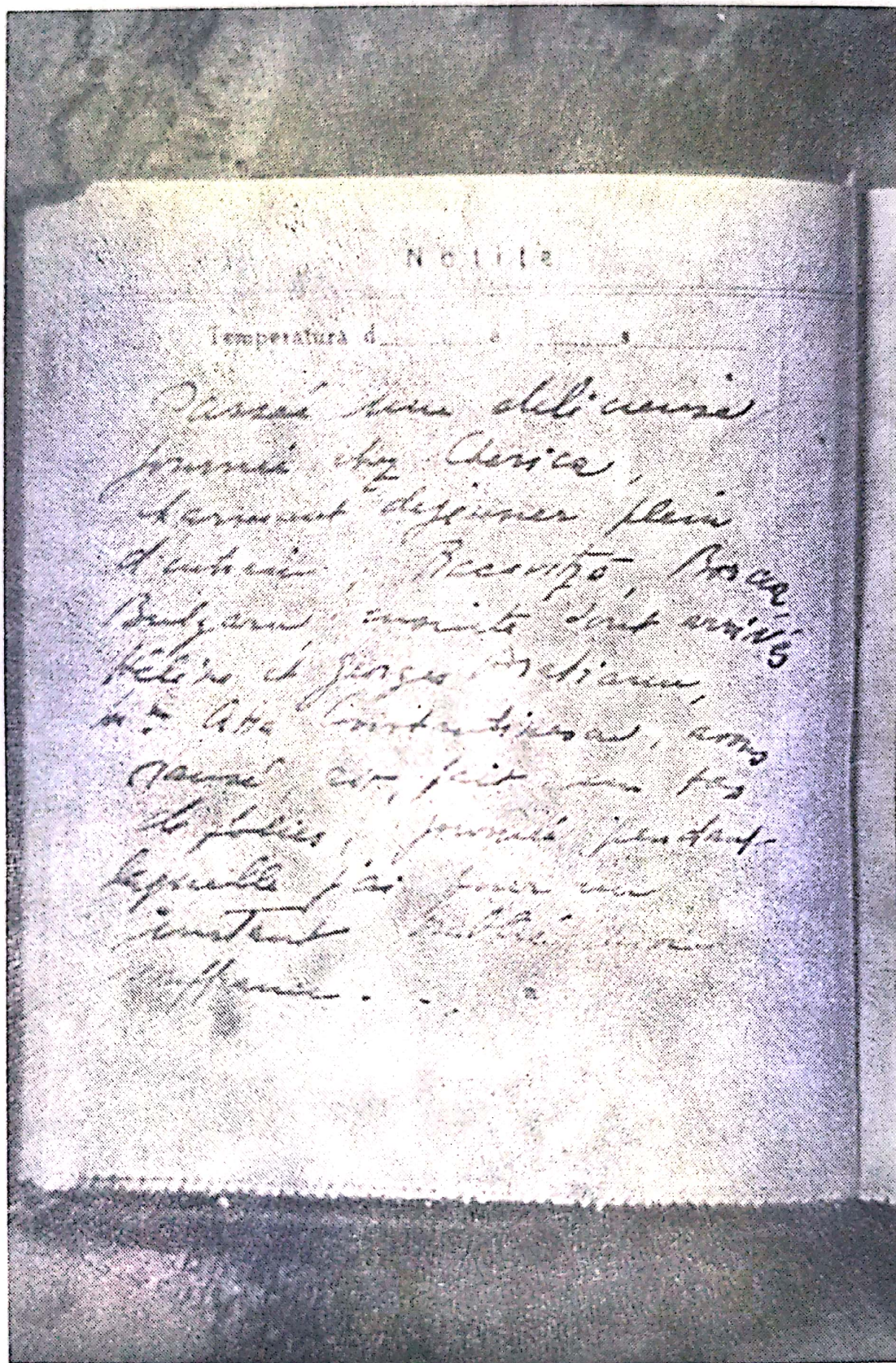
Hagienuş este terorizat de copiii săi care îi vînd cărţile rare şi argintăria. Orientalistul cade pradă unui şoc nervos, provocat de întîlnirea cu colonelul Remus Gavrilcea, adăpostit clandestin în casă de Petrişor. Internat la spital, i se întocmeşte o foaie de observaţie clinică. Pentru a obţine bani fără să muncească, Petrişor Hagienuş vinde un inel fals lui Sufleţel, care aduna pietre preţioase, depozitîndu-le în scobitura unui baston. Hagienuş descoperă că e furat.

Întîmplarea cu cărţile sustrase născu în sufletul lui Hagienuş o stare permanentă de nesiguranţă, ce luă proporţiile unei obsesii.¹ Orientalistul îşi inventarie

1 Prin Hagienuş, G. Călinescu face un studiu asupra tipului de savant fără nici o contingentă cu realitatea contemporană lui. Refugiat într-un trecut îndepărtat, pe care îl studiază pînă la cele mai mici amănunte, sufocat de documente, el este incapabil să le prelucereze, să scrie un rînd. Voluptatea lui sterilă de a acumula date ale ştiinţei se trans-

SCRINUL NEGRU

FILĂ DIN AGENDA MODELULUI REAL AL LUI CATY-ZĂNOAGĂ,
CU PETRECERILE MONDENE LA CARE PARTICIPĂ
PENTRU A-ȘI UITA SUFERINȚA

G. CĂLINESCU LUCRÎND

MODELUL REAL AL SOȚIEI LUI IOANIDE

toate obiectele, controlându-le zilnic, și începu să nu mai iasă de acasă decât rar, de frică să nu-i intre cineva în odaie. Își cumpără două lacăte mari, pe care le punea când pleca, petrecându-le prin niște belciuge, în partea de sus și în cea de jos a ușii.

— Ce înseamnă asta, tată, se supără Florica, nu pot să intru la dumneata să scutur, să primenesc patul.

Căzu la apatie și slăbi vertiginos. Întrucât lucrările de translație ce i se dădeau rămâneau nefăcute, după câteva preavize și muștrări, avându-se în vedere vârsta, fu pensionat. Ceea ce primea era îndestulător pentru nevoile lui, din nefericire copiii îi pretinseră suma integrală pentru întreținere, exprimându-și la fiecare ocazie disprețul pentru mica, spuneau ei, contribuție pe care Hagienuş o dădea la susținerea casei.

— Ai văzut ? zicea Petrișor, progresiștii dumitale te-au dat afară.

— Să nu mîniem pe Dumnezeu, protesta Hagienuş, s-au purtat cu mine omenește, mi-au dat o pensie cum n-aș fi căpătat-o înainte.

— Ți-au dat pe dracu, îl ironiza Petrișor, din ce-o să trăim atîția?

— Mi-au dat ce mi se cuvenea, fiecare să muncească.

— Aha! se burzului Petrișor, care va să zică ne faci morală. Bine, tată, notăm totul la catastiv.¹

feră și asupra obiectelor rare, cărți și opere de artă, și degenerază cu timpul în manie, atingînd limitele patologicului. Hagienuş dezvăluie prin toată existența sa consecințele sociale ale ruperii individului de realitate.

¹ Lupta mocnită dintre Hagienuş și copiii săi ia alte proporții din momentul în care orientalistul nu le mai poate asigura existența parazitară. Pînda lor reciprocă, suspiciunea bufonă pînă la tragic a lui Hagienuş, contrariat mereu, pe de o parte,

toate obiectele, controlându-le zilnic, și începu să nu mai iasă de acasă decît rar, de frică să nu-i intre cineva în odaie. Își cumpără două lacăte mari, pe care le punea cînd pleca, petrecîndu-le prin niște belciuge, în partea de sus și în cea de jos a ușii.

— Ce înseamnă asta, tată, se supără Florica, nu pot să intru la dumneata să scutur, să primenesc patul.

Căzu la apatie și slăbi vertiginos. Întrucît lucrările de translație ce i se dădeau rămîneau nefăcute, după cîteva preavize și muștrări, avîndu-se în vedere vîrsta, fu pensionat. Ceea ce primea era îndestulător pentru nevoile lui, din nefericire copiii îi pretinseră suma integrală pentru întreținere, exprimîndu-și la fiecare ocazie disprețul pentru mica, spuneau ei, contribuție pe care Hagienuş o dădea la susținerea casei.

— Ai văzut ? zicea Petrișor, progresești dumitale te-au dat afară.

— Să nu mîniem pe Dumnezeu, protesta Hagienuş, s-au purtat cu mine omenește, mi-au dat o pensie cum n-aș fi căpătat-o înainte.

— Ți-au dat pe dracu, îl ironiza Petrișor, din ce-o să trăim atîția?

— Mi-au dat ce mi se cuvenea, fiecare să muncească.

— Aha! se burzului Petrișor, care va să zică ne faci morală. Bine, tată, notăm totul la catastiv.¹

feră și asupra obiectelor rare, cărți și opere de artă, și degenerază cu timpul în manie, atingînd limitele patologicului. Hagienuş dezvăluie prin toată existența sa consecințele sociale ale ruperii individului de realitate.

¹ Lupta mocnită dintre Hagienuş și copiii săi ia alte proporții din momentul în care orientalistul nu le mai poate asigura existența parazitară. Pînda lor reciprocă, suspiciunea bufonă pînă la tragic a lui Hagienuş, contrariat mereu, pe de o parte,

Simptomele alarmante se văzură în curînd. Într-o zi, Hagienuş nu căpătă cafea dimineaţa, ci ceai gol, fără zahăr.

— Nu-mi place ceaiul! se văită el ca un copil.

— Asta este, altceva n-avem! îi notifică Florica.

Hagienuş, nenorocit, se resemnă şi începu să guste din ceai. Găsindu-l neîndulcit, căută din ochi zaharniţa.

— Ce cauţi? îl întreabă Florica.

— Zahărul! N-are zahăr.

— Nu mai avem, zise aceasta posacă.

Într-o zi toţi lipsiră de acasă toată ziua, nelăsînd de mîncare nimic lui Hagienuş, care nici nu fusese înştiinţat de plecarea lor. Începură a nu-i mai da la timp primeneli. Pentru Hagienuş abolirea acestui necesar obicei igienic însemna mizeria neagră. Aşteptă într-o sîmbătă pînă noaptea tîrziu rufele curate şi cearceafurile, întristîndu-se cu fiecă minut ce trecea şi tresărind la orice zgomot. În fine, se duse pînă la uşa odăii Florichii şi ciocăni.

— Florica, o chemă el în şoaptă, apoi mai tare.

— Ce s-a întîmplat? răspunse aceea cu glas somnoros.

— Ai uitat să-mi dai primeneli. Nu pot să mă culc.

— Ei, tată, crezi că acum putem să ne permitem orice lux, zise Florica de după uşă. N-avem săpun şi nu putem spăla.

iar pe de alta, planul sistematic al copiilor de exasperare a bătrînului, culminînd după înstrăinarea argintăriei şi a cărţilor rare, cu farsa inocenţei jucată în faţa omului legii, trecerea de la ameninţări la represalii, culminînd şi ele cu alungarea tatălui, după donarea averii în favoarea statului şi, în sfîrşit, nebunia lui Hagienuş, dau o imagine exactă a alterării morale sub imperiul banului.

Hagienuş încercă să-şi spele singur cămaşa de noapte într-un lighean, luînd o bucăţică de săpun de la baie, însă năclăi cămaşa în aşa chip, încît n-o mai putu purta. Dormi cîteva zile cu cămaşa de zi, dar din cauză că şi aceasta era murdară şi cam boţită, nu mai ieşi în oraş. Florica se îndură peste cîteva zile să-i schimbe rufăria. Nu era rea de felul ei, cel puţin Hagienuş n-o cunoscuse astfel înainte, dar acum, sub imperiul nemulţumirilor şi înrîurită de Petrişor, căpătase un caracter iritabil, în care acreala domina.

Trecînd prin faţa magazinului de Consignaţii de pe bulevard, specializat în argintărie, Hagienuş, care, neputînd să cumpere, căuta măcar bucuriile vizuale, rămase pironit în faţa unui obiect expus în vitrină. Era un mare platou circular de argint, adînc şi masiv, însă de o grosime inegală spre margini, fie din tocire, fie din turnătură, şi cu multe reliefuri. Motivele şi lucrătura izbeau şi pe cel mai nepriceput. Platoul imita o piesă ceramică de Palissy, reprezentînd în mijloc o şopîrlă mare, foarte sclipitoare pe alocuri de tocire, iar, de jur împrejur, ornamente foliacee şi flori de un mare stil. Argintul părea vechi, şi nişte semne marginale puteau fi interpretate ca: 1600.

— Platoul meu! strigă sfîşietor Hagienuş în faţa vitrinei, privit curios de staţionari.

Orientalistul intră în magazin şi, arătînd cu mîna spre vitrină, zise bîlbîindu-se:

— Tipsia de argint cu şopîrlă este... este...

Voia să spună: este a mea. Vînzătoarea înţelese altfel.

— Îmi pare rău, tovarăşe, a fost reţinută de muzeul „Vasile Roaită”. Chiar acum ne-a telefonat tovarăşul Dragavei că trimite s-o ridice.

Orientalistul simți o ameteală, totuși nu-i veni rău. Se duse de-a dreptul la Dragavei, pe care-l cunoștea prin Gaittany, și-l găsi răsucind pe față și pe dos tipsia.

— Frumoasă lucrătură! zise Dragavei, văzându-l pe orientalist. Ce zici, tovarășe Hagienuş, că dumneata te pricepi.

— E a mea, mi s-a furat! E o piesă rară, din anul 1600, copiind o farfurie de Bernard Palissy.

— Cine ți-a furat-o?

— Nu știu, din casă, vin fel de fel de oameni răi în lipsa mea.

Hagienuş făcu sforțări spre a tăcea numele lui Petrișor.

— Stai să întrebăm la Consignații de unde au obiectul.

Și Dragavei puse mîna pe receptor și ceru magazinul.

— Uite ce spune, zise el după ce puse la loc pe furcă receptorul, că îl au de la unul Anton Refal de pe strada Radu Boiangiu numărul 18 bis. Du-te și află firul și pe urmă reclamă la miliție. Dar noi nu sîntem vinovați, obiectul e acum al statului, trebuie în fond să-ți pară bine că au să-l vadă sute de mii de cetățeni.

Hagienuş alergă la Anton Refal, om ca de patruzeci de ani, mergînd prin curte cu pantaloni lungi, tricou și cu picioarele goale. Acesta rămase indiferent la numele de Hagienuş, fiind preocupat a culege de prin curtea mare, plină de moloz, o mulțime de piese de fier.

— Domnule, eu am dat, e adevărat, la Consignații, tava, fiindcă n-am bani. Am avut atelier de reparații de automobile, care s-a naționalizat. Pînă atunci, cîştigînd bine, cumpăram ce puteam, ca să pun banii în ceva. Acum vînd. Tava am cumpărat-o cu chitanță în regulă de la una, Mimi Cek, care trăiește cu unul

Dumitru Vasileoiu zis Sulă. Stau în intrarea Enescu Ene, numărul nu-l știu.

Hagienuş dibui ca un disperat strada în chestiune şi găsi într-o casă lungă ca un vagon, cu numeroase marchize de lemn descleiate de căldură şi de ploaie, pe numita Mimi, ocupînd o cameră cu sală. Individida era foarte tînără şi chiar frumoasă, uitătura stupidă şi anume strîmbături ale gurii la frazele culte ale orientalistului trădau lipsa totală de cultură. Părea o femeie de moravuri dubioase. Pe patul neaşezat, pe scaune se aflau aruncate geamantane, lădiţe deschise ori întredeschise, de unde s-ar fi putut înţelege că femeia stă să plece undeva în provincie.

— Ce vrei, moşule? întrebă ea pe Hagienuş, rănindu-l fără să-şi dea seama pînă în adîncul sufletului.

Orientalistul aruncă, fără a-i răspunde, privirile înfrigurate prin odaie, care îi fură atrase de ceva lucios. Pe o măsuţă se afla un fel de scrumieră de metal pe care, de altfel, era şi strivit un muc de ţigară, iar alături un ceainic, probabil de argint, cu mîner negru.

— Uite, sări Hagienuş, drept orice răspuns, astea sînt ale mele, furate din casa mea.

— Ce, eşti zănatic? îl apostrofă brutal Mimi Cek. Ce te-a apucat? Scrumiera aia şi ceainicul le am cadou de la prietenul meu, pe dumneata nici nu te cunosc.

— Nu este scrumieră, ţipă Hagienuş, este o solniţă englezească în formă de tingire pe trei picioare, creată în secolul XVIII de vestitul bijutier William Kersill.

Mimi Cek ridică din umeri.

— Ăsta, zise Hagienuş, apucînd ceainicul cu mîna tremurătoare, este un ceainic sferic de Thomas Bolton, cu mîner de abanos. Pe fund sînt imprimate locul şi anul: Dublin 1715. O operă unică, o piesă de muzeu!

— Tinicheaua aia tocită, se îndoi ironic Mimi. Mie mi-a fost silă să fac ceai în ea. Sînt acum ceainice electrice.

— E o operă de artă! se scînci Hagienuş.

— Eu ce să-ţi fac, tovarăşe, îl luă Mimi la repezeală. Le-am primit cadou şi pace. Prietenul meu Vasiloiu le-a cumpărat şi el cu bani. Nu ţi le-am furat noi.

În acest timp, Hagienuş zărise o sclipieală argintie şi în unul din geamantanele umflate cu capacul dat peste cap şi repezindu-se trase afară alte trei obiecte de argint.

— Poftim, uite lucrăşoarele mele, astea nu se găsesc pe toate drumurile. ăsta e un sfeşnic din atelierele Renaşterii, reprezentînd un înger, ăsta un vas de apă în formă de ulcior cu ţîţă, în cioc de grifon, cu doisprezece copii goi de jur împrejur, ţinînd în mîini o ghirlandă de trandafiri. O atribui atelierelor veneţiene. Iar asta (şi Hagienuş scoase o lădiţă grea din geamantan) e un „scrinium“, copie franceză din secolul XVI, precum arată inscripţia, după o besactea română, de ţinut manuscrisele, pe care sînt de jur împrejur, în relief, cele nouă muze şi Orfeu cu lira, iar deasupra, pe capac, în chip de mîner, Bellerophon călare pe Pegas.

Mimi Cek privi foarte mirată la Hagienuş, sentimentul ei era că are de-a face cu un nebun. Colocatarii, atraşi de scandal, se strînseră la uşa marchizei şi-şi dădeau brînci unul altuia în odaie, cînd se ivi un bărbat voinic, ras, cu falca de jos proeminentă, un om de aspect brutal, contrastînd cu calmul purtărilor sale. Purta cămaşă cu mînele scurte, din care ieşeau braţe cu o musculatură firoasă.

— Ce s-a întîmplat, tovarăşe? întrebă pe Hagienuş.

— Asta e argintăria mea. Mi s-a furat din casă.

— De ce vorbești așa, fără să dovedești? Eu am cum-
părat-o de la un cunoscut.

— De la cine?

— Un cunoscut care zice că o are de la un fost ofi-
țer, Hagienuş.

— Este fiul meu, pe mine mă cheamă Hagienuş.

Bărbatul brutal schimbă ochiri cu Mimi, păstrându-și
calmul. În mod evident voia să evite orice scandal,
în care scop se și duse în marchiză și împinse pe curioși
afară, închizând ușa bine.

— Am să fac plângere, sînt prădat de obiecte de artă
unice în țara noastră! țipă Hagienuş.

— Nu urla aici degeaba, să aduni lumea din stradă.
Ce poțestești dumneata de la mine?

— Mi s-au furat numeroase obiecte de argint.

— Se prea poate. Dar eu nu le-am furat, le-am cum-
părat. Ce? Când mergi la Talcioac să cumperi ceva, poți
să știi de unde sînt lucrurile? Le cumperi, și pace.

— Îmi dai dumneata declarație de la cine ai luat
argintăria ca să pot să dovedesc furtul?

Individul cu porecla de Sulă reflectă o clipă:

— Dau autorității dacă vine să mă întrebe. Eu pe
dumneata nu te cunosc. Lucrurile sînt aici, nu fug cu
ele.

Hagienuş se întoarce acasă zdrobit, pe la unsprezece
noaptea, și intră de-a dreptul în apartamentul lui,
începînd îndată să scotocească rafturile, spre a con-
trola lipsurile. Se vede că copiii lui bănuiră ceva, deoa-
rece Florica, cu un camizol pe ea, intră la el.

— Unde ai fost, tată, pînă acum? întrebă ea cu un
interes neobișnuit. Ai mîncat ceva?

— N-am mîncat nimic, nu-mi trebuie nimic, lăsa-
ți-mă în pace!

Florica ieși gînditoare. Trecură vreo zece minute, apoi reveni cu o tavă acoperită cu un șervet.

— Uite, dacă vrei să mănînci, ți-am oprit aici. Ți-am pus și cafea rîșnită și zahăr, să ți-o faci singur.

Orientalistul nu-i răspunse decît prin bolboroseli, căutînd ceva pe masă și prin sertare. Nu găsea inventarul obiectelor, pe care știa hotărît că-l pusese pe masă, sub o bucată de marmură. Înțelese că Petrișor i-l sustrăsese, ca să nu poată controla argintăria. După ce plecă Florica, Hagienuş închise de două ori uşa cu cheia și se repezi în odăița de dormit. Îngenunchind, trase o bucată de scîndură din dușumea, aplicată ulterior ca cîrpeală, și scoase de sub ea un carnetel. Era copia inventarului pe care, prudent ca mulți bătrîni, o ascunsese acolo. O a treia era depusă în plic sigilat la Ioanide. Cu inventarul în mîină, Hagienuş verifică piesă cu piesă aproape toată noaptea. Lipseau vreo cincisprezece bucăți, printre care, bineînțeles, platoul, solnița, ceainicul și besacteaua. Hagienuş căzu pe pat, mort de oboseală și de mîhnire, și adormi greu.

A doua zi, orientalistul înaintă procuraturii o cerere concepută cam în termenii următori:

Tovarășe procuror-șef.

Subsemnatul Bonifaciu Hagienuş, pensionar și specialist în limbile orientale, vă aduc la cunoștință că sînt de cîtăva vreme victima unor sustrageri însemnate de obiecte de artă în argint dintr-o colecție în care am cheltuit economiile vieții mele întregi, cu scopul de a pune la îndemîna statului opere rare de orfevrierie, lucrate de artiști ai Renașterii și de alți iluștri din alte secole. Valoarea colecției mele se poate bănuî prin aceea că un platou sustras de la mine și datînd din anul 1600 a fost cumpărat de la Consig-

nații de muzeul „Vasile Roaită”, căruia i l-aș fi donat eu însumi dacă nu-mi era furat.

Convingerea mea este că furturile se comit de persoane locuind chiar sub acoperământul casei mele, cu complicitatea altor indivizi suspecti. Prin investigațiuni personale, am putut da de urmele citorva obiecte din cele în număr de circa 15 (cincisprezece) furate în ultima vreme și anume:

La *Anton Refal*, în strada Radu Boiangiu, nr. 18 bis:

1) O tipsie de argint cu reliefuri reprezentînd o șopîrlă înconjurată de frunze și foi, în maniera Bernard Palissy, turnată la 1600 (cumpărată de muzeul „Vasile Roaită”).

La *Mimi Cek* și concubinul ei *Dumitru Vasiloiu*, zis *Sulă* din intrarea Enescu Ene, chiar la capătul străzii, numărul, fiind noapte, neputîndu-l citi:

2) Una solniță englezească de bijutierul William Kersill, din secolul XVIII.

3) Un ceainic cu mîner de abanos de la Dublin, 1715, lucrat de Thomas Bolton.

4) Un sfeșnic din timpul Renașterii, reprezentînd un înger.

5) Un vas de apă (*aiguière*) cu cioc de grifon și cu doisprezece copii goi (*putti*) ținînd o ghirlandă în argint „*repoussé*”.

6) O besactea copiind un *scrinium* roman cu cele nouă muze și Orfeu cu lira și pe capac cu Bellerophon călărînd pe Pegas.

Foarte probabil aceste persoane dețin mai multe obiecte, dar n-am putut, fiind împiedicat, să privesc în casă. Prin ele se pot afla adevărații autori ai furtului.

Cer să binevoiți a ordona facerea unei percheziții domiciliare la locuința celor indicații, precum și la domiciliul meu, unde locuiesc, împreună cu mine, doi fii, o fiică și ginerele meu.

Trăiască R.P.R., luptăm pentru pace!
Bonifaciu Hagienuş¹.

Percheziția la Anton Refal nu putu fi făcută deocamdată deoarece numitul plecase la rude, la Urziceni. Orientalistul, însoțit de un locotenent și un sergent de miliție, se prezintă la Mimi Cek. Se afla acolo și Dumitru Sulă și venirea îndată, ca din întâmplare, o femeie bătrână, una mai tânără și un bărbat în vârstă, locatari în aceeași casă-vagon. Se vede că între timp Vasiloiu se consultase cu alții, punându-se în contact cu Petrișor, și preparaseră cu toți aceeași piesă de teatru. De aceea, atât Mimi, cât și Vasiloiu-Sulă primiră pe polițiști cu bunăvoință și cu o stăpânire de sine remarcabilă, atingând nepăsarea.

¹ Procedeu folosit de G. Călinescu în *Bietul Ioanide* și în *Scrinul negru* de a transcrie texte date ca autentice: scrisori, rapoarte, un ordin de decorare a lui Pomponescu, o pagină din romanul *Fort comme la mort* de Maupassant, genealogia ramurii aristocrate a familiei Pomponescu, memoriile prințesei Hangerliu, decizia cu privire la stabilirea succesiunii la averea lui Nicu Zănoagă, chitanțele eliberate de ministrul Ciocîrlan misitului său Saphirin, decretul de decorare a lui Remus Gavrilcea, foaia de observație clinică a lui Hagienuş, sfaturile lui Ioanide pentru fiul sau fiica sa, lista invitațiilor la nunta lui Gavrilcea cu Meme Hangerliu, protocolul prezentărilor la o recepție în lumea diplomatică, memoriul fantastic al lui Hagienuş, crezându-se Alexandru cel Mare. O singură dată înregistrăm și în *Enigma Otiliei* asemenea text: transcrierea anunțului mortuar al copilului lui Stănică Rațiu, compus în limbajul tipic al gazetelor vremii.

— Tovarășul Bonifaciu Hagienuş, zise locotenentul, a reclamat că i s-au furat obiecte de argint din casă...

— De valoare artistică excepțională, se crezu dator a explica orientalistul.

— ... obiecte artistice de argint și că a găsit la dumneavoastră cinci bucăți, pe care ați recunoscut că le-ați cumpărat de la cineva. Avem ordin să perchezitionăm. Vă rog să ne arătați toate obiectele de argint pe care le posedați.

Sulă stătu cîtăva vreme calm, apoi zise extrem de politicos:

— Tovarășe locotenent, nu am cumpărat nici un obiect de argint de la nimeni și deci n-am putut arăta nimănui așa ceva.

Hagienuş se sufocă de nerușinarea individului, și din cauza aceasta își pierdu șirul la vorbă.

— Cum nu mi-ai arătat? Dar Bellerophon pe Pegas, șopîrla, William Kersill, Orfeu cu lira, copiii goi, *putti*?

Sergentul, neînțelegînd limbajul confuz și presărat cu nume bizare, rămase puțin dezorientat, deși în sinea lui știa prea bine că VasiloIU este un escroc. VasiloIU se mulțumi a zîmbi cu înțeles:

— Nu pricep ce șopîrlă, tovarășe locotenent.

— Vă rog, recomandă locotenentul lui Hagienuş, să nu vă iritați. Aici în reclamație, tovarășe VasiloIU, spune „o tipsie de argint cu reliefuri reprezentînd o șopîrlă“...

— Asta a fost în strada Radu Boiangiu, lămuri Hagienuş, mai potolit.

— Păi atunci de ce spui că e la mine, eu n-am nimic, n-am cumpărat nimic. Toată argintăria pe care o am sînt fleacurile astea: o scrumieră și un ceainic tocit.

— Sînt ale mele, ceainicul de la Dublin de Thomas Bolton și solnița lui William Kersill.

— Ce Dublin, tovarășe, astea au fost cumpărate în Lipsani de mama, cînd m-am măritat. Uite, întrebați-o!

— Da, maică, la nuntă i-am luat o scrumieră și un ceainic.

— Dumneata ești măritată? Cine este soțul? Dumnealui?

— Nu, maică, a părăsit-o după un an. Naiba știe unde o fi!

Întrebările locotenentului erau numai de formă, căci luase informații prealabile și știa că soțul fusese arestat și condamnat.

— Cum puteți dovedi, întrebă el, că obiectele în chestie sînt cadouri de nuntă? Aveți factură?

— Nu mai am factură, dar sînt martori, uite dumnea-lor, care au fost la nuntă. S-a făcut în casă, chiar aici.

Cei trei spectatori susținură afirmațiile bătrînei și, invitați, dădură cîteșitrei declarație scrisă precum că recunosc că au văzut scrumiera și ceainicul în ziua nunții și de atîtea ori după aceea. De altfel declarațiile fură inutile, pentru că Hagienuş, apropiindu-se de obiecte și întorcîndu-le bine pe faţă și pe dos, zise deodată:

— Nu sînt astea, tovarășe locotenent! Astea sînt argintărie comună. Solnița avea trepied și ceainicul purta emblema bijutierului, localitatea și anul.

— Astea le-ai văzut și atunci! spuse cu o nuanță mai vulgară Sulă.

— Nu-i adevărat! Căutați, vă rog, tovarășii milițieni, trebuie să le fi ascuns. Le-am văzut toate cu ochii mei, cu ochii mei ăștia bătrîni.

Și Hagienuş începu să plîngă.

— Liniștiți-vă, îl consolă locotenentul, vom face toate cercetările de rigoare.

După ce căutară prin toate lăzile și geamantanele și prin mobilierul sumar, convinși că nimic de preț nu se găsea în acea odaie, milițienii se văzură siliți să oprească percheziția.

— Cine mai stă în curtea asta? întrebă locotenentul. Proprietarul imobilului cine este? Dați-mi cartea de imobil.

Atunci bătrîna, puțin neliniștită, se adresă neîntrebată locotenentului:

— Maică, nu mai căutați degeaba, că sîntem oameni amărîți. Dumnealui a fost la Mărcuța, știm noi, are năluciri. De unde să avem noi vase de argint?

Hagienuş se schimbă brusc la față, toți mușchii căzîndu-i în jos ca rupți și tremurîndu-i.

— Am inventar depus la oameni de seamă, mă cunoaște o lume ca colecționar. Argintăria mea nu e nălucire.

— Las', că te știm noi! clătină din cap bătrîna. Mai bine caută-te.

— Mă rog ca la Dumnezeu, imploră Hagienuş pe drum pe milițieni, veniți acasă la mine să vedeți dacă eu n-am colecțiuni. Să mergem și la arhitectul Ioanide să v-arate cîte lucruri expuse acum în casa lui au fost ale mele.

Ancheta, acasă la Hagienuş, fu și mai dramatică. Petrișor, luînd o figură gravă, rugă pe locotenent să vină în altă cameră.

— Mă iertați, tovarășe locotenent, dar mi-e greu, am, ca să zic așa, o strîngere de inimă să vorbesc unele lucruri penibile față de tata. Trebuie să știți că tata a fost internat la Spitalul Central de boli nervoase și suferă de epilepsie larvată cu accese de furie. Vă rog să vă aruncați ochii pe foaia lui de observație. Săracul, e foarte bolnav.

Locotenentul parcurse foaia pe toate cele patru fețe, apoi o reîntoarse pe pagina întâi, la care se opri mai mult, citind în șoaptă diagnosticul. În fine, înapoie foaia lui Petrișor și reveni fără nici un comentariu acolo unde se aflau toți.

— Unde este odaia dumneavoastră? întrebă el blînd pe Hagienuş.

— Aici, aici, tovarăşe locotenent, arată Hagienuş impacient cu mîna.

Cînd intrară în odaia cea mare cu bibliotecă, orientalistul dădu cu ochii tîrcoale pereţilor, apoi se apropiu de rafturi spre a arăta argintăria și a semnala lipsurile. Însă nicăieri nu se afla nici urmă de obiect de argint. Putem revela, anticipat, că Petrișor și ceilalți adunaseră toată argintăria în odăița de culcare în formă de nișă, îngrămădind-o sub pat și pe de lături și învelind-o cu cearceafuri. Planul genial al lui Petrișor, expus într-o ședință ad-hoc, era următorul: Nevăzînd argintăria, Hagienuş putea să se înfurie față de milițieni și „să facă urît“ (fu propria lui expresie). Dacă nu s-ar fi întîmplat aceasta, ar fi spus toți că Hagienuş însuși, avînd frică de furt, o ascunsese. Aceste două scene probabile trebuiau preparate prin prologul comunicării foi de observație. Lucrurile se petrecură peste așteptările lui Petrișor. Exasperat de insuccesul percheziției la Mimi Cek, obosit, orientalistul avu repede bănuiala că i se furase în lipsă tot restul argintăriei. Alergînd ca un zăpăcit prin casă, într-o stare de agitație indescrribibilă, începu să tremure și să țipe:

— Arginăria mea, viața mea, mi-ați furat argintăria, printre care un Benvenuto Cellini autentic.

Deodată se clătină puțin, ochii îi deveniră sticloși și ficși, și, uitînd de toți cei de față, își scoase haina, vesta și cămașa și, desfăcîndu-și nasturii de la pantaloni,

începu să-i tragă în jos cu chiloți cu tot. Petrișor, care se apropiase de pat, ridicând macatul ca să se vadă argintăria sclipitoare sub somieră, arătă mușește cu degetul mormanul de argintărie milițienilor. Aceștia salutară și se retraseră tăcuți și gînditori.¹

IX

Fiind numit ministru, prin intervenția bancherului Francisco Oster, Gigi Ciocîrlan pornește în iulie 1935 spre Argentina ca să-și ia postul în primire, însoțit de Caty și de soții Tilibilu. Ciocîrlan intră în legătură cu diferiți oameni de afaceri, Seraphin, Taieb, și face cheltuieli excesive pentru localul ambasadei, recepții și publicitate. Relații amoroase între Ciocîrlan și Emmi Tilibilu; de asemenea între Caty și Oster.

Oster pleacă cu Caty în automobil, ca într-o expediție, precedat și urmat de alte două mașini, una cu personal de serviciu (bucătăreasă, camerier, groom), cealaltă cu ustensile și provizii, precum veselă de argint, pahare de cristal, fructe, legume, cărnuri, siropuri, sucuri de fructe. S-ar fi zis că la cîțiva kilometri de capitală se afla un deșert. Caty nu zări în drum nimic care s-o rețină, dimpotrivă, se mira continuu de absența

¹ Scena, în care Hagienus descoperă că este furat și încearcă să dovedească autorităților faptele, conduce la surprinderea magistrală a psihologilor într-un moment de confuzie. Jocul rece al escrocilor alternează cu panica orientalistului și cu deruta omului legii.

oricărei diversități. Bărăganul i se părea un loc plin de surprize geologice față de șesul acoperit cu o iarbă prăfoasă pe care îl străbăteau. Când Oster zise „am ajuns“, Caty crezu că n-a înțeles bine. Luînd ca termen de comparație palatul lui Oster din Buenos Aires, se aștepta să apară deodată la orizont un castel mirific, precedat de hectare întregi de grădini ca acelea ale Șerichii. Privind în toate părțile, văzu în plin câmp o magazie mare cu două aripi, legate printr-un soi de șopron sprijinit pe pari de lemn (asta fu impresia de la început sub imperiul dezamăgirii). Mai departe, pe câmp crezu a distinge o mulțime de mușuroaie, putînd fi niște mizerabile colibe într-o rînă, acoperite cu bucăți de tablă de bidoane, fixate cu bulgări de pămînt. Unele erau simple foi de cort rupte, bătute în patru țaruși. Nicăieri nici o plantație, dimpotrivă, în bătaia vîntului uscat și fierbinte se mișcau pe jos petice de jurnale, cîrpe, ghemotoace de lînă de la oi tunse de curînd. Un adevărat maidan plin de murdării. Oster dădu brațul Caty-ei și se îndreptă spre magazie, deloc mișcat de priveliște, ocoli pe cît putu numeroasele băltoace cu urină de vite și gHEMELE de balegă, unele uscate, altele recente. Caty, obișnuită cu peisajul rural de la Lanțurile, era pe cale de a se resemna, cînd, intrînd sub ceea ce i se păruse un șopron, înțelese că vederea îi fusese falsificată. Magazia era o locuință de țară din lemn, construită de un mare arhitect californian, într-un stil voit simplu. Interioarele erau luxoase și confortabile, un horn de piatră îngăduia să se facă la nevoie foc în mari căminuri, sofale vaste, fotolii voluptoase și adînci, rafturi de cărți în adîncimea peretului de lemn, sufragerie pentru douăsprezece persoane, nimic nu lipsea din somptuoasa baracă,

luminată electric printr-o mică uzină proprie, prevăzută cu baie, folosind apa unui rezervor alimentat prin puțuri americane. În oficiu se găsea un frigorifer electric, iar pentru cazul când nu funcționa, o hrubă adâncă ținea sticlele și fructele la o temperatură polară. Caty, fascinată în mod obișnuit de lux, simți sporită admirația pentru Oster. În odaia de dormit, găsi cearceafuri de in îmbătătoare de prospețime, în șifonier pijamale și cămăși erau puse cu grijă în pachete legate cu panglici și parfumate cu o buruiănă uscată, pe care Caty nu o putea identifica. În sala de baie găsi săpunuri grele, prosoape de toate dimensiunile, piepțeni noi de cristal, unul verde ca smaragdul, altul roșu ca coraliul, parfumuri, briliantină, papuci de baie noi împlețiți dintr-un pai moale, ca acela al pălăriilor de panama. Toate acestea fuseseră scoase repede din lăzi, puse la locul lor cu o atenție delicată. Ciocîrlan, medita Caty, era plin de gingășie, telefona, telegrafia, aducea buchete de flori, se ridica îndată spre a face mici comisioane, dar de aceste limite nu trecea. Considerîndu-se un copil protejat al femeilor, nu le dădea daruri importante, solicitîndu-le dimpotrivă, pentru cîteva garoafe, protecția în afaceri importante ce-l priveau. Ciocîrlan nu se preocupa de toaleta Caty-ei, n-o întreba dacă are sau n-are bani și, considerînd-o femeie inteligentă și orientată, avea aerul de a face o gentilețe neamestecîndu-se în treburile ei. Oster se înfățișa fanteziei Caty-ei ca un sultan puternic și dominator, care însă își copleșea sclava iubită cu tot ce i-a trecut prin vis. Caty iubea pe Ciocîrlan, și când era departe de el era urmărită de imaginea lui. Acum însă dormi în patul cu cearceafuri răcoroase de in visînd

numai pe Oster, uitînd cu totul că era măritată cu Gigi.

A doua zi de dimineață, aruncînd ochii pe fereastra mare, în formă de vasistas, compusă din două mari cristale, Caty văzu în fața vilei de lemn pe Oster în mijlocul a vreo sută de oameni, stînd la distanță respectabilă, cu excepția unuia. Oster era în costum de *gaucho* (pălărie cu bordură largă, manșete de piele în stil mușchetar, pantaloni strînși pe picior și cu buzunare pînă asupra genunchilor, cizme scurte, trase peste ei, cu vîrfurile ajurate și cu tocurile ascuțite și nalte ca de damă). Pe umeri arunca un scul de frînghie, ce era un laț pentru cai, iar în mîna dreaptă un bici ca un șarpe, cu codirișca scurtă și moale, și cu care, vorbind, se plesnea ușor peste cizme. Adunătura de indivizi păru Caty-ei, obișnuită totuși cu mizeria oamenilor de curte ai moșierilor din țară, sinistră, o ceată de vagabonzi. Unii erau îmbrăcați ca și Oster, însă nici unul complet. Un individ, în special, o izbi prin faptul că avea numai o cizmă, celălalt picior fiind gol. Se vede că cineva îi furase cizma și nu fusese în stare să cumpere altă pereche. Toți erau nerași, plini de paie sau buruienile scorjite pe care dormiseră, și negriciunea, din cauza arșiței, a fețelor, confundîndu-se cu gălbejeala, dădea fizionomiilor lor aspectul unor capete carbonizate. Oamenii se uitau încruntați, gînditori, scuipînd mecanic printre dinți. Se remarcă îndeosebi un individ desculț, cu părul vîlvoi, crescut sălbatic în jos spre umeri, cu o cămașă pe el prin care se zăreau coastele descărnate, dar prinse într-o rețea puternică de mușchi. Un păr abundent îi popula spațiul dintre maxile, iar dinții din față îi erau în mare parte rupți. Omul agita o cutie de conserve ținută de capacul desfăcut și turna pe pămînt un lichid, voind probabil să

demonstreze ce mîncare mizerabilă primise. În cele din urmă, aruncă jos cutia și scuipă înspre ea. După aceea scoase din buzunar un știulete de porumb, cu boabele palide și zbîrcite și parcă ros de șobolani, căci hirsutul mirosea repetat vârful știuletelui și făcea gesturi de scîrbă. Oamenii priveau scena atenți, oarecum obiectivi și mai degrabă prudenți și pățiți, încercînd mici aprobări din cap. Oster, examinîndu-i dintr-o rotire, pironi deodată ochii asupra reclamantului și, cu o decizie cu totul surprinzătoare pentru Caty, care-l vedea calm și măsurat cu toată lumea, plesni cu biciul pe om, răsucindu-i de cîteva ori cravașa în jurul pieptului. Crezu a auzi că Oster striga astfel:

— *Que cada uno se convenzca ahora que en el mundo no existe felicidad absoluta!*¹

Omul prins în spiralele biciului căzu speriat în patru labe și fugi astfel din fața lui Oster, printre picioarele celorlalți, care se risipiră și dispărură, revenind după cîteva minute călări pe cai.² Un om ținea de căpestre doi cai. Oster intră în casă și invită pe Caty, care se îmbrăcase la fel ca el, să iasă afară. După ce, cu mîinile făcute scară, ajută pe Caty să încalece bărbătește, se aruncă și el pe un cal dintr-un salt.

Oster și Caty meraseră astfel în fruntea cetei, apoi deodată oamenii se desprinseră, o porniră spre orizont plesnind din bice și scoțînd strigăte sălbatice. O negreală ca o viermuire de furnici se arăta pe marginile

¹ Oricine să se convingă acum că nu există fericire absolută pe lume! (sp.) — ² Dramatismul acestei confruntări reconstruie, într-o scenă de o covîrșitoare expresivitate a amănuntului, adevărata față a raporturilor sociale existente pe întinsele pămînturi stăpînite de Oster.

zării, apoi negriciunea se mări, se prefăcu într-un fel de pulbere ce se apropia cutremurînd solul, țipetele și plesniturele de bici răsunară din nou, și Caty se văzu cu Oster în mijlocul puzderiei de cai ocupînd tot spațiul vizibil. Iluzia o făcu să creadă că zeci, sute de mii de cai înnegreau pampa. Cai și mînji alergau slobozi cu coamele în vînt și puțin înclinați pe o parte, ținînd oarecare distanță de cei doi, dar luîndu-se după ei, făcîndu-le o escortă uriașă.¹ Oster aruncă lațul, și un mînz roșcat se rostogoli la pămînt, apoi se ridică, tras de bancher, și se apropie nechezînd.

— Ce frumoși! exclamă Caty cu totul amețită de această aventură ce scotea la iveală tot ce era nestăpînit și senzual în ea.

Alți călăreți aruncară lațurile tîrînd lîngă Caty caii ce li se păreau mai interesanți sau pe care aceasta îi arăta cu degetul. Cavalcadară așa trei ore cu poporul de cai stimulat de bicele îngrijitorilor și se întoarseră spre cabană fără ca *señora* Ciocîrlan să-și poată face o idee de numărul capetelor din herghelie, care, din cauza solului plat, acoperea limitele peisajului. În apropierea casei cei o sută de argați împinseră cu plesnete de bice caii undeva departe, și pampa rămase goală. Cînd

¹ Descrierilor din natură li se rezervă un spațiu redus în *Scrinul negru*. Modul cum sînt făcute le dă, însă, o notă distinctă în literatura română. Asemenea descrieri se constituie din frînturi de imagini, reprezentînd un peisaj visat, dorit, imaginat. Într-o scrisoare adresată lui Ciocîrlan, Caty se închipuie alături de viitorul ei soț, „ca Paul și Virginia”, pe un continent necunoscut, într-o ambianță exotică. Scriindu-i lui Oster, surprinsă de darul bancherului, un inel cu diamant, Caty „se lasă în voia visurilor”,

Caty se află singură în salon cu Oster, după ce privi spre uși, se ridică în vârful picioarelor, șterse fruntea bancherului de sudoare și praf, apoi îi puse mâinile pe după gât și-l îmbrățișă. În acea noapte Oster dormi împreună cu Caty. Târziu, în noapte, pe lumina lunii, pătrunzând prin marile cristale ale ferestrelor, Caty întrebă pe Oster:

— Francisco scump, pentru ce ai bătut așa de rău pe acel om?

Oster îi răspunse în frânturi, aproape șoptite, spuse parcă într-un monolog pentru el însuși:

— Tata era sărac, deși de familie distinsă, mama aparține a unei familii ilustre, Supervielle. Tata a fost organist la o biserică de lemn pentru crescătorii de vite și nu câștiga mai nimic. M-a învățat și pe mine muzica,

părîndu-i a descoperi în focurile albe ale pietrei prețioase țara îndepărtată a argentinianului. Altădată asistăm la o lecție a lui Ioanide despre natură așa cum ar dori-o el și, mai cu seamă, așa cum crede că ar putea să o adapteze nevoilor omului, conform planurilor sale grandioase.

Natura — văzută ca o realitate — apare de două ori în roman: pustietatea din preajma castelului Șerichii Băleanu, descrisă de Caty, într-o scrisoare, și pampa argentiniană, din care G. Călinescu a ales un amănunt revelator pentru specificul locului — goana măreață a cailor într-un vacarm de strigăte sălbatice și plesnituri de bici. Descrierea pampei amintește descrierea moșiei lui Pascalopol din *Enigma Otiliei*, iar scena apariției cailor realizează o simetrie, din punctul de vedere al scenografiei, cu antologica scenă a deplasării greoaie a taurilor pe Bărăgan, împresurînd din toate părțile trăsura în care se află invitații lui Pascalapol, Otilia și Felix.

eram, cum ai văzut în tablou, un bun organist și cântam și din gură, cu speranța că voi deveni cântăreț de operă. Văzînd că tata nu poate face față vieții și că e plictisit de prezența mea, am intrat la un proprietar de herghelii, ca paznic de cai. Trebuie să știi că aici în Argentina nu există decît două soiuri de oameni: putrezi de bogați, ca mine, și săraci, ca mizerabilul pe care l-am bătut. Poate că dacă ar fi odată posibilă o altă împărțire socială, aș abandona averea și m-aș face revoluționar. Dar acum nu se poate. Cine nu câștigă mult moare de foame. La noi condiție mijlocie nu există. Îndată ce aș pierde asprimea și controlul, aș fi ruinat. Un om de la herghelie nu poate să strîngă economii și să-și cumpere vite. Cu trei cai nu faci stare. Proprietarul nu e în câștig decît dacă are capete nenumărate de vite și dacă plătește puțin întreținerea. E o avere instabilă, ce trebuie mereu primenită. Îngrijitorii, neputînd să se îmbogățească din economii, fiind în general niște oameni fără căpătîi, uneori fugiți din Europa, pentru delapidare de bani, n-au altă scăpare decît să fure. Eu, cînd eram copil, am furat cai, din asta se trage averea mea și, bineînțeles, am fost bătut pînă la sînge. Individul pe care l-am biciuit pierde zilnic cai, ceea ce înseamnă că-i fură. Dacă nu-l bat, toți prind curaj, și herghelia se mistuie. Toată averea mea este un miraj de o zi; o scădere a prețurilor terenurilor, o molimă în oi, falimentul unei bănci mă reduc la neant. Trăiesc într-o societate sălbatecă, în care sînt un exploatator odios al unor nenorociți visînd să ajungă bancheri ca mine. Arată-mi deocamdată o meserie mai bună decît aceea pe care o am. Azi dorm într-un palat

din basme, mâine aş petrece noaptea întins pe o bancă din Buenos Aires. *No existe felicidad absoluta!*¹

Din cauza datoriilor, pe care nu mai ajunge a le onora, situația lui Ciocîrlan se agravează. Oster îi oferă serviciile, pentru a-l salva. Ciocîrlan le refuză, în schimb Caty acceptă cecul dat de bancher, păstrîndu-l pentru sine. Cei doi fac o călătorie în Europa, apoi Caty ajunsă în țară, îi relatează lui Ciocîrlan, prin scrisori, întâmplări din societatea pe care o frecventează.

X

Murind Caty, Filip, băiatul ei și al lui Max Hangerliu, este înfiat de bătrîna prințesă, mătușa lui Max. Aceasta îi impune copilului o existență în spiritul principiilor sale de viață, expuse în memoriile pe care le scrie cu voiță ignordre a realității. In-

¹ Bancherul Oster face parte din galeria parveniților, atît de variat reprezentată în *Scrinul negru*. Romancierul îl surprinde în situații diferite, creîndu-i condiții să-și desfășoare gama întreagă a ființei sale nu lipsită de personalitate, deși tributară unui anume tipar, caracteristic pentru categoria socială căreia îi aparține. De o remarcabilă distincție intelectuală, apariție de un excesiv rafinament în societate, — pe celelalte planuri, interesat, brutal, neîndurător, Oster se autocaracterizează în mărturisirea neocolită pe care o face, solicitat de Caty. Biciuirea unui răzvrătit, de pe pămînturile sale, este momentul-cheie pentru cunoașterea bancherului. Filozofia sa, conținută în destăinuirea amintită, pe de o parte, și impecabila sa prezență în lume, pe de alta, nuanțează semnificativ personajul.

terzicându-i să frecventeze o școală de stat, Filip crește stingher.

O melancolie adâncă¹ îi pricinuia lui Filip interdicția de a se juca cu alți copii. De altfel pe strada Rahmani-nov, adevărat maidan, nu întâlnea decât copii până la șapte ani, ceilalți fiind duși la școală. Băiețași și fetețe cu picioarele goale, în hăinuțe sau rochițe uzate, mîn-jii pe față nu rareori de magiunul pe care îl mîncaseră, se strîngeau în ceată, inventau jocuri, se ascundeau,

1 Melancolia lui Filip este datorată izolării lui nu numai printre oameni în vîrstă, dar și printre oameni izolați ei înșiși de contemporaneitate. Băiatul este, în roman, un alt exemplu al urmărilor pe care le poate avea dislocarea individului din epoca sa. Asupra lui Filip acționează, cu urmări din cele mai grave, educația pe care o primește, în etape. El este excesiv răsătat de Caty și îndrumat anacronic de pedagogia prințesei Hangerliu. Apoi, pînă să cunoască școala violenței profesată de Gavrilcea, el este derutat pe rînd de concepțiile și modul de viață ale diferiților membri ai grupului de aristocrați descriși de romancier, care îl privesc și îl tratează pe Filip ca pe ultimul vlăstar al lumii lor. Insistînd asupra pregătirii și formării lui Filip, tocmai în această ipostază, G. Călinescu ia o atitudine polemică vădită. Constrîns mereu de prejude-căți, împiedicat să evolueze firesc, chiar de Ioanide, care vrea să-i aplice propriul său tipar, Filip încearcă să-și pună capăt zilelor. Tentativa lui, datorată, nu atît revoltei, cît faptului că ajunge să-și dea seama de neputința de a ieși din condiția sa socială, este simbolică.

Învins, înainte de a-și putea formula o opinie proprie, con-damnat să fie o jucărie în mîinile celor din jur, Filip nu găse-ște o altă dezlegare a situației lui decât în moarte.

se culcau la pământ, făceau o larmă nemaipomenită, însă neînregistrabilă ca și vîntul ori cotcodăcitul găinilor. Un băiețaș ascuns după un castan striga o dată, lângă Filip, care îl privea, într-una din recreațiile acordate de Hangerlioica, cu o frenezie nemaipomenită, umflîndu-și obrazii:

— Bum, bum, bum, bum, bum, bum!

— Ce faci aici? îl întrebă Filip.

— Trag cu tunul.

— În cine?

Băiețașul arată de partea cealaltă a străzii o groapă din care răsăreau capetele altor copii.

— Trag în „faciști”.

— Dar, observă Filip, devenit brusc și instinctiv specialist și memorîndu-și un film văzut demult, inamicul e prea aproape pentru tun. Trebuie să tragi cu mitraliera.

— Trage tu! îl invită băiețașul.

Cu toată seriozitatea la care se simțea obligat, avînd în vedere și vîrsta, Filip întinse mîna dreaptă în chip de armă, își plecă un ochi la nivelul ei spre a ochi, și începu să emită onomatopeic:

— Pîr... pîr... pîr... pîr... pîr... pîr... pîr... pîr...

— Bum! punctă băiețașul satisfăcut, tu tragi cu mitraliera și eu cu tunul.

Dar Filip, redevenit grav, zîmbi evaziv:

— Eu am treabă, trebuie să mă duc.

În altă zi, Filip găsi băiețași și fete, adunați pe grupuri în fața unor patrulateri împărțite în careuri cu ajutorul unui băț cu care se zgîriase pămîntul uscat al străzii. Cîte unul sărea într-un picior, cu limba scoasă afară, trecînd din careu în careu urmat de alții. Aci priveau atent și tăcuți pe cel care țopăia, aci izbucneau în țipete de dezaprobare, îndesîndu-se unul într-altul,

certîndu-se, ghiontîndu-se, apoi liniştîndu-se ca prin farmec şi reluînd Țopăiala de la cap. Jucau „șotron”. Filip se apropie de unul din grupuri şi simţi o astfel de mîncărime în picioare, o așa de mare poftă de a se zbengui, încît, cu tot sentimentul că un astfel de joc nu se potrivește cu vîrsta lui, începu şi el să sară într-un picior, căutînd a-și ține echilibrul, sfortare ce dădea feței lui delicate o suavitate nespūsă. Era aproape de a scăpa cu onoare din labirintul pentru un singur picior, cînd deodată un strigăt teribil şi cunoscut îi îngheță inima şi-l făcu să cadă pe amîndouă tălpile:

— *Philippe, que faites-vous là? Qu'est-ce que cela signifie?*¹

Hangerlioica, de pe puntea din capul scării, îl privea indignată. Filip intră ruşinat în curte şi urcă scara.

— *Fi donc, un băiat de familie ilustră, un Hangerliu, jouer dans la rue avec de sales gosses*², copii de slugi, de uvrieri, de oameni de cea mai joasă extracție, îl probozi prințesa cînd fură înăuntru. Pentru nimic în lume să nu te „ancanaiezi”; cînd ai început să-ți freci coatele cu țiganii pe maidane, *c'est fini, on ne devient plus homme du monde!*³

Filip tăcu umilit şi neîndrăznind să contrazică pe Hangerlioica. Știa că aceasta, din punctul ei de vedere, îi voia binele, deși nu înțelegea cum, fugind de lumea adevărată, poți deveni *homme du monde*. Filip traducea această expresie cuvînt cu cuvînt şi simțea că copiii cu uniforma frumoasă a rezervelor de muncă erau mai aproape de lume decît el.

1 Filip, ce faci acolo? Ce înseamnă asta? (fr.). — 2 Pfi, ce ruşine,... să te joci pe stradă cu copii murdari... — 3.... s-a terminat, nu mai devii om de lume!

Cu tot respectul pentru bătrîna prinţesă, Filip profita de orele cînd aceasta îşi făcea siesta şi cobora cu băgare de seamă scara ca să n-o facă să scîrţîie, apoi o lua pe sub castani, ferindu-se de a mai sta în raza vizuală a Hangerlioaiicii. Învăţă să se prefacă şi să mintă. Mergînd la lac, lîngă stăvilat, şi văzînd pe alţi copii scaldîndu-se, nu putu rezista ispitei de a intra măcar cu picioarele în apă, după ce îşi scoase cipicii şi îşi sumese pantalonii. Hangerlioica îl zări la întoarcere ud pe picioare şi pe pantaloni.

— Unde Dumnezeu te-ai udat aşa? întrebă ea.

— Am trecut pe lîngă un furtun de apă găurit, la grădinării! zise Filip, inventînd o întîmplare posibilă, căci furtunul de pînză exista în adevăr prin apropiere.

— *Cet enfant me donne du souci !*¹ mărturisî Hangerlioica monseniorului.

Monseniorul observă, bineînţeles în franţuzeşte, că dacă şi-ar permite să dea un sfat fără a îndrăzni să pretindă ca părerea lui neînsemnată să prevaleze alteia mai autoritară, ar socoti că orgoliul este de esenţă diabolică şi că însuşi mîntuitorul nostru a fost ispitit de demon cu acest păcat mortal, care nu poate fi combătut decît cu umilitatea cea mai deplină. Îi plăcea să creadă că *le bon naturel*² pe care Dumnezeu îl sădise în sufletul lui Filip îl va feri de a cădea în vulgaritatea vieţii, şi că la judecata din urmă se va înfăţişa cu toate însuşirile de nobleţă ale unui om *bien né ! Néanmoins*³, a-l despărţi cu totul de restul oamenilor era a-l deposea de puterea de luptă contra răului, a face din el un soldat neînarmat al lui Christos etc., etc.

Hangerlioica zbîrci din nas, diatriba împotriva or-

¹ Acest copil îmi dă bătaie de cap! — ² ... bunătatea naturală... —

³ ... născut într-o familie aleasă! Totuşi...

goliului din partea monseniorului prinț de Băleanu, cel mai orgolios om din lume, părîndu-i-se *du plus mauvais goût*.¹ Schimbă vorba și în tot timpul conversației îi spuse numai „monseniore“, evitînd pe „*prince*“, ceea ce produse o evidentă distracție bătrînului prelat.

Apariția prin partea locului a lui Păducel și a Lili-chii deschise un orizont nou lui Filip. Aceștia se arătară în chip de cal și vizitiu făcînd o lungă cursă pe strada Rahmaninov. Calul era reprezentat prin Păducel, îmbrăcat în pantaloni scurți de doc și în tricou decoltat și fără mîneci, ținînd însuși cu mîinile o sfoară groasă circulară închipuind hamul, iar Lilica, cu o fustă foarte scurtă, creață, înfoindu-se mereu în sus, și cu o bluză albă de asemenea fără mîneci, la capătul celălalt al sforii, îndeplinea funcția de vizitiu, ajutată de o nuielușă lungă, pe care o agita mereu în direcția fratelui ei, fără să-l ajungă. Amîndoi erau negri, ca bobul de cafea prăjită, pe față și pe picioare și pe toate părțile expuse soarelui, dar din plinătatea obrazilor, din îngrijirea îmbrăcăminții se vedea că trăiesc altfel decît copiii micilor burghezi din mahala. Păducel trecea prin metamorfoze zilnice, închipuindu-se mereu altă realitate din lumea fizică ori animală. Cînd reprezenta una din ipostaze nu căuta numai să reproducă toate caracterele obiectului său, ale ființei, ci, întrebă ori neîntrebat, le enunța singur. Lilica primea doar rolul pe care i-l rezerva Păducel și-l juca docil, rîzînd cu sughițuri cînd imitația i se părea din cale afară de izbutită. Deci, atelajul făcu cîteva volute pe strada-maidan, apoi se opri în fața lui Filip, care privea de pe o bancă sub un castan. Se opri, e un fel de a vorbi. Păducel arunca în chip te-

1... de cel mai prost gust.

ribil picioarele în sus, cădea când pe o parte, când pe alta, vrînd parcă să rupă hamul, iar din gură scotea niște sunete sforăitoare, pe care le rezuma însuși în:

— Mi-ho-ho!

— De ce faci așa? îl întrebă Filip, dornic de a intra în vorbă și a lega prietenie cu copiii, fie și mai mici.

— Fiindcă sînt nărăvaș! îi explică pedagogic Păducel, care apoi făcu o săritură și mai capricioasă.

— De ce ești așa nărăvaș? se informă Filip.

— Am fost cal sălbatec în herghelie și nu sînt obișnuit cu hamul. Uite, acum am să răstorn trăsura.

Și începu să alerge de-a curmezișul străzii, întorcîndu-se din când în când amenințător spre Lilica. Această, speriată serios, îl împingea cu nuiăua. După aceea calul se potoli și începu s-o ia în direcția lacului, apoi se întoarse spre Filip. Acum Păducel nu mai arunca din picioare, însă mergea încet și șchiopătînd.

— Pentru ce șchiopătezi? se interesă Filip, crezînd de-a binelea că Păducel a suferit un accident la picior.

— Pentru că n-am fost bine potcovit și mi-a căzut o potcoavă. Acum trebuie să mă duc la potcovar.

Păducel dădu drumul sforii și se opri în fața unui castan, care devenise în imaginația lui potcovărie.

— Tocmește-te cu fierarul să mă potcovească, se răsti Păducel la Lilica.

— Tovarășe potcovar, zise aceasta către un personaj nevăzut, am un cal nărăvaș, care și-a pierdut o potcoavă. Te rog să i-o pui.

— Mi-ho-ho! își confirmă Păducel prezența cavalină, întinzînd totodată un picior.

Dar apoi văzînd că nimeni nu este în fierărie, acceptă să simuleze singur celelalte elemente absente. Începu să umfle obraji cu aer:

— Puf, puf, puf, puf. Acum sînt foale! începu el.

După aceea ridică un picior în calitate de cal, iar cu mâinile, ținând în calitate de potcovar un ciocan invizibil, începu să bată în talpa sandalei.

— Poc, poc, poc, poc. Așa zise el, lăsând piciorul, mi-am potcovit piciorul.

Și luînd sfoara de jos și aducînd-o la nivelul pieptului, începu să tropote. Lilica izbi cu nuiua în direcția lui și echipajul porni. După cîteva plimbări în sus și în jos, Păducel se întoarse în dreptul lui Filip, căci avea nevoie de un spectator, și, împiedicîndu-se, cel puțin așa li se păru celorlalți doi, căzu lat în mijlocul străzii.

— Prostule! strigă Lilica triumfătoare.

— Proastă ești tu, zise Păducel mînios, ridicîndu-se. Am să te dau în judecată.

— De ce? se legănă în aer, cu un deget în gură, Lilica, neștiind dacă frate-său vorbește serios sau în glumă.

— Pentru că această stradă este rău pavată și de aceea m-am împiedicat. Tu ești moșiereasă și te plimbi cu trăsura, fără să te ocupi de repararea drumurilor. Hai la tribunalul poporului.

Lilica lăsă buzele în jos și dădu drumul hățurilor.

— Nu sînt moșiereasă, prostule, sînt numai vizitiu cu simbrie. De ce mă dai în judecată?

— Are dreptate! observă Filip conciliant.

— Dacă e așa, mîne venim în numele poporului, vesti Păducel, să reparăm șoseaua cu tăvălugul mecanic. Tovarășe căruțaș, porunci el lui Filip, pînă mîne să presari pe tot drumul pietriș și nisip.

Și, făcînd o săritură, o luă la trap înspre casă; urmat de Lilica.

A doua zi, la aceeași oră, Filip, care aștepta pe bancă, îi zări coborînd în strada-maidan de pe dîmbul rezultat din diferența de nivel. Păducel avea un fluier în gură și scotea cu intermitențe șuieră prelungi, în vreme

ce Lilica, în spatele lui, învîrtea într-o parte și în alta un volan aerian. Păducel ținea pîntecele așa de bombat, încît cădea aproape pe spate mergînd. Făcea pași mărunți înainte, pufăind din gură pif-paf, pif, paf, apoi o lua de-a-ndaratele, apoi iar înainte, și așa mai departe. Ajuns în dreptul lui Filip cu Lilica după el, Păducel zise:

— Azi sînt tăvălug. Ai presărat nisip?

— Da, se conformă Filip jocului, rîzînd, l-am așezat în purcoaie pe drum.

— Foarte bine, tovarășe! aprobă Păducel, scoțînd un fluierat strident. Mă duc să-l băătoresc.

În fiecare zi, Filip se întâlnea acum cu Păducel și Lilica și, spre a le face plăcere, propuse el însuși jocuri imitînd meserii ale oamenilor și participa la ele cu oarecare seriozitate și numai ca un fel de consilier. Existența printre oameni maturi și măsurați în toate gesturile îi anulasă mult din ingenuitatea infantilă. Îndeosebi se familiarizase cu Lilica. Aceasta, deși mai mică, avea un anume chip adult de a sta de vorbă.

— Tu la ce școală mergi? întrebă ea bunăoară pe Filip.

— Eu nu merg la școală, răspunse jenat Filip.

— Ce fel de părinți ai tu, se arătă indignată fetița, care nu te dau la școală?

— Ba învăț acasă, am profesori.

— Și ce înveți?

— Limba franceză, limba engleză, matematicile, științele naturale.

— Tu știi să vorbești franțuzește? se uită uimită fetița la Filip.

— Da!

— Spune-mi atunci cum se zice în franțuzește Lilica Petrescu.

— Tot Lilica Petrescu. Numele proprii nu se traduc.

— Dar „ești un prost“ cum se zice?

— *Vous êtes un sot.*

Lilica începu să strige cât o ținea gura după Păducel:

— Vuzetonso, vuzetonso, vuzetonso! Apoi, adresându-se din nou lui Filip: Da „zăpăcitule“, cum se spune?

— *Etourdi!*

— Turdi, turdi, turdi; îl apostrofă Lilica pe Păducel.¹

Copiii și contactul cu altă lume, necunoscută, îl solicită pe Filip. Fără a avea o cunoștință clară a stărilor de fapt, el încearcă să se elibereze din constrângerile pedagogice ale bătrânei prințese și fuge de acasă. Readus de fiecare dată în mijlocul alor săi, aceștia își dau silința să nu-l piardă. Obligat de împrejurări, fiind

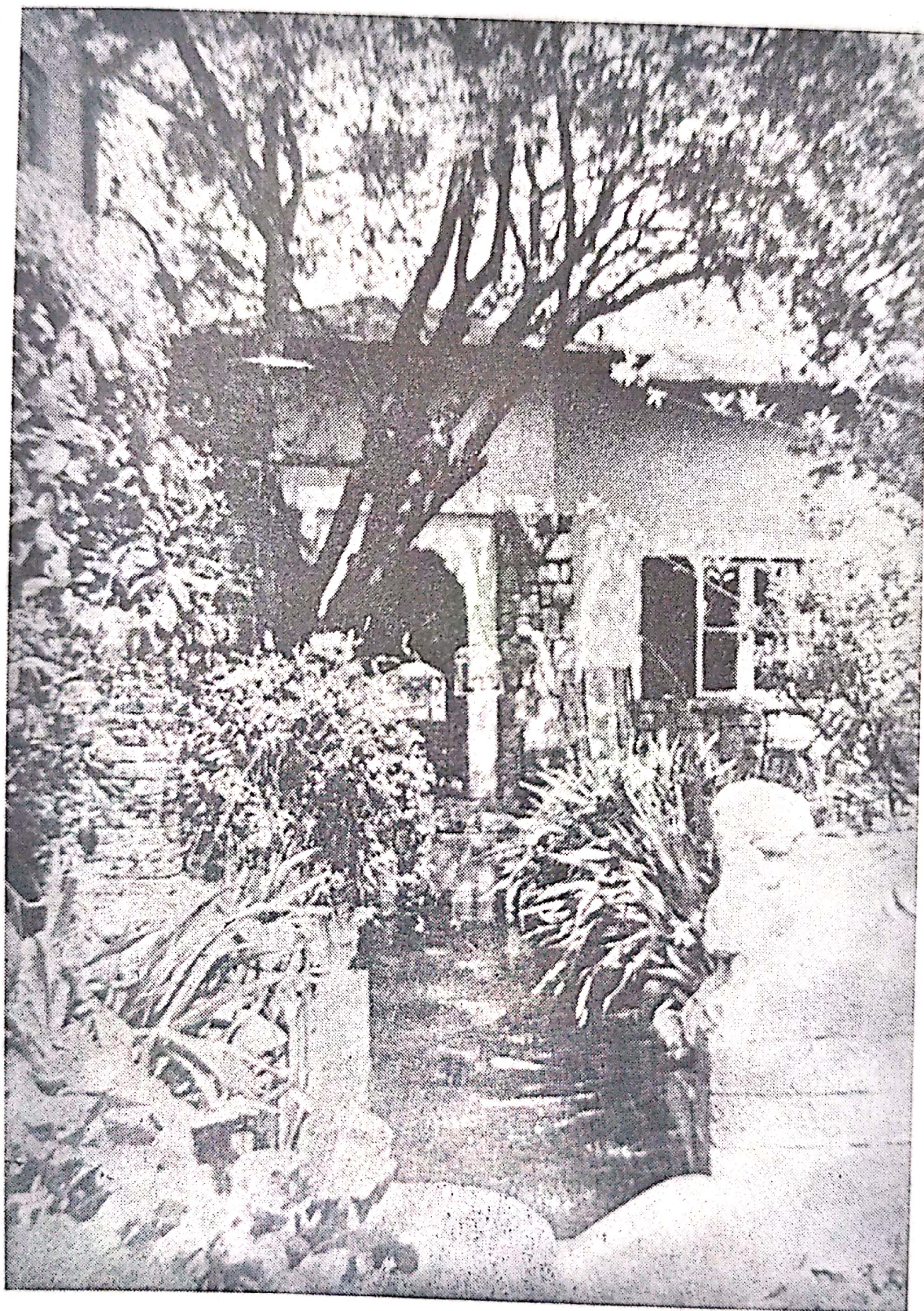
¹ Scena surprinde ceremonia jocului, capacitatea de metamorfozare a copilului în joc, gratuitatea imaginației și candoarea înțelepciunii lor. [Copiii] „trăiesc ca plantele sau ca insectele, firesc, numai pentru a trăi — observă G. Călinescu. Fericirea lor este efectul îndeplinirii unei ficțiuni. Nu privesc nici îndărăt, nici înainte, ci izbucnesc cu toată ființa lor în actul simplu al vieții. De aceea mă uit cu invidie la ei cum se adâncesc cu seriozitate religioasă într-un joc nesfârșit și monoton ca o spirală și văzându-i cum se îneacă de rîs și de fericire nu pot să înăbuș în mine întrebarea: «Cu ce scop fac toate astea?»” Scriitorul explorează universul fabulos al copilăriei și îl reconstituie în *Scrinul negru* atît din replicile gilguitoare ale lui Păducel și ale Lilichii, cât și din tăcerile și exuberanțele singuratecului Filip.

ALT COLȚ DIN CAMERA DE LUCRU

RAFTUL CU PĂPUȘI

ÎN GRĂDINĂ

BUSTUL LUI G. CĂLINESCU ÎN GRĂDINA CASEI

trecut de la unii la alții, Filip asistă la scene din viața mareșalului Cornescu, a prințesei Șerica Băleanu, a neîndeminatecului inginer Antoine Hangerliu.

XI

Între soții Dragavei se ivește o „contradicție neantagonistă”, o neînțelegere pricinuită de inelul Șerichii Băleanu, pe care Gaittany îl propune adjunctului său pentru muzeu ori pentru soție. Arhitectul Ioanide trece printr-o derută sufletească atunci când află că secretara Mini, pe care o iubește în taină, idealizînd-o, va avea un copil. Nedezmințindu-și calitatea de creator, Ioanide participă la ridicarea teatrului popular, sprijinit îndeaproape de Dragavei. Urmărindu-i pe zidari, pe schele, Dragavei își rememorează o scenă din epoca activității sale politice, în ilegalitate.

Emoția lui Dragavei se explica printr-o veche imagine dureroasă. În vremea lui Ion Antonescu fu printre muncitorii arestați pentru atitudinea lor antifascistă. El, Cornel și unul dintre cei mai dîrji comuniști, Petre Pantelimon, fură duși într-un fel de cameră de tortură de la etajul al patrulea al unei cazărmi noi, enorm de înaltă. Aci cîteșitrei fură bătuti cu frînghii ude de cîteva centurioni. Apoi unul, scoțînd un fier de pe cărbuni, pecetlui prelung pe Dragavei și pe Cornel pe spate. Odaia se umplu de fum și de miros de carne friptă. Centurionul se pregătea să sigileze și pe al treilea, cînd deodată se dădu alarma pentru atacuri aeriene. Pe

o masă, șezînd numai cu un picior, în vreme ce clătina în aer pe celălalt, privea calm un alt centurion voinic, cu foarte multe furuncule pe obraz. La șușierul sirenei făcu cu degetul un semn de traiectorie de la Petre Pantelimon la fereastră. Doi dintre torturatori ridicară repede pe muncitorul amețit de bătaie, îl așezară pe pervazul ferestrei și-l împinseră în gol.

— Sinucis! constată moale furunculorul, se ridică și porni fără grabă spre ușă.

Ceilalți se precipitară, căci se auzeau huruituri de avioane. Deodată o plesnitură teribilă răsună în apropiere, geamurile se sparseră. Cazarma fusese lovită. Dragavei, mai viguros, dezmeticindu-se, ridică pe Cornel. Coborîră amîndoi numai cu sacourile aruncate pe umeri, fără cămăși, fără a întîlni pe nimeni, toți fiind în adăposturi; ieșiră în stradă, unde Pantelimon zăcea întins pe caldarîm, cu capul spart, într-o baltă de sînge.

Ocolind pe străzi deșarte, ajunseră la casa marelui internist Șaramet. Dragavei vorbi fără ezitare:

— Sîntem muncitori urmăriți pentru că protestăm împotriva acestui război criminal. Voiți să ne dați o mîna de ajutor?

— Mda! răspunse din simplă obișnuință Șaramet. Întîi să vedem cum stați din punct de vedere medical.

Îi examinează atent; negăsind nici o vătămare lăuntrică, le făcu un provizoriu pansament. Starea lui Cornel era mai gravă, pielea crăpase de frînghie. Șaramet îi adăpostii pe cei doi și chemă a doua zi pe colegul său Cuculeț să-i vadă sub aspectul chirurgical. Acesta îi examinează și el, fluierînd ușor un cîntec, îi luă peste cîteva zile într-o

mașină închisă la el acasă și-i scoase mai târziu afară din București, sub pretext de a merge în localitatea de munte unde își ținea familia.

Două mari pete negricioase, secrete pentru alții, înfrăteau pe Dragavei și pe Cornel, iar cel dintâi se cutremura ori de câte ori privea prea de sus de la un etaj.¹

Încurajat de încrederea muncitorilor în capacitatea și calitățile sale de artist, Ioanide propune proiecte monumentale pentru capitală. Sprijinit de un grup de entuziaști, el face o lecție de arhitectură sătească, zidind casa unui țăran, după planuri proprii, adaptate locului. Dragavei organizează o reprezentație artistică pentru muncitori.

1 Scurtul și încordatul episod din viața câtorva comuniști, deținuți politici în timpul dominației fasciste, este descris fără abuz de patetism. Romancierul scoate în evidență din firescul atitudinilor, chiar în cele mai crunte momente de sacrificiu personal al muncitorilor, rezistența și capacitatea lor de a nu ceda la suferințele fizice și morale. El știe, prin urmare, să distingă esențialul, măreția simplă a luptei și forța de convingere a unei idei, fără să-i scape din vedere că are de a face cu oameni și nu cu figuri legendare. Muncitorul descris aici de G. Călinescu corespunde ideii sale despre luptătorul pentru libertate, care s-a înălțat din umbra închisorilor ca să îngroașe rîndurile eroilor anonimi, intrați totuși în legendă. „Prin astfel de eroi statuari, popoarele își reiau ținuta dreaptă. Cei care au suierat în închisoare cîntece de libertate ne-au lăsat nouă plăcerea de a asculta pe Mozart și pe Beethoven, iar învățaților tihna studiului în laboratoare” (*Mîine a devenit ieri*, în *Contemporanul*, nr. 37, 18 septembrie 1959, p.1).

XII

Cheltuielile soșilor Ciocîrlan în Argentina atrag atenția forurilor superioare din țară. Gigi Ciocîrlan cade în dizgrație. Caty face uz de relații personale pentru a-și salva soțul. Sfătuită de Alec Zănoagă, unchiul ei, politician oportunist, Caty se gîndește la o rentabilă plasare a banilor aflați pe cecul pus la dispoziție de Oster. Aflîndu-se în țară la moartea socrului ei, bătrînul demnitar Ciocîrlan, Caty asistă la ceremonia înmormîntării acestuia, cînd îl reîntîlnește pe Max Hangerliu. Din scurta lor aventură se va naște Filip. Ciocîrlan cu îndoială și Oster cu speranță își asumă paternitatea.

XIII

Peregrinările lui Filip prin diferite case îi deschid băiatului ochii asupra lumii în care se vede silit, prin origine și educație, să viețuiască. El o însoțește pe Șerica Băleanu la o expoziție de cîini, din casa lui Vasilevs-Lascaris și înregistrează comentariile contradictorii ale asistenței, purtate în jurul persoanei lui Ioanide. Smăvăndache improvizează, în spiritul arhitectului, cugetările unei broaște țestoase, în cinstea căreia acesta și-ar fi conceput în curtea casei un bazin cu jocuri de apă.

„Am o sută cincizeci de ani, și unii oameni mă invidiază. Ar voi să trăiască măcar o sută de ani ! Lucrul nu e greu și orice om poate deveni broască țestoasă dacă face ca mine. Stau nemișcală pe apă, ca o cutie aruncată, și numai rar prind cîte un peștișor. Adesea ies

la soare, las capul jos pe nisip și pirolesc. Pe toamnă nu mai mănânc nimic, iar spre iarnă, mă îngrop în pământ și stau așa ca un fahir pînă în primăvară. Trăiesc doi ani distribuiți în două sute de ani. În restul timpului stau în catalepsie. Condiția de a nu muri este, prin urmare, de a nu trăi. Trebuie să învăț de la om cum să lungesc viața, iar nu cum să amîn moartea.

Nu mă entuziasmez și nu mă mîinii niciodată; cînd auz zăvăl vîr capul în carapace și devin un mineral.

Sînt lipsită de cea mai înaltă bucurie, aceea a creației. Nu construiesc nimic, sînt un monument locuit de mine însumi. În neamul nostru nu există ingineri și arhitecți.

În țara asta oamenii nu mănîncă broaște țestoase, de aceea ne înmulțim nestingherite și trăim prin umbra curților și a grădinilor. A nu fi bun de nimic e pentru mediocru un noroc în viață.

Nu am simțit niciodată din plin senzația odihnei și a somnului, fiindcă niciodată nu am muncit din plin.

Toată grija mea este de a sta nemișcată, ca să fiu confundată cu pietrele. Cu cît o ființă se mișcă mai mult, cu atît atrage asupra-și atenția și ura celorlalte făpturi. Și cu toate astea ura e preferabilă singurătății și nepăsării.

Eu recunosc broaștele țestoase după carapacea lor. Pe oameni e greu să-i recunoști, fiindcă unul stă într-un bordei, altul într-un palat, încît par animale deosebite.

Slăpînul meu a pus azi în zorii zilei la supraphon Simfonia spaniolă de E. Lalo. Ce artă minunată, ce arcuș vibrant, plin și decis. Dar vioara? Parcă ar fi de бага. Carapacea mea răsuna nebună și se înfierbînta scoțînd aburi. «Ia te uită! strigă slăpînul meu la geam, Seneca a ieșit la plimbare. Ce animal redus! E o piatră umblătoare, alît, și nimic mai mult. Nu pricepe o iotă din Lalo, nici nu știe că există muzica. Și-i iese din spîinare o abureală. Probabil este roua care se usucă la soare.»

la soare, las capul jos pe nisip și pirolesc. Pe toamnă nu mai mănânc nimic, iar spre iarnă, mă îngrop în pământ și stau așa ca un fachir pînă în primăvară. Trăiesc doi ani distribuiți în două sute de ani. În restul timpului stau în catalepsie. Condiția de a nu muri este, prin urmare, de a nu trăi. Trebuie să învăț de la om cum să lungesc viața, iar nu cum să amîn moarlea.

Nu mă entuziasmez și nu mă mîinii niciodată; cînd auz zăvă vîr capul în carapace și devin un mineral.

Sînt lipsită de cea mai înaltă bucurie, aceea a creației. Nu construiesc nimic, sînt un monument locuit de mine însumi. În neamul nostru nu există ingineri și arhitecți.

În țara asta oamenii nu mănîncă broaște țestoase, de aceea ne înmulțim nestingherite și trăim prin umbra curților și a grădinilor. A nu fi bun de nimic e pentru mediocru un noroc în viață.

Nu am simțit niciodată din plin senzația odihnei și a somnului, fiindcă niciodată nu am muncit din plin.

Toată grija mea este de a sta nemișcată, ca să fiu confundată cu pietrele. Cu cît o ființă se mișcă mai mult, cu atît atrage asupra-și atenția și ura celorlalte făpturi. Și cu toate astea ura e preferabilă singurătății și nepăsării.

Eu recunosc broaștele țestoase după carapacea lor. Pe oameni e greu să-i recunoști, fiindcă unul stă într-un bordei, altul într-un palat, încît par animale deosebite.

Stăpînul meu a pus azi în zorii zilei la supraphon Simfonia spaniolă de E. Lalo. Ce artă minunată, ce arcuș vibrant, plin și decis. Dar vioara? Parcă ar fi de бага. Carapacea mea răsuna nebună și se înfierbînta scoțînd aburi. «Ia te uită! strigă stăpînul meu la geam, Seneca a ieșit la plimbare. Ce animal redus! E o piatră umblătoare, atît, și nimic mai mult. Nu pricepe o iotă din Lalo, nici nu știe că există muzica. Și-i iese din spinare o abureală. Probabil este roua care se usucă la soare.»

Astfel mulți greșesc crezînd că oamenii de rînd sînt lipsiți de simțire.

Oamenii au la mîini și la picioare unghii, ceea ce dovedește c-au fost cîndva broaște țestoase. Asta-mi dă nădejdea că urmașele mele vor deveni cu vremea oameni.

M-am născut într-o fortăreață, în care mă simt asediată. Am psihologia bănuitoare a unui feudal.

Crezîndu-mă fericită, arhitectul Ioanide își clădea mereu o carapace, care nu se lipea însă de sufletul lui, fiindcă nu era a tuturor. Aș dori să-mi construiesc și eu o casă în care să pot să primesc.

Durerea mea este că tîrăsc cu mine un turn de fildeș din care nu pot ieși. Natura, pretinzînd că mă apără, m-a pus în butuc. Nu voi servi niciodată ca metaforă pentru marile fapte colective.¹

Filip ia parte și la ședințe de ocultism. Profitînd o dată de neatenția asistenței, fuge.

XIV

Demiterea lui Ciocîrlan din postul de ministru plenipotențiar prilejuiește întoarcerea lui în țară.

1 Formula adoptată nu se integrează schemei generale a romanului. Ea dă o cadență specială textului, dar nu reprezintă doar o chestiune de stil, de tehnică a narației, atîta vreme cît decurge din intenția de a pune de acord lumea ficțiunilor cu opiniile personale ale scriitorului. „Memoriile” broaștei țestoase reprezintă o altă modalitate de a lua o atitudine concret critică față de neparticiparea activă la viața contemporană, problemă pentru a cărei dezbatere G. Călinescu manifestă o vocație deosebită în *Scrinul negru*.

Înainte de a părăsi Argentina, Caty este rugată de Oster să divorțeze, escapadele soțului ei cu Emmi Tilibiliu fiind de notorietate publică. Necedînd insistențelor bancherului, Caty îl urmează pe Ciocîrlan. Ea află la Paris că Max Hangerliu a fost împușcat. În țară, face uz de persoane influente pentru reabilitarea fostului ministru.

Preocuparea lui stăruitoare era de a obține o audiență la palat. Caty fu îndemnată să meargă la mareșalul Cornescu, care, foarte bonom, pipăi în toată onestitatea situația, ajungînd la încheierea că o cerere de înîntrevedere cu maiestatea-sa n-ar fi încununată de succes sau ar duce la o explicație și mai periculoasă. Tot el fu acela care imaginează posibilitatea ca Ciocîrlan să participe la o vînătoare regală de mistreți.

— Fac lista cu invitații obișnuiți, printre care amicul nostru Ciocîrlan se află de mult, și dacă maiestatea-sa nu-l taie, înseamnă că am cîștigat partida. Un vin bun, un vînat bogat pot să înveselească pe maiestatea-sa și să-l îndemne să adreseze un cuvînd amicului nostru. Dar... rezervă, nu trebuie să se facă remarcat în nici un chip, să aștepte cu răbdare schimbarea dispoziției măriei-sale.

Încîntat însuși de ingeniozitatea sa, mareșalul Cornescu își resfiră barba cu amîndouă mîinile pe tot pieptul. Stratagema lui izbuti, patronul nu tăie numele lui Ciocîrlan, și acesta primi invitația cuvenită de a lua parte la vînătoare. Ciocîrlan solicitase și obținuse, îndată ce se întorsese în țară, un permis de vînătoare de la Ministerul Agriculturii și Domeniilor și un permis de a purta arme din partea Statului-major al Corpului II Armată. Poseda cinci puști de vînătoare, două carabine și două pistoale, unul Stayer și altul automat „le Fran-

çais". Vînătoarea decurse fără accidente deosebite, maiestatea-sa părea posacă și vorbi puțin. Nu se schimbă nici un cuvînt despre politică, convorbirea se învîrte în jurul vînatului, cîinilor și al mîncărilor. Patronul fu, cu toate că taciturn, familiar și de un *sans façon* remarcabil. Se întinse pe iarbă sub un pom și așteptă pe mareșalul Cornescu, care se dusesse pînă la mașină să aducă niște trabucuri. Cu bască pe cap, cu pantaloni de doc pînă la jumătatea fluierelor picioarelor și cu barba diuvială, mareșalul era de un inedit inimitabil. În cursul vînătorii, un mistreț fu împușcat cu o exactitate surprinzătoare, căzînd pe brînci în fața tuturor, în gestul furios de a se repezi. Patronul întrebă din ochi cine trăsesese. Mareșalul Cornescu își îngădui în șoaptă să spună la urechea maiestății-sale că autorul loviturii fusese Ciocîrlan. Însă maiestatea-sa nu binevoi a face nici un gest de aprobare și, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat, își pregăti arma pentru altă împușcătură. Ciocîrlan se simți murind, i se păru că toți cei de față îl privesc ca pe un om pierdut. Deși exagera, nu-i mai puțin adevărat, că, așa cum se întîmplă în astfel de împrejurări, toți, în cursul vînătorii, fără să-i întoarcă spatele, se așezară astfel încît să nu stea în apropierea lui. Fenomenul se verifică la ora gustării. Însoțitorii aduseră mici trepiede de piele și înmînară fiecăruia cîte un pachet învelit în hîrtie. Fiecare se așeză pe unde putu mai aproape sau mai departe de maiestatea-sa, care rupse pachetul său și căută, nu fără curiozitate, să vadă ce conținea. Ciocîrlan rămase cu trepiedul lui îndărătul tuturor. Regele mușcă din pateuri, din puii fripți, întinse un pahar de aluminiu să i se toarne vin, se șterse pe șervețele de hîrtie, apoi aruncă pe jos oase, hîrtie, în fine pachetul tot fu redus la un ghemotoc. La fel făcură ceilalți, lăsînd în urma lor un mic maidan.

Cîinii începură să adulmece cu nasurile și o vrabie fură chiar o bucată de pîinc, enormă în raport cu dimensiunea ei. La despărțire, maiestatea-sa strînse mîna numai la trei persoane din imediata sa apropiere, apoi, simplificînd ceremonia, salută global pe ceilalți, aruncînd asupra lui Ciocîrlan o privire fără expresie. Acesta se întoarse acasă zdrobit.

— Ce ai, *mon bien-aimé*? încercă să-l vivifice Caty.

— Cariera mea este sfărîmată, zise el cu glas stins și cu un aer de copil care a rămas repetent. Canaliile au predispus pe rege împotriva mea, nu mai am nici o speranță.

— Ți-a făcut vreun reproș, vreun gest ostil?

— Nici nu s-a uitat la mine, am împușcat un mistreț cu o lovitură superbă și a tăcut din gură.

— Dar bine, Gigi *adoré*, ce spui nu-i serios, și ce voiai să faci?

— Înțelege, Caty, că sînt dintre intimii curții, altădată mi se întindea mîna înaintea tuturor.

Caty alergă la mareșalul Cornescu și-i destăinui impresiile și dezamăgirile lui Ciocîrlan.

— Scumpă doamnă, zise acesta plin de optimism, maiestatea-sa era obosită, preocupată, sînt probleme importante la ordinea zilei, a mers la vînătoare să se distreze puțin. Totul trebuie luat cu filozofie și cu răbdare. Va veni o zi cînd maiestatea-sa va zîmbi, va întinde mîna.

Și mareșalul surîse glorios cu toată fața, spre a da o probă de voioșie în așteptarea viitorului.

Toate aceste demersuri ale Caty-ei fură fără efect asupra lui Ciocîrlan, din cauză că între timp se petrecu un fapt și mai supărător. Un ziar foarte citit, condus de un profesor universitar, publică în pagina ultimă știrea că Ministerul de Externe va numi o comisie pen-

tru examinarea gestiunii fostului ministru plenipotențiar, care ar fi risipit fondurile cu o ușurință condamnatibilă, făcând din bugetul legației caseta sa particulară și compromițând reputația guvernului român. Știrea nu era cu totul inventată, reporterul luase informațiile de la Ministerul de Externe și Caty bănuia că Tilibiliu fusese acela care o strecurase. Noul cabinet, alcătuit din elemente eterogene, încerca să câștige opinia publică cu tema „asanării vieții publice” și cazul Ciocîrlan putea sluji ca diversiune. În fond, nimeni nu se gândise cu totul serios la posibilitatea de a sancționa un om cu atâtea relații mondene ca fostul ministru plenipotențiar Gigi Ciocîrlan, însă acesta n-avea de unde să știe asta și, slab de înger, se emoționează. Ciocîrlan avea groază de opinia altora, obișnuit a fi intangibil, ideea dezonoarei îndeosebi îl îngheța. De câteva ori, pentru nimicuri, trimisese martori preținșilor insultători și acceptase lichidarea incidentelor prin jurii de onoare și procese-verbale în regulă. Era un birocrat înverșunat al reputației personale. Din această cauză, merse la directorul gazetei, îmbrăcat în chipul cel mai îngrijit, însă foarte palid la față.

— Ciocîrlan, ministru plenipotențiar! se prezentă Gigi, scontînd efectul pronunțării numelui său.

Directorul îl privi distrat, însă acut. Era un intelectual de o mare finețe și erudiție, orator turburător, care punea în delir pe semidocți făcînd „profeții” și „colocvii cu strada”, un ambițios teribil, dur, lipsit de scrupule, capabil de orice, chiar de a se face căpetenie de bandiți, cu condiția ca ceata lui să fie alcătuită din cunosători ai lui Kant, Hegel și Dilthey. Toți însă profesau antiintelectualismul, instinctele violente și iraționalismul, fiindcă susțineau că intelectualitatea

sterilizează curajul și stînjenește „viața eroică” și aventura.

— Domnule director, zise Ciocîrlan, în ziarul dumneavoastră a apărut o știre calomnioasă pentru mine, aceea că am uzat de fondurile legației din Buenos Aires în scopuri personale. Veți înțelege că un om de onoare nu poate suporta o asemenea situație. Sper că veți dezminți știrea care e falsă de sus pînă jos. În acest scop, v-am adus un memoriu pe care vă rog să-l publicați.

Ciocîrlan, din nervozitate, luase un accent arogant. Plin de tact în saloanele mondene, unde se uza stilul suav și circumspecțios, nu găsea în alte medii tonul just. Directorul, cu sprîncene mefistofelice și un nas ca un stilet, îl privi mirat. Avu impresia netă de a se afla înaintea unei mari mediocrități. În general, îl iritau indivizii preocupați de chestiuni mărunte, care n-aveau înscrisă pe față, cum zicea el, „nebunia și setea de moarte”.

— Stimabile, noi n-am publicat nici o calomnie, ci am relatat știri din ambianța ministerelor.

— Vă dați seama, bolborosi Ciocîrlan livid, că asemenea atacuri la reputația persoanelor reclamă o ieșire pe teren?

— Bate-te în duel cu reporterul! rîse directorul cu un rictus adînc de dispreț, privindu-l statuar ca un geniu care se crede superior contemporanilor.

Și făcînd o salutare cu mîna, trecu în odaia alăturată, de unde nu mai reveni. Surprins de această primire, neobișnuită pentru el, Ciocîrlan ieși amețit și se duse de-a dreptul acasă, nesuportînd privirile oamenilor,

care i se păreau toate îndreptate în direcția lui. Caty îl găsi la telefon. Își căuta martori pentru a provoca la duel pe directorul ziarului.

— *Mon amour à moi*, îl imploră Caty, ești nebun? Să te bați în duel cu Ilie Ionescu, de care tremură palatul însuși? Ar fi un scandal public, te-ai compromite definitiv, îl adoră tinerii, are relații internaționale, te desființează!

— Sînt un om dezonorat! se văită Ciocîrlan și începu să plîngă cu sughituri.

— *Voyons, soyons sages, mon pisic adoré*¹, am să vorbesc cu Șerica Băleanu. Ilie Ionescu e puțin snob.

Caty merse într-adevăr la Șerica. Aceasta avea și ea ambiția de a primi omagiile tuturor personalităților și a constitui un fel de salon, în fond temîndu-se de oamenii noi și simțindu-se încîntată de a i se cere „panseuri” în publicațiile cele mai șterse. Lipsită de imaginație și crezînd în prestigiul ei, luă o hîrtie cu coroană și așternu pe ea invitația stereotipă:

„*Mon cher Directeur, si vous avez une après-midi libre, téléphonez et venez prendre le thé, chez moi, en fin de journée. Croyez à mes sentiments*”² etc.

— Ce vrea asta? zise directorul către redactorii săi. Are bovarismul feudalității, vede tot prin categoria donjonului. Și aruncă amuzat hîrtia blazonată pe birou, în rîsetele tuturor.

Ciocîrlan se mai liniști puțin văzînd că notița din ziar nu are urmări și se dedică cu furie amorului cu

¹ Ascultă, să fim cuminți, pisicul meu adorat.— ² Dragul meu director, dacă aveți o după-amiază liberă, telefonați-mi și veniți să luați ceaiul la mine, pe seară. Cu cele mai bune sentimente...

Emmi. Aceasta fugea mai ușor de acasă acum când Tilibilu era ocupat la minister și, cu toată dorința ei onestă de a se desface de Ciocîrlan, nu izbutea, aerul de suferință al fostului ministru exercitînd asupra ei compasiunea și un sentiment al datoriei de a consola.¹ Cei doi se întîlneau dimineața în apartamentul din strada Berthelot. Tilibilu bănuia adevărul, îi era totuși penibil să pună pe un om de serviciu să pîndească, fiindcă își zicea că s-ar fi compromis însuși. Într-o zi, ministrul plenipotențiar primi o invitație de la minister, semnată chiar de Tilibilu, să se prezinte pentru comunicări urgente. Ciocîrlan, înmănușat, cu melonul în mîină, cu liniile feței alterate din pricina zbuciumului și a exceselor fizice, fu introdus în biroul lui Tilibilu. Acesta îl trată familiar și cu o îngrijorare studiată.

— Dragă, începu el, te-am chemat tot pentru nenorocita aia de afacere cu creditul fără acoperire. Ministrul nu vrea să aprobe contul și a numit o comisie care să cerceteze cazul. Este furios, zice că te dă în judecată, am încercat să-l moderez. Comisia se va întruni cam de azi în două săptămîni, ziua exactă și ora ți-o voi comunica. Te-am prevenit ca să te pregătești cu memorii și acte, în fine, cum vei ști. Dar dacă ar veni o vorbă de sus de la cine știu eu, totul s-ar aranja într-un minut.

— Am încercat, mărturisi cîstit Ciocîrlan, patronul este încă încruntat.

¹ Socotindu-se investită cu o nobilă misiune, Emmi se însuflețește de această idee lăsîndu-se dirijată de un învins, de al cărui epilog lamentabil este aproape sigură. Față de celelalte personaje, Emmi este mai linear concepută.

Tilibiliu își întinse buzele subțiri spre rădăcina dinților, din satisfacție, ori mai degrabă spre a cântări bine în minte cuvintele ce avea să spună.¹

— Când le gîndești, urmă el, că toată comedia asta ai fi putut s-o rezolvi plătind băncii suma neacoperită. Dacă ai face asta, anchela n-ar mai avea nici un obiect, le-ai rîde în nas. După asta, poți înainta orice memoriu spre a le demonstra la ce sacrificii se expune un biet ministru plenipotențiar.

— Cu ce vrei să plătesc? N-am putut obține un împrumut.

— Ei! Împrumut! Dar cu cecul lui Oster ce-ai făcut? Oster a pus la dispoziție toată suma pentru lichidarea contului.

Ciocîrlan se făcu livid. În vreme ce Tilibiliu își păstrase profilul grecesc fin și avea pe față o roșeață permanentă, Ciocîrlan devenise străveziu, buzele păreau mai groase, iar obrajii mai buhăiți.

— Dă-mi voie, nu cunosc nici un cec, ce spui e o absurditate.

— Ba deloc, zise calm Tilibiliu, netezindu-și părul foarte lins. E un fapt notoriu în lumea bancară și comercială că doamna Ciocîrlan a încasat un cec emis la ordinul ei de bancherul Oster. Mi-am închipuit că știi.

— Soția mea, domnule, nu primește bani de la necunoscuți, caută Ciocîrlan a-și restabili demnitatea.

Tilibiliu își păstră sîngele rece.

— Dragă, asta este o chestiune care vă privește. Eu ce-am avut să-ți spun ți-am spus.

¹ Lovitura dată lui Ciocîrlan este pregătită de neînduplecatul său dușman pînă la cel mai neînsemnat amănunt, pentru ca nimic să nu-i mai poată rectifica efectul distrugător.

Și apăsă pe butonul unei sonerii, spre a preaviza pe Ciocîrlan că înțelege să tacească la lucrările lui de birou și că nu vor mai fi, peste o clipă, singuri.

Este curios cum o simplă emoție sufletească produce, ca o eclipsă, o totală schimbare a imaginii universului. Ciocîrlan ieși din minister aiurit. Piața Victoriei i se arătă ca un maidan trist, fiecă element de percepție, trotuar, pavaļ, pom, îi producea durere fizică, nu mai simțea nici un fel de legătură cu acest pămînt. Altădată ar fi luat o mașină sau o trăsură, acum porni în neștire; pe jos; pe Calea Victoriei. În preajma pieței Amzei se opri mașinal în fața unei vitrine cu cravate și alte obiecte vestimentare bărbătești; pe care le contemplă îndelung. În realitate nu vedea nimic, nu izbutea să determine obiectele expuse și să rețină prețurile.¹ Copleșit de un gând interior; se mută alături înaintea unei prăvălii cu zarzavaturi și comestibile și consideră cu atenție un coș cu ciuperci și unul cu arpagic.

— Începi să te ocupi de bucătărie? îi spuse din mers atingîndu-l cu mîna regele Vahtang, îmbrăcat în sumpțuoase stofe negre englezești și cu o perlă la cravată.

Ciocîrlan tresări și privi pe Prejbeanu foarte aiurit, el însuși surprins de a se fi oprit în fața unui coș cu ceapă. În fine, se duse acasă și, intrînd în dormitor, se întinse așa îmbrăcat pe pat; punînd ca niciodată ghetetele pe cuvertură. Ședea cu ochii în gol; spre tavan; cu o senzație de oboseală extremă. Trecu un timp indefinit. Cînd Caty, care ieșise în oraș, sosi, fu mirată de a-și găsi soțul în asemenea stare.

¹ Fină analiză a psihologiei omului sfîrșit, incapabil a mai găsi o soluție rațională pentru a ieși din impas.

— Te simți rău, *chéri*? Spune-mi ce ai? Să chem un doctor?

Și se repezi la telefon să facă un număr. Cu un gest al mâinii Ciocîrlan îi interzise să ridice receptorul.

— Ți s-a întâmplat ceva? Spune-mi, *pisic adoré*! insistă Caty, așezându-se pe marginea patului și nctezind cu palma fruntea lui Ciocîrlan.

Acesta îndepărtă încet mîna Caty-ei.

— Nu știam că ai secrete pentru mine, *chéri*! Trebuia să-mi spui ce s-a întâmplat, ca să te ajut.

Multă vreme Ciocîrlan stătu astfel nemișcat, fără a scoate un cuvînt, ca un om căzut în comă. Apoi se ridică cu o neașteptată repeziciune și, dîndu-se jos din pat, prinse pe Caty cu putere de un braț și o întrebă cu glas decis și răgușit:

— Caty, este adevărat că ai primit de la Oster un cec spre a lichida contul neacoperit de la bancă?

— Cine ți-a spus asta?

— Nu interesează cine a spus. Chestiunea este dacă ai primit sau nu cecul de la Oster.

Caty se uită în ochii lui Ciocîrlan și la fața lui descompusă și avu sentimentul că se află în fața unui nebun. Surprinsă de întrebare și de altfel și din orgoliu, socoti că a spune adevărul e mult mai puțin riscat.

— Ei bine, am primit cecul! zise ea.

Atunci se produse un fapt neașteptat, cel puțin pentru Caty, care bănuia că Ciocîrlan o să-i facă scene de gelozie și o să-i reproșeze de a se fi lăsat plătită de argentinian. Dar Ciocîrlan luă o figură anxioasă și rugătoare:

— Caty, ce-ai făcut cu cecul? Unde sînt banii? Caty, dă-mi acești bani, e o chestiune de viață și de moarte.

— Nu-i mai am, zise Caty rece, i-am folosit cum am crezut mai util pentru viitorul nostru.

— Caty, dă-mi banii, o imploră Ciocîrlan incredul, îmi trebuie acești bani.

Și căzînd în genunchi, înconjură picioarele Caty-ei, plîngînd cu hohote, ca urmare a încordării de atîtea ore.

— Dragă, zise Caty, regăsindu-și siguranța de sine, fii rezonabil și om cu demnitate. Vrei banii pe care mi i-a dat un bărbat străin? Crezi că mi i-a dat pentru tine?¹

— Nu-mi pasă! Datoria ta e să mă ajuți! Dă-mi banii!

— Te voi ajuta cum voi socoti eu mai bine. Ce vrei să faci e o prostie.

— Voi fi dat în judecată, voi fi dezonorat.

— Exagerezi, totul se va aranja, te asigur.

— Vreau să lichidez contul, insistă încăpățînat Ciocîrlan, care se ridicase în picioare, și acum, trecut la starea de agitație, străbătea odaia în lung și în lat.

— Regret că nu mai am nici un ban acum! mărturisii Caty.

— Ce-ai făcut cu suma, de ce nu mi-ai dat-o atunci?

— Gigi, mă surprinzi, vrei să-ți fi dat banii oferiți mie de Oster? Îți convine această situație? Oster crede că Filip este al lui și a voit să-i asigure viitorul.

¹ Moment de tensiune care pune o notă mai apăsătoare slăbiciunii morale a fostului ministru plenipotențiar și egoismului rece, calculat al soției sale. G. Călinescu agravează proporțiile monstruoșității morale a femeii, la care simțul de proprietate a deviat în viciu. Gestul este repetat față de Remus Gavrilcea, cel de al doilea soț. Fostul militar îi cere bani ca să fugă peste graniță pentru a scăpa, astfel, de urmările crimelor comise pe front, la care a participat ori a contribuit.

— Prin urmare ai fost metresa lui.

— Așa cum Emmi este metresa ta.

Ciocîrlan tăcu o clipă, neputînd da replica. Apoi redeveni rugător:

— Caty, poți să mă lași în această stare?

— Fii calm, *mon bien-aimé*, răspunse Caty înduioșată în limitele sufletului ei pozitiv, vei ieși din impas. Banii i-am plasat în interesul nostru comun, spre a preîntîmpina orice criză posibilă în cariera ta. Îți voi explica mai târziu. Cît despre Filip, îți jur că nu este al lui Oster. Am vorbit și cu, așa.

După oarecare tăcere, Ciocîrlan reveni la ideea lui fixă.

— Te implor, Caty, vinde, ipotecheză, fă-mi rost de suma respectivă. Vreau să le-o arunc în obraz. Dezonoarea de a fi pus sub cercetare n-o voi putea suporta. Am să mă omor, Caty.

— *Ne dites pas des bêtises.*¹

A doua zi, Ciocîrlan părea mult mai liniștit. Fața, puțin slăbită, îi redevenise distinsă și copilărească și o paloare conferea fizionomiei un aer contemplativ ce nu corespundea deloc sufletului său, lipsit de complicație intelectuală. Ciocîrlan luă micul dejun și prînzul cu Caty, mîncînd fără poftă, însă nu mai puțin decît cere decența și cu o distracție moderată și inedită, ce-i ședea bine.

— Ești mai calm acum, iubitul meu? îl întrebă Caty.

— Sînt resemnat și aștept deznodămîntul. Nu văd decît două epiloguri posibile. Ori depun suma pînă la data fatală, ori... trag consecințele.

— Adică cum?

¹ Nu spune prostii!

Ciocîrlan ezită puțin, apoi vorbește aproape șoptit:

— Orice om de lume știe cum. Nu te am decât pe tine, aștept un gest. Dacă nu-l poți face, pentru mine totul s-a sfârșit.

— *Mon pșic adoré*, vorbești copilării, zise Caty așezându-se pe genunchii lui Ciocîrlan. Nu există nimic rezonabil ce să nu pot face pentru tine. Mă întîlnesc astă-seară cu unchiul Alec și sînt sigură că totul va ieși cu bine. Fii cuminte.

Ca osînditul care, făcînd prin avocatul său cerere de grațiere, capătă o relativă liniște în speranța comutării pedepsei, Ciocîrlan renunțînd personal de a se mai preocupa de afacerea de la Ministerul de Externe, începu să-și omoare timpul în felul său, plimbîndu-se prin oraș sau întîlnindu-se cu Emmi în casa din strada Berthelot. Străbătea străzi pe care nu le mai frecventase de mult pe jos și într-o zi, auzind în Catedrala Sf. Iosif tunete paradisiace, intră de curiozitate.¹

1 Capitolul căderii lui Ciocîrlan poate fi privit ca jurnal al unei crize. Etapele, momentele de paroxism, urmate de depri-mare și indiferență notate cu rigoare, sînt scurte studii asupra manifestărilor omului de lume, obișnuit cu latura confortabilă a vieții, stimulat de opinia mondenă pînă într-atîta încît entuziasmul ori indiferența acesteia capătă pentru el proporții în discordanță cu realitatea. Înzestrat cu anume mobilitate a spiritului, dar superficial, convențional, indecis, el dă semne de oboseală prematură, învins înainte de a da piept efectiv cu viața. Reușita ușoară și rapidă rămîne eroarea capitală a existenței sale. G. Călinescu scoate argumentul critic din orice detaliu și îl cercetează ca pe un document. Deruta lui Ciocîrlan rămîne o pagină antologică.

Întârziind intenționat a-i aduce la cunoștință reabilitarea, Fred Tilibiliu asistă paralizat de „o ură atroce” la sinuciderea lui Gigi Ciocîrlan.

XV

Dragavei întâmpină greutăți în achiziționarea obiectelor de artă pentru muzeu. Ne este prezentat în activitatea de pe șantierul Palatului Culturii și în viața sa particulară.

XVI

În epoca tulbure, după abdicarea regelui în 1940, Gavrilcea, șeful grupării teroriste a centurionilor, vrînd să-și asigure poziția în cercul aristocraților, o cere în căsătorie pe Meme, sora lui Antoine Hangerliu. Meme acceptă propunerea, iar Gavrilcea, în schimbul numelui princiar pe care și-l însușește, îi sporește zestrea folosindu-se abuziv de putere, luînd sume considerabile de bani de la marii negustori, pe care le transferă la băncile din străinătate, convertindu-le în valută forte. Caty relatează fastul nunții lui Gavrilcea într-o scrisoare adresată mamei sale. Alte amănunte legate numai de persoana sa sînt notate într-un jurnal găsit de Ioanide în scrin. La nunta lui Gavrilcea, Caty cunoaște pe vărul acestuia, militar de carieră, cu care se va căsători.

Seara cununiei nu fusese fără urmări pentru existența Caty-ei. Aceasta apăru tuturor zdrobită de moartea lui Gigi Ciocîrlan și multă vreme duse o viață din cele

mai retrase. Regreta sincer pierderea lui Gigi și-și reproșa că din amor propriu nu mersese singură să anunțe numirea la Madrid, fiind încredințată că Tilibiliu nu pusese destulă grabă. Caty se purta cu multă gingășie față de Filip, pe care îl vizita aproape zilnic la Pipera, unde acesta se afla în grija doamnei Betty Căldărescu și a nursei aduse din străinătate. De fapt, încerca mai mult milă pentru copil și un fel de entuziasm trecător. Atunci îl copleșea cu tot felul de daruri, pe care Filip n-avea cum să le prețuiască. Pentru Caty, Filip rămânea mental copilul lui Oster și, cum deplîngea moartea lui Gigi, simțea un fel de strângere de inimă de a supăra duhul mortului cu o imagine a păcatului. De aceea, nu se considera pură decît în apartamentul ei din Calca Victoriei, unde răsfoia adesea un mare album, în care strînsese toate fotografiile cîte le avea cu figura lui Gigi, plîngînd nu rareori singură și fără dramatism. Simțind nevoia de a avea un confident, Caty luă o cățelușă albă, de rasă pechineză, cu ochii mari bulbucați, pe care o copleșea de atenții și îngrijiri. Încetul cu încetul, își reluă relațiile mondene, frecventînd saloanele și primind chiar acasă la ea persoane bine alese din societate și din sfera diplomatică, oferind din cînd în cînd, în cerc intim, cîte un *déjeuner*, cîte un *dinnerbridge*. Știa să păstreze un aer de decență și de melancolie. Săvîrși, cu respectul datinilor, parastasele pentru Gigi, făcînd invitațiile după un studiu meticulos, în vederea publicării unei note la carnetul monden al ziarelor. Ceea ce o neliniștea secret pe Caty era înaintarea în vîrstă, și deși era încă tînără, orice zbîrcitură la ochi, un mic fir alb în păr o înfiorau. Avea obiceiul, devenit manie, de a se așeza goală între oglinzile interioare ale unui șifonier și a se examina astfel îndelung. Nu neglija

nimic din ceea ce putea menține fizicul în bună stare, își raționa mîncarea, se coafa des, uza de lanoline și de săpunuri recomandate ca excelente pentru față. În contrast cu aceste melancolii și anxietăți, își administra avutul cu o pricepere uimitoare. Deși nu se priva de nimic și nu era propriu-zis avară, însemna toate cheltuielile într-un carnet-calendar și nu depășea anume limite. Încasa chiriile, cupoanele acțiunilor cu exactitate, vindea unele imobile inutile și cumpăra altele, avea un avocat și se consulta cu un agent de bursă. În safe-ul închiriat la Banca Națională depunea din timp în timp sume de bani însemnate, în lei și mai ales în valută străină și în aur, precum și bijuterii. În carnetul, în care-și nota diurn misterioasa economie, arunca în momente de expansiune sau de jale cugetările salc.¹ Notăm cîteva însemnări din carnet: „*rôti Cuța, 10; untură de pește Cuța, 285; iaurt, biscuits, 20; rouge Hélène Rubinstein, 400; pris fotos [sic], 48; taxi, 45, taxi, 34; déposé safe B.N., 156 perles*“.

Traducînd aceste notații, înțelegem că Cuța, fiind debilă, lua untură de pește și că pentru ea Caty cumpăra friptură, în vreme ce stăpîna, ca să-și mențină

1 „Jurnalul“ are un model real, aflat în arhiva romancierului. Este un carnet-calendar, așa cum îl găsim semnalat de două ori în *Scrinul negru*, îmbinare de confesiune pasională și de notări precise de cheltuieli și depuneri la Bancă. Pentru G. Călinescu astfel de pagini devin piese de anatomie morală. El studiază datele care-i stau la dispoziție, caută să descopere în ele accentul epocii și trăsăturile de caracter ale femeii de lume, pentru a ajunge la complicațiile grave care constituie însuși obiectul romanului. Romancierul a atribuit o valoare deosebită jurnalului, odată ce a considerat că, prin

silueta, se mulțumea cu iaurt și biscuiți. Fotografiiile scoase de la fotograf erau desigur reproduceri după altele mai vechi reprezentând pe Ciocîrlan. Taxiul notat de două ori destăinuia că doamna Ciocîrlan mersese la Pipera. De fapt Caty telefona Șerichii, și aceasta îi trimitea mașina în Piața Victoriei, unde Caty venea cu un taxi, procedînd la fel și la întoarcere. Motivul acestei procedări este că nu voia să se vadă staționînd în fața casei sale un automobil particular așa de superb ca acela al lui Antoine Hangerliu, nici să fie văzută cu el prin oraș, ceea ce ar fi dat naștere zvonului că duce o existență de lux indecent după tragedia lui Ciocîrlan. Perlele, pe care, precum este lesne de înțeles, le cumpăraseră ca să vîre banii în ceva, nu erau ostentative.

XVII

În aripa destinată muzeului, din noul Palat al Culturii, Mini ține o prelegere despre arta lui Rembrandt, sub directa îndrumare a lui Ioanide. Prelegerea face parte dintr-o acțiune mai largă de educare a gustului estetic al muncitorilor, inițiată de arhitect. În ace-

intermediul său, portretul moral al frumoasei și voluntarei Caty poate deveni mai expresiv. Puterea creatoare a lui G. Călinescu este și mai bine pusă în lumină prin compararea originalului cu paginile romanului. El a făcut să trăiască intens un personaj prin mijlocirea unor însemnări fugare, dar mai ales prin mijlocirea cifrelor (amănunte în articolul Corneliiei Ștefănescu, *Jurnalul din „Scrinul negru”*, *Luceafărul*, 10 martie 1973, p.3).

lași scop sînt schițate și machetele unor viitoare construcții socialiste, concepute după modelul artei grecești și a Renașterii, dar adaptate la spiritul și nevoile epocii moderne. Spiritele retrograde ori numai conservatoare primesc inițiativele cu răceală. Acesta meditează la situația artistului solitar și a artistului angajat. Cuprins de nostalgii paterne, cînd află de la Cucly posibilitatea de a avea un copil, Ioanide așterne pe hîrtie sfaturi pentru neprevăzutul său urmaș.

Sfaturi pentru fiul meu.¹

— Fiule, nu confunda în viață gloata mărunților cu mulțimea sublimă. Gloata este o adunare numerică întîmplătoare și incoherentă și opinia ei este mai totdeauna greșită. Dacă mulți îți spun: Nu intra în mare, bate vîntul, apa e rece, nu crede și încearcă. Aproape sigur apa e caldă. Aruncă-te în valuri, alții se vor dezbrăca și vor veni după tine. Din aceștia din urmă se

1 Lovit de pierderea brutală și prematură a propriilor săi copii, de a cărei gravitate își dă seama din ce în ce mai mult, odată cu trecerea timpului, Ioanide transferă sentimentele sale paterne, multă vreme reprimare, asupra generațiilor viitoare, adresîndu-le un înflăcărat mesaj. Textul este o piesă de virtuozitate. El exprimă într-o vibrantă poezie esența unei îndelungi meditații asupra vieții. Ideea dominantă este încrederea în forța creatoare a omului. G. Călinescu exclude individul izolat din preocupările sale. Gîndul i se îndreaptă spre spiritul fortificat în contactul cu masele, angajat într-o neobosită aspirație spre perfecțiune, fără alterarea omenescului.

alcătuiește mulțimea, adică acea familie uriașă de oameni sensibili la exemplu.

— Ferește-te de a îmbrățișa idei paradoxale spre a fi interesant în cerc îngust. Cultivă filozofia pe care o simți adevărată.

— Filozofii pot să greșească; masele niciodată, drumul pe care îl aleg conduși de cei ieșiți din mijlocul lor și care sperie pe timizi e cel mai bun. Nu poți fi mare decât pe acest fluviu maiestuos.

— Muzica lui Beethoven e o muzică de mase, pe care cred de altfel că o înțelege și leii, și vulturii.

— „Il n'y a de sérieux que ce qui ne l'est pas”¹, avea obiceiul să zică prințesa Șerica Băleanu. E un aforism încântător, dar fals. Viața e o faptă severă. Dreptul la neseriozitate al prințesei era el însuși o problemă gravă, căci îl întrețineau cu sapele țărani de pe moșiile ei.

— Dacă nu m-aș fi rătăcit așa de lamentabil în viață, eu, care de fapt am fost un zidar, aș fi devenit de tânăr un luptător al clasei muncitoare. I-aș fi construit și baricadele, și monumentele.

— Nu mai este nici un merit deosebit să fii, în zilele când vei trăi, socialist. Orice copil azi e de părerea lui Galileu. Concepția socialistă a fost aplicată și verificată. Meritul tău va fi să faci din orice cuvânt o faptă, să gîndești în fier și granit.

— Iubește statornic numai o femeie, pe aceea care se alătură gîndurilor tale, și când e tânără, și mai ales când a încetat de a fi. Dar nu întoarce capul ipocrit de la altele, multe sînt divin de frumoase. A fi nepăsător față

¹ „Nu e serios decât ceea ce nu e serios.”

de ele înseamnă să fii apatic în general, și deci frigid față de propria ta tovarășă de viață.

— Nu căuta să fii genial. Nici nu știm ce e geniul, abuzăm de acest cuvânt. Trebuie să treacă adesea sute de ani pentru ca o operă, supraviețuind, să ateste că autorul ei a fost un geniu. Ar fi absurd să te sinucizi fiindcă nu poți fi Aristotel sau Shakespeare.

— Cu toate astea nu e mai puțin lamentabil să te îngrași în viața mărunță, acceptînd-o cu voluptate. E trist să vezi atîtea milioane de oameni care nu vor să fie Newton. Contribuie cît poți la măreția omului.

— Nu putem forța natura, putem totuși s-o punem în valoare. Demostene, luînd pietricele în gură, și-a vindecat bîlbîiala. Orice om prin studiu poate descoperi în el puteri nebănuite. Omenirea se corectează ținînd stînci în gură.

— Reprimă-ți invidia față de omul excepțional, învață să-l înțelegi și să-l prețuiești. Un Bach n-ar fi nimic fără iubitorii de muzică, cultivatorii operelor mari pot să atingă măreția.

— Nu încerca, mai ales dacă te vei ridica cu mult deasupra comunului, să înlături dușmăniile pe care le vei stîrni, făcînd pe placul fiecăruia, umilindu-te înaintea adversarilor: e o trudă zadarnică, deoarece mediocrii te urăsc nu fiindcă i-ai contrazis, ci pentru că i-ai întrecut.

— Să nu cauți a fi prieten cu toată lumea, fiindcă lucrul e imposibil și vei ajunge să te anulezi cu desăvîrșire potrivindu-te fiecăruia.

— Nici nu știm bine ce este și cine este un prieten; în vreme ce știm ce iubesc cei mulți. Fii sociabil și de bună-credință și vei descoperi oameni cu inima caldă.

— Nu vorbi de tine. Oamenii detestă nu valorile, ci infatuarea, și nimic nu este mai plictisitor decât un individ care înlătură din convorbire tot ce nu e despre el.

— Fugi de omul prea rezervat și prudent. Acesta e sau un mizantrop, sau un conformist odios.

— Dacă ți-e urât vreodată, află că asta nu provine din lipsa de desfătări, ci din împușinarea gândurilor.

— Iubește animalele. Nimic nu e mai măreț decât să vezi cum o ființă inferioară se înalță spre noi cu ochi plini de expresie omenească. Popoarele care aruncă cu pietre în câini stau jos pe scara umanității.

— A voi, mai ales în tinerețe, să fii desăvârșit în societate, este contra firii. Să nu fi niciodată vulgar în gânduri. Restul trebuie lăsat în voia întâmplării.

— Poți fi un om folositor patriei tale și ca bărbat de stat. Dacă împrejurările te-au împins spre o astfel de carieră, e absurd să-ți spui: renunță. Nu fi însă numai un om politic, ci și un om de știință, azi politica fiind o știință a construcției, iar conducătorii niște arhitecți. Pot să-mi închipui pe Haydn și pe Mozart președinți de republică, Sylla și Pompei mi se par necompleți.

— Dacă nu poți face tu planurile Coliseului ca arhitect, fii mulțumit, ca zidar, de a pune o piatră.

— Femeile sînt cele mai bune prietene ale creatorului, cu condiția ca acesta să aibă tăria a le obișnui să nu adore și ridiculitățile lui. Ele presimt pe omul mare ca și păsările furtuna.

— Ești cult nu prin ceea ce ai citit, ci prin ceea ce ai avut tăria să nu citești. Cu prea multe cărți faci o librărie, iar nu bibliotecă.

— Fii mereu îndrăgostit... (manuscrisul nu e sfîrșit pentru că Ioanide avea de gând să-și noteze parimiile lui pînă cînd copilul ar fi fost în stare să le înțeleagă și, bineînțeles, atît timp cît el, Ioanide, ar mai fi trăit).

Sfaturi pentru fiica mea:

— Fata mea, alegerea soțului e fapta cea mai însemnată din viața unei femei.

— Cum, nici vorbă, vei fi o intelectuală, ferește-te de imperiul pe care îl au asupra fetelor fine firile înăpoiate și brutale. Nu confunda virilul cu grosolanul.

— Dar nici nu cădea în greșeala contrară de a căuta cu dinadinsul un învățat. Nu rareori acești oameni sînt primitivi și egoiști, și sufletul lor e sub nivelul intelctului. Caută un om adevărat.

— Dacă soțul tău va fi un bărbat excepțional, nu te extazia în fața altora de tot ce face, nu-l apăra de bîrfeli. Îl vei obișnui să se considere intangibil. Dar nici nu-i atrage atenția la tot pasul de erorile pe care socotești că le făptuiește. Ca individ ieșit din comun, le va descoperi singur, cu folosul pe care orice om profund îl trage din reexaminarea conduitei sale, și, de altfel, un om nu trebuie să fie perfect.

— Totdeauna să ai în minte acest adevăr că un bărbat nu este, ca o femeie, suma însușirilor și cusururilor vizibile. În el rămîne ceva imponderabil și impenetrabil.

— Păstrează-ți naivitatea.

— Nu-ți fortifica în așa fel caracterul încît să nu mai poți plînge. O femeie care nu știe să plîngă a pierdut o jumătate din farmecul ei.

— Obișnuiește-te a converti, de la o anume vîrstă, gestul pasional în acela de prietenie subtilă și nu urmări cu gelozie grotescă aventurile soțului tău. Un bărbat, mai cu seamă excepțional, e setos să cunoască eternul feminin, fără ca prin asta să-și împuțineze dragostea pentru soția lui.

— Să fii credincioasă.

— Nu îndepărta brutal, fiind căsătorită, pe bărbatul pe care îl stimezi și crezi că te iubește cu adevărat. Poți întuneca astfel o existență. O prietenie delicată nu e adulter.

— Poți fi savantă, poți fi artistă, nu uita totuși că ești femeie. Nu trece în tabăra bărbaților.

— Madame de Staël, care era o femeie de talent și de spirit, urmărea să capteze pe Napoleon, fiind uluită de geniul lui. Din ciuda de a fi disprețuită, l-a combătut. De aci poți vedea că femeia nu-și găsește satisfacție decât alături de bărbat, o femeie singură, o eroină a solitudinii ca refractarii lui Ibsen, e o monstruozitate.

— Încearcă să devii o muzicantă suficientă, spre a face să vibreze intelectul soțului tău. Nu te căsători cu un bărbat care declară cinic că nu pricepe arta. Poate ascunde viții îngrozitoare.

— Avînd copii, nu deveni ostentativ mamă. Întîlnești la unele femei cu progenitură o voluptate și o lipsă de pudoare neplăcute. Chiar cu copii, să fii pururi copilăroasă.

— Fiecare grație fizică pierdută trebuie înlocuită la timp cu un farmec al spiritului. Elvira mea are această artă și de aceea o găsesc încîntătoare.

— Căsătorește-te foarte tînără, cînd spiritul și trupul îți sînt nevinovate. Sufletul fetei mature nemăritate se pervertește prin așteptare sau capătă spaimile celibatului.

— Cînd părinții fetei sînt inteligenți, găsesc fetei lor un soț mai bun decît acela pe care și-l alege ea însăși în prima exaltare a adolescenței.

— Peștele respiră în apă și se îneacă în aer. E necesar să descoperi aerul propriu respirației morale a soțului tău.

— Îți urez să fii frumoasă ca un înger. Dar dacă nu ești, un suflet excepțional conferă chipului tău gingășii surprinzătoare.

— Esențialul este nu de a fi desăvârșită trupește, ci expresivă. Bagă de seamă că expresia nu e numai a feței. Sînt femei care par distinse facial și sînt vulgare corporal. Genunchiul tău să inspire sentimente nobile.

— Să ai noroc de un soț care știe să mîngîie.

XVIII

După căsătorie, Remus Gavrilcea pleacă pe front, iar Caty, rămasă în țară, preocupată de soarta averii, investește banii în apartamente. Cutremurul din toamna anului 1940 îl surprinde pe Filip bolnav, avînd la căpătîi pe doctorul Hergot care-i cîntă la violoncel. Situația din țară și din spatele frontului, goana după lux și înavuțire, afacerile dubioase sînt relatate de soții Caty și Remus Gavrilcea în scrisori și grav nuanțată pe lătura ei de adevăr nemistificat de scrisoarea gazetarului Seraphin, reîntors din Argentina și ajuns într-un lagăr de concentrare nazist.

Petrecerea româno-germană promisă de colonel se făcu ca o reuniune amicală înainte de apropiata despărțire de unitatea germană, care urma să înainteze spre front. În treacăt fie zis, germanii erau foarte plictisiți cu lagărul lor de evrei, care în ciuda intemperțiilor și a micșorării pînă aproape la zero a alimentelor nu muriseră toți. Nu voiau să-i poarte după ei, nici să-i predea românilor, pe care-i considerau slabi de înger. Colonelul oferi coniac, vin vechi, rezervînd șampania

pentru încheiere. O bună dispoziție cuprinse pe toți, vinul fiind excelent. Fu cerută unanim o demonstrație de tir.¹ Colonelul se aștepta la asemenea lucru, și înțelept, băuse puțin ca să aibă mîna sigură. Avea renumele unui neîntrecut „desenator“, ceea ce însemna că făcea cu gloanțe pe un tablou conturul unui individ rezemat de el. Nu dăduse greș niciodată.

— Domnule colonel, strigară toți, desenați-ne ceva. Colonelul se prefăcu a se lăsa greu, ca și cîntărețele rîzgîiate.

— Domnilor, obiectă el, v-aș desena. Însă vreau un model picant, o femeie frumoasă.

— Perla, Stella! exclamară ofițerii germani. Să fie aduse!

— Goale, adăugă, aclamat de toți, Remus Gavrilecea.

Doi soldați aduseră în sala cea mai spațioasă a cancelariei, unde se făcea petrecerea, un ecran mare de lemn pus pe tălpi și-l așezară în fund lîngă perete. După cîteva minute, se iviră și fetele. Erau fiicele unui rabin,

¹ Lecția de desen a celor doi militari este concepută ca un montaj despre război, cu date fictive despre evenimente fictive, avînd însă în umbra lor tragicul scenariu al celui de al doilea război mondial, ai cărui actori sînt înseși popoarele. Criminala demonstrație de tir, cît și alte fragmente din *Scrinul negru* sînt pagini de reconstituire lucidă a războiului, menținîndu-și, în ciuda ficțiunii, caracterul de documente de epocă, așa cum se întîmplă și cu articolele publicate în preajma războiului, în 1939: *Frigmania și Bovenia, Frigmania, Întunecatul eu mediu* etc.

amîndouă oacheșe, zvelte, cu liniile feței prelungi și de o docilitate severă și indiferentă. Cînd li se spuse să se dezbrace, își lăsară fustele și bluzele fără nici un semn de emoție și așteptară. Tunse în cap, erau de o stranie frumusețe.

— Sfîntul Sebastian! spuse admirativ Wachsen, fără a fi înțeles însă de colonel.

Făcea aluzie la scena cunoscută în iconografia creștină a săgetării sfîntului Sebastian, cel cu trup de efeb. Stella fu adusă de colonel în dreptul ecranului, invitată să-și îndepărteze picioarele în unghi și să întindă mîinile sprijinindu-și-le de niște cuie de lemn. Apoi, colonelul se îndepărtă și întinse revolverul. Se auziră șase lovituri una după alta. Stella fusese ochită deasupra capului, de o parte și de alta a gîtului, la capetele degetelor mijlocii și sub negrul părului puberal. Gloanțele se înfipse exact la limită.

— *Wunderbar!*¹ se extaziară germanii și îndeosebi Wachsen, care el însuși era un bun ochitor.

Stella fu dată la o parte și în locul ei fu așezată Perla, de astă dată cu cuiele sub încheietura mîinii și cu degetele resfirate.

— Voi trage șase gloanțe la fiecare palmă, anunță numărul colonelul.

Și întinzînd în fiecare mînă un revolver, lovi simultan între degetele Perlei, adăugînd cîte un glonte în marginea degetelor mari și celor mici. Cînd Perla ridică palmele, pe ecran se vedeau lămurit două semicercuri de cîte șase găuri. Gavrilcea primi zgomotoase felici-

¹ Minunat!

tări. Perla fu așezată din nou pe ecran, de astă dată cu picioarele mai îndepărtate.

— Vă voi desena, vesti colonelul, partea cea mai frumoasă din silueta unei femei.

Și trase cu un singur revolver șase gloanțe între picioarele fetei, începînd de la genunchiul stîng, făcînd două puncte sub pubis și încheind cu o lovitură lîngă genunchiul drept. O furtună de aplauze răsplăti pe colonel, care bău un pahar plin de vin și se reaseză la masă.

— Șampania! ordonă el, să se destupe șampania.

— *Auch ich, auch ich!*¹ strigă deodată Wachsen cam amețit, punînd revolverul pe masă.

— Bravo! îl încurajară ofițerii români.

Fetele fiind obosite, după ce li se dădu cîte un pahar de vin, fură scoase afară, și Petrișor propuse să fie adus Seraphin. În euforia generală, nimeni nu obiectă ceva. Seraphin intră în hainele sale de sac, privind blînd și cu încredere. Se miră totuși cînd i se ordonă să se dezbrace. Era costeliv și aproape fără mușchi la picioare.

— *Fürchten sie nicht!*² îl liniști amical Wachsen.

Acesta, metodic, desenase pe o foaie de hîrtie proiectul său de tir și-l arătă tuturor. Avea să înconjoare cu un cerc de șase gloanțe capul lui Seraphin, începînd din stînga gîtului, trecînd în dreapta lui, apoi la urechea dreaptă, înfigînd două deasupra capului și, în fine, ultimul la urechea stîngă. Seraphin fu adus la ecran, și Wachsen, ridicîndu-se în picioare, începu

1. Și eu, și eu! — 2. Nu vă temeți!

să tragă, în vreme ce oamenii numărau încet loviturile: unu, doi, trei, patru, cinci. La a șasea lovitură se auzi un urlet scurt, ochiul stîng al lui Seraphin sări în mijlocul odăii și victima se prăbuși pe spate, moartă, tîrînd după sine, cu zgomot, ecranul. O liniște îngrozitoare urmă cîteva momente. Apoi ofițerii germani se ridicară gravi în picioare, imitați pe loc de ofițerii români. Wachsen își ascunse capul în palme.

Cînd Stella și Perla se îndreptară spre lagăr, observară înspăimîntate că magazia ardea. Soldați germani mai aruncau în ea grenade incendiare, spre a scăpa de deținuții inoportuni. Flăcările erau așa de mari, încît de jur împrejur se vedea ca ziua, și zăpada care nu se topise încă sclipea. Din pornirea instinctivă de a salva pe cei dinăuntru, cele două fete se repeziră spre poarta rețelei de sîrmă ghimpată.

— *Verboten!*¹ strigă plantonul.

Și îndată, îndreptînd pușca-mitralieră înspre ele, cu un ropot le doborî la pămînt. Stella și Perla rămăseră astfel culcate ca și cînd ar fi voit să doarmă, apoi zăpada albă se înroși încetul cu încetul în jurul lor.

XIX

Descoperind că este prădat în continuare de copiii lui, Petrișor și Florica, Hagienuș donează statului colecția sa de piese rare. Cei doi reacționează brutal, alungîndu-l. Orientalistul, cu mintea rătăcită, se refugiază la Ioanide. Readus cu forța la domiciliu,

¹ Nu-i voie!

și tratat cu aceeași lipsă de tact, el provoacă un incendiu cu explozivele lăsate de Gavrilcea, într-una din aparițiile lui inopinate.

XX

Mobilizat ca medic, Hergot primește misiunea să întocmească un raport asupra stării sanitare a spitalelor și a lagărelor din spatele frontului. Caty profită de itinerariul său și îi încredințează un mesaj pentru Remus Gavrilcea, odată cu decretul de decorare semnat de Hitler. Doctorul violoncelist este luat drept rabin și deoarece prezența sa confirmă numeric lista ostatecilor, nimeni nu-i ia în seamă protestele. Hergot este dus cu convoiul de deportați evrei, avînd prilejul să cunoască variata gamă a suferinței umane. Farsa lugubră a colonelului von Cornelius pune capăt suferințelor, printr-un ordin de execuție în masă, după ce reușise să trezească, printre deportați, iluzia eliberării.

XXI

Cuplul Elvira-arhitectul Ioanide ascultă concertul jeturilor de apă din grădina casei lor, într-o înțelegere spirituală absolută. Ioanide trăiește drama trecerii timpului și dintr-o decizie de a mima vigoarea trupească și spirituală perpetuă, trece prin experiențe erotice, unele trăite doar mental. Făcînd exces de dans și nehrănindu-se suficient, balerina Cucly se îmbolnăvește de tuberculoză. Din cauza ei, spectacolul cu Lacul lebedelor, în cinstea inaugurării Palatului Culturii, se amîină,

XXII

Prin intervențiile făcute de Caty, Remus Gavrilcea este readus de pe front în țară. Între timp se schimbă cursul războiului. Trupele germane sînt încercuite și constrînse să capituleze. Colonelul Gavrilcea asistă la înmormîntarea ofițerului german Wachsen care, cu o zi înainte, îi făcuse teoria războiului ca forță absolută de exterminare. Caty refuză a-i da actualului soț dreptul de a se folosi de banii ei. Pentru a se pune la adăpost de urmări îi cere chiar să accepte divorțul. Stabilizarea surprinde pe mulți nepregătiți. Demergian înnebunește și împarte bancnotele devalorizate pe Calea Victoriei. Ca să se mențină, Caty își desface garderoba și o vinde. Prințesa Hangerliu îl înfiază pe Filip. Primele simptome ale cancerului la Caty.

XXIII

Cartierul muncitoresc se ridică, după planurile lui Ioanide, într-o parte a orașului cu multe terenuri virane. Prin tot ceea ce gîndește și întreprinde, arhitectul vrea să demonstreze că arta nu trebuie să mai fie privită un privilegiu. El visează construirea unui oraș al minerilor.

Ioanide visa și el la orașul pentru mineri privind pe geam cum frunzele se precipitau din pom, dese ca o ninsoare galbenă, îl vedea întins pe o nemăsurată pajiște verde ca un joc de cuburi albe. Păduri negricioase îl umbreau în fund, și munți îndepărtați, acoperiți cu zăpadă, îi dădeau gravitate. Iarna verdeața

s-ar fi prefăcut în hermină, și numai schema pomilor ar fi indicat rețeaua străzilor. Totul ar fi fost foarte idilic, și viața în verde sau în alb, cu toate binefacerile civilizației, ar fi fost, nici vorbă, fericită. Însă Ioanide nu stîrpișe din fundul sufletului vițiul monumentului sfidător. Coșurile fabricilor îi plăceau. Unele, cilindrice și groase, păreau turnuri medievale. Își zicea că dacă o mie de ani s-ar contempla ruinele unui fost centru industrial, oamenii viitorului ar avea același sentiment pe care îl încercam noi privind forul și columna lui Traian. Ioanide intrase într-o salină și rămăsese uimit de măreția ei. Niciodată o navă de bazilică nu fusese mai nebun de vastă și înaltă. De-a lungul ei, mii de călugări cu lumînări aprinse în mînă ar fi putut să meargă în procesiune cîntînd. Regreta că n-adusese vioara cu sine, ca să verifice ecourile domului de sare. Avea impresia că sunetele s-ar fi prefăcut în cicloane suave și că de sus i-ar fi răspuns trîmbițele îngerilor, care aveau să deștepte morții din valea Iosafatului. Ioanide ar fi fost în stare altădată, de-ar fi fost proprietarul salinei, să oprească exploatarea sării, să lustruiască pereții și să se plimbe în interiorul fantasticei cavități, ca într-un salon sublim. Drama lui Ioanide fusese înainte de a fi fost prea artist, ținînd să exprime prin monumentele lui sentimente profunde. Acest lucru e posibil într-un sens larg, foarte obiectiv, și e în mare măsură o chestiune de hazard, căci nu orice arhitect găsește un Justinian care să-i comande o Sfîntă Sofia. Ioanide nu ignoră acest lucru și evitase totdeauna pitorescul și bizareriile subiective, dar spera să ridice un număr de monumente solemne, zicînd că un popor nu există dacă nu se simbolizează în cîteva proiecții spațiale. Dacă podurile s-ar fi făcut ca pe vremea romanilor,

din piatră cu arcuri și stâlpi, Ioanide ar fi cerut să construiască poduri, ca fiind utile, simple și expresive. Acum arhitectul căuta cu imaginația cum ar fi putut face un orașel simplu, igienic și economic, spunând cu întregul ceva care să depășească suma utilităților individuale, să vorbească în viitor, ca unele sate vechi de munte. Trebuia, gîndea el, să caute un reazim în geografia locului și etnografia lui. Arhitectul e, în definitiv, un peisagist superior și trebuie să puie rînduală în natură. Egiptenii au ridicat piramide, fiindcă n-aveau munți. Instinctul grandiosului poate fi satisfăcut și prin așezarea magistrală a unui sătuleț în marginea unei prăpăstii. Sînt unii care cred că la anul 3000 pămîntul va fi plin de coșuri fumegînde, zidiri babilonice. În realitate, omenirea, cunoscînd energiile line ale naturii, va trăi în grădini imense și într-o liniște paradiziacă. Ioanide hotărî, deci, să-și înăbușe orice infatuare de arhitect de monumente majore și să se supună, cu modestie, directivelor lui Dragavei.¹

¹ Textul reprodus face parte din suita de proiecte expuse de arhitectul Ioanide, însuflețit de ideea ridicării, pe vechi temelii, a unui oraș modern, conceput ca o piesă unică, pe principii grandioase și artistice. Proiectele marchează etape din existența lui Ioanide, în ipostaza de creator. În perioada construirii palatului culturii, cînd cuprinde cu privirea, de la înălțimea schelelor, larga panoramă a capitalei, Ioanide reacționează ca un cronicar exuberant al împlinirilor posibile. „Aș vrea, îi spune el lui Dragavei, ca tot ce visez să se îplinească“. Este etapa care reflectă încărcătura poetică, ardoarea tipică a personajului, dispus să fantazeze conștient pentru a-și exalta auditoriul. Prin proiectele din această fază, G. Călinescu introduce în

XXIV

Boala Caty-ei avansează, fără ca suferinda să-și dea seama încă de gravitatea situației. De aceea și continuă să se iluzioneze reînviind imagini din viața de lux și de pasiuni de odinioară. La căpătii cunoscuții cei mai apropiați așează o bună dispoziție pentru a-i distra atenția. Datorită insinuărilor sau afirmațiilor brutale ale unor vizitatori neavizați, bolnava pricepe, în cele din urmă, gravitatea bolii de care suferă.

În aceste împrejurări, Caty se lăasă convinsă a trece la catolicism. Ceremonia se făcu în mare taină, fiindcă nu voiau să supere pe Hangerlioica, nu știură decât madam Valsamaki-Farfara și prințesa Iablonski, care, catolică, primi a fi nașă. Adevărul este că neofita nu încercă nici o schimbare fundamentală de ordin sufletesc. Simțea doar că acum era mai aproape de Fran-

Scrinul negru dezbaterea raportului dintre arhitectură și poezie, una din preocupările sale esențiale. Urmează, în ordinea distribuirii în economia romanului, expunerea câtorva mari machete, acțiune pe care G. Călinescu ține să o atribue, și nu întâmplător, îndemnul primit din partea lui Dragavei. Etapa reveriilor în absolut e depășită. Expoziția favorizează contactul direct cu publicul mare și impune, implicit, depășirea stadiului existent al consultării exclusive a unui grup restrâns, mereu elogiativ, de intelectuali, din imediata apropiere. În existența artistului contactul activ cu un luptător din ilegalitate determină începutul clarificării sale ideologice. Etapa a treia marchează odată cu proiectul pentru orașul muncitoresc, acuitatea trăirii lui Ioanide în

cisco Oster și că, dacă acesta ar fi trăit, ar fi fost foarte mulțumit și totodată credea că, atunci când se va face bine, calitatea de catolică îi va da alt prestigiu.

Nu mult după aceasta, Caty visă pe Ciocîrlan întins pe pat ca și mort, cu revolverul în mînă lîngă el. Lume multă era înghesuită în juru-i. Caty, disperată, luă arma și și-o îndreptă spre piept. Atunci Ciocîrlan se ridică, zîmbind, și zise: „Pentru ce faci asta?” Cînd se sculă, bolnava simți dureri mari în dreptul epigastriului și aproape îndată vomită sînge. Șaramet, întrebând de doctorul Zănoagă, zise că, probabil, o tumoare se producea la stomac. A mai transporta pe Caty la spital, a face radiografii păru lui Alec de prisos. Durerile se calmară prin efectul dilauidului, iar fenomenele de *nausea*¹ se potoliră în urma schimbării regimului alimentar. Caty bea numai ceaiuri, slăbise, devenise pămîntie la față și ochii îi luceau. Cu toate astea,

contemporaneitate. În accepția lui termenul nu reprezintă o limitare, după cum e și firesc, ci proiecția momentului imediat, particular, obiectiv în mișcarea vitală, istorică. Paragraful privind proiectul pentru orașul muncitoresc se termină cu o altă subliniere esențială pentru evoluția personajului. Ioanide își însușește un vocabular multă vreme străin de ființa sa, înțelegînd acum comandamentul epocii: „să se supună cu modestie directivelor lui Dragavei”. Asupra acestei faze de euforie lucidă romancierul a meditat îndelung, mărturie stînd articolele publicate în *Contemporanul*, în epoca în care își definitiva capitolele cărții: „Nu uita că arta este ideologia concretă, că totul se învîrtește în jurul eficacității cu care este reprezentată ideea” (*Probleme de pictură*, în *Contemporanul*, nr. 35, 4 septembrie 1959, p. 9).

¹ Greață.

n-avea sentimentul că are o boală mortală, atribuia totul lipsurilor. Îngrijorarea ei cea mare era că bijuteriile se împrăstiau, vândute sub valoarea lor, în vreme ce nici o schimbare nu se vedea în situația politică. Irritația sa sporea.

— Trebuie să mă fac neapărat bine, se impacienta ea, să văd lumea, să știu ce se întâmplă. E insuportabil să stai în pat când se petrec atâtea lucruri. Săptămîna viitoare voi ieși puțin în oraș.

Caty se mira de tăcerea cu care erau ascultate cuvintele ei.

— De ce sînteți așa de triști? întrebă ea. S-a întâmplat ceva rău?

Seriozitatea sporită a celor din jurul ei o puse pe gînduri.

— Spuneți drept, sînt așa de bolnavă? Îmi ascundeți ceva.

— Toți sîntem triști, o consola mareșalul, iremediabil optimist. Ce? Stăm pe roze? O să treacă însă și asta. Dumnezeu să-ți dea sănătate. [...]

Stupefiantele dădeau cîteodată Caty-ei un sentiment fals de vigoare și, într-o astfel de euforie, îi răsări ideea de a ieși din casă. Voi să se vadă la față și ceru lui Filip o oglindă de mîină. Madam Farfara făcu un semn discret și băiatul nu găsi obiectul. Lucru curios, toate femeile care veniră în vizită uitaseră acasă oglinda. Șifonierul avea oglinzi interioare pe dosul ușilor, și Caty, într-o dimineață, invită pe Filip să iasă puțin din odaie și se dădu jos din pat. O amețală nemaipomenită o cuprinse și cu greu se tîrî, sprijinindu-se de scaune, pînă la șifonier. Imaginea pe care o văzu în oglindă o înspăimîntă. Era de o slăbiciune cadaverică, conturul craniului se profila brutal pe sub piele, capul era al unei moarte cu pleoapele

rămase deschise și ai cărei ochi sclipeau ficși. Șuvițe de păr alb întrerupeau aurul roșcat al părului, fără însă a o îmbătrâni, părînd doar niște luciri de soare. Din obișnuință, își dădu la o parte camizolul și cămașa prinsă și ea printr-un șiret de mătase în dreptul șoldului. Tot ce fusese rotunjit și plastic se mistuise, rotulele genunchilor se mișcau deasupra unor picioare lipsite de pulpe, cărnurile de sub piele se simțeau noduroase, nenumărate urme se iviseră pe locul unde i se făcuseră injecțiile. Nu era urîță, ci desfigurată în chip straniu, cu ceva dureros de senzual, ce provenea din faptul că buzele subțiindu-se și albindu-se lăsau să apară dinții. Nu mai semăna cu ea însăși.

— E imposibil, ori oglinda s-a scorjit pe dedesubt, ori nu mai văd eu.

Și chemă pe Grasa.

— Spune-mi drept, așa arăt eu, cum mă văd aici?

Grasa se prefăcu a controla imaginea resfrîntă cu figura adevărată.

— Aș, o liniști ea, oglinda asta nu vede deloc, e pusă rău. Ești puțin trasă la față, dar, încolo, mult aș da să fiu ca dumneata.

— Mă mințiți cu toții, nu găsesc un doctor care să-mi spuie adevărul, unchiul Alec îi pune la cale. Am cancer?¹

— Să ferească dumnezeu pe toată lumea de așa ceva, se închină Grasa. Nu vorbi astfel de lucruri.

¹ Neliniștea, oscilațiile, tendința bolnavei de a interpreta orice argument care ar contrazice realitatea, încrederea în detaliul neînsemnat compun o pagină de virtuozitate analitică, de iscodire a inepuizabilelor resurse ale sufletului omenesc într-un moment limită, ca acel al morții.

Rochia pe care și-o puse Caty, cu mare greutate, era largă, ciorapii fluturau pe picioare. Se dezbracă și aruncă lucrurile pe un scaun. Se mulțumi să se pieptene și se fardă, ca să ascundă culoarea pămîntie a obrazilor, apoi se așeză din nou în pat, istovită. Inima-i bătea rar și cu putere și dureri atroce o sfîșiară în stomac și în abdomen. Unchiul Alec sosi, îi făcu iarăși cîteva injecții, la răstimpuri, pînă ce o liniști. Căzu într-un somn greoi, ce ținu cîteva ore. Cînd se deșteptă era după-amiază și odaia era plină de musafiri, care vorbeau în șoaptă.

— Ei, zise mareșalul Cornescu, știu că ai dormit. Asta face mult bine. Se vede după față.

— M-am fardat! zîmbi amar Caty.

— Uite, urmă mareșalul, am venit cu tînărul Matei Basarab, care îți aduce urări de sănătate din partea prințesei Zoe Basarab.

Matei se ridică de pe scaun, înclinîndu-se. Era îmbrăcat ca un lucrător, pe cap purta șapca proletară și de un umăr îi atîrna un mare acordeon Hohner.

— Cum m-am speriat, exclamă Caty. Am crezut că este... o persoană pe care am cunoscut-o în Argentina.

Se reținuse a pronunța numele lui Francisco Oster. Matei era departe de a semăna cu bancherul, totuși înălțimea, aspectul voinicesc și instrumentul muzical putuse pricinui acea impresie.

— Cîntă-mi ceva, șopti Caty, cu sentimentul de a se adresa lui Oster.

— Te roagă să-i cînți, îl îndemnă Cornescu pe Matei, care nu înțelese că șoptirea era pentru el.

Făcu un acord, în căutarea unei bucăți de circumstanță, stînd pe scaun.

— Ridică-te în picioare, șopti iarăși Caty, așa mi-a cântat... cineva...

Matei se ridică și execută nepăsător, însă cu o puritate revelînd peritîia lui de mare instrumentist, *Cîntecul unui flașnetar* de Ceaikovski.

-- Știi *Ay, ay, ay?* întrebă după o lungă tăcere Caty.

— Așa, după ureche! afirmă cu modestie Matei.

Și începu să-l cînte, dibuind o formulă armonică. La repetarea arici, părea a cînta din Haendel, atîta solemnitate dădea frazelor.

— *Cher Francisco*, murmură Caty imperceptibil și neînțeleasă de asistență, *tu a joué merveilleusement*¹. Apoi vorbi mai tare ca să fie auzită de toți, pe un ton de glumă. Dacă voi muri, dragul meu prinț, să-mi cînti la acordeon acest cîntec de leagăn. Voi face eforturi să-l aud. Îmi făgăduiești?

— Desigur! răspunse Matei politicos și rece.

— Monsenior! se adresă Caty lui Valentin de Băleanu, crezi că un mort poate auzi ce se vorbește și se cîntă în juru-i?

— *Nulle vibration de l'univers n'échappe aux oreilles de l'esprit*!² scăpă de preciziuni, printr-o metaforă, monseniorul.

— Cît crezi c-are s-o mai ducă? întrebă mareșalul pe doctorul Zănoagă în stradă.

— Cel mult o lună.

Caty se hotărî în fine să vîndă peisajul venețian de Francesco Guardi, și fiindcă știa că Babighian nu trece de două sute de mii de lei, ceea ce i se părea o

¹ Dragă Francisco... ai cîntat minunat. — ² Nici o vibrație a universului nu scapă urechilor spiritului.

sumă insuficientă, apelă la Gaittany și la Smărăndache să facă demersuri pe lângă Muzeul de Stat. Gaittany își luă înseamnăre în notesul său și îndată se informă dacă muzeul Boldescu-Kapri, devenit „Vasile Roaită”, putea cumpăra tablouri.

— Este o piesă remarcabilă, explică el lui Dragavei, e păcat s-o pierdem. Poate figura în orice muzeu european.

— Și cât cere? întrebă Dragavei.

— Mi se pare că patru sute de mii de lei. E un Guardi autentic, are factură, a costat-o mult mai mult.

Dragavei ridică din umeri.

— Fără îndoială, recunosc Gaittany, muzeul n-are fonduri, dar se pot face intervenții să i se acorde un supliment, e păcat.

— Să atragem atenția ministerului de existența lui, în vederea unei galerii de maeștri străini. Ceea ce interesează este să intre în proprietatea statului. Poate îl ia academia.

— E-n regulă! confirmă Gaittany și începu să facă numere de telefon.

Pertractările în jurul tabloului se continuau astfel, cu multe piedici formale, în ciuda dorinței multor instituții de a achiziționa peisajul, când Babighian se întâlnește pe stradă cu Smărăndache. Ninge, și, din cauza spatelui său bombat, colecționarul purta, nu pe umeri, ci în regiunea dorsală, o cupolă de zăpadă.

— Viu de la academie, spuse Smărăndache, cred că vor cumpăra peisajul de Guardi de la Caty Ciocîrlan.

Babighian suflă greu pe nări. Se despărți aproape îndată de Smărăndache și o porni repede la drum, mai cocoșat ca oricând, pe picioarele sale subțiri și lungi. O găsi pe Caty întinsă pe pînțece, în pat, gemînd de durere. După ce aruncă ochii pe perete și se încredință

că tabloul se află la locul lui, colecționarul se apropie de patul bolnavei.

— Sărut mâinile. Am auzit că vindeți tabloul la stat. Ce poate să vă acorde statul pe el? Mi l-ați făgăduit mie.

— Îmi dați prea puțin, mi se oferă patru sute de mii de lei.

— Nu cred, se îndoie Babighian, nu sînt fonduri. Vă ofer suma cea mai mare pe care o veți obține.

— Să vedem ce-mi dă statul, îl amîină Caty scrișnind din dinți.

Babighian, luînd informații prin oamenii săi, înțelese că exista într-adevăr intenția de a se cumpăra tabloul, dar că ofertanta n-ar fi intrat în posesia sumei decît în anul următor, la noul buget. Cum Smărăndache, din simplă nevoie de a colporta, dăduse sfoară pe la toți amatorii și un doctor ginecolog cu multă clientelă părea dispus a cumpăra tabloul, Babighian alergă iar la Caty. Aceasta, adormită de dilauid, ședea culcată pe spate, cu ochii închiși.

— Vă dau trei sute de mii de lei, dar în rate! zise el cu mâinile pe pîntece, somnolînd pe un fotoliu lîngă patul bolnavei.¹

¹ Lăsîndu-l pe Babighian să se comporte identic de fiecare dată cînd descoperă un obiect de artă de valoare excepțională, descriind ceremonialul aparițiilor și gesturile idolatre conținute în simulata lui somnolență care îi favorizează, de fapt, dialogul singular cu creațiile artistice, romancierul găsește indiciile cele mai sigure ale degenerării pasiunii colecționarului în obsesie. De aici rezultă pierderea treptată a oricărui sentiment care n-ar servi tendințelor sale dominante și absorbante, călăuzite pe o unică direcție. Babighian

Aceasta nu deschise ochii.

— Nici nu vreau altfel, răspunse ea, mi-e frică de stabilizare. Îmi dai la început şaizeci de mii de lei, restul de două sute patruzeci de mii mi-l serveşti în douăzeci şi patru de rate, timp de doi ani, câte zece mii de lei pe lună. Însă dacă se face stabilizare, rata din luna respectivă mi-o plăteşti din nou în valuta nouă, chiar dacă mi-ai plătit-o în monedă veche.¹

— S-a făcut! mormăi Babighian, mulţumit.

Apoi scoase portofelul şi cu degete tremurătoare numără şaizeci de hîrtii de o mie, pe care apoi le puse lîngă perna bolnavei. Aceasta le numără şi ea cu ochii închişi şi le strecură sub pernă.²

— În cazul cînd... voi să mai spună ceva Caty, deschizînd pleoapele şi lăsînd să i se vadă ochii turburi şi ficşi. Apoi se răzgîndi: Nimic, nimic, e bine!

Caty voise să spună: „În cazul cînd aş muri înainte de împlinirea celor doi ani, ratele să le plăteşti fiului

arborează, cu falsă inocenţă, masca amiciţiei faţă de Ioanide pentru a-i abate interesul de la tabloul pe care arhitectul ar fi dorit să-l cumpere; joacă faţă de Sultana Demirgian rolul admiratorului neîncurajat, pentru a pătrunde în apartamentul femeii, atras doar de pictura rară expusă pe un perete; profită de condiţia specială în care se află Caty pentru a-i smulge abuziv o remarcabilă operă de Guardi. Portretul fizic şi moral al colecţionarului este memorabil, G. Călinescu abordînd personajul dintr-o perspectivă cu adevărat relevantă.

1 Altă răbufnire care adaugă identităţii morale a acestei femei, avidă de avere, un detaliu hotărîtor. — 2 Desăvîrşită ordonare a gesturilor în această metodică alăturare a detaliilor care întregesc portretele celor două personaje.

meu Filip". Minteai ei respinse totuși ca neprobabil un astfel de eveniment.

Babighian, după ce făcu și iscăli o adeverință, își luă tabloul de pe cui și ieși cu el pe ușă, parcă cu temerea ca bolnava să nu se răzgîndească.

Zidul parterului era gros și învelit pe din afară cu marmură neagră, la ferestrele pătrate erau puse grătare de fier forjat. Caty, care se întoarse pe pat cu ochii spre geam, privea cum fulgii de zăpadă se învîrtesc afară și se adună lângă cristalul ferestrei. Își închipui păduri mari de brazi troienite de zăpadă. Colonelul Remus Gavrilcea apărea lângă un brad, și ramurile acestuia se scuturau de nea pe umerii săi. Zăpada se cernea într-una, pînă ce colonelul nu se mai vedea.

— Unchiule Alec, unde crezi că se află Remus acum? întrebă Caty pe doctorul Zănoagă.

— Se zice că prin munți, pe undeva!

— Și ce face acolo?

— Nimic, ce poate să facă, șade pitit.

— Cu ce trăiește, ce mănîncă?

— Dumnezeu știe!

Caty trase de sub pernă un colier de perle.

— Unchiule, m-am gîndit că, dacă ai putea să afli unde este, i-aș trimite prin cine crezi dumneata aceste perle, pe care mi le-a dat el, acum cîțiva ani.

— Ce să facă cu ele?

— Să le vîndă, să trăiască un timp.

— Cui să vîndă perlele în pădure? Știi că ai haz. Și apoi dacă s-ar afla că eu sau tu comunicăm cu el, am avea mari încurcături. Cînd n-ai făcut ce se cuvea la vremea potrivită, urmă unchiul Alec după o pauză, cu un imperceptibil ton de reproș, mai tîrziu e prea tîrziu.

Caty stătu cîteva clipe nemişcată, apoi vîrî perlele la loc sub pernă.¹

Venind pe seară spre nepoată-sa, unchiul Alec auzi la colțul străzii glasuri cunoscute spunînd destul de tare lucruri în legătură cu Caty și chiar cu el. Se dădu la o parte dintr-o înnăscută discreție, totuși prinse cîteva cuvinte. Erau Prejbeanu și Vasilescu-Lascaris.

— A avut o avere colosală, lăzi de bijuterii, aceste lucruri trebuie să fie undeva, spunea Lascaris.

— Nu mai are nimic, răspundea celălalt, știu pozitiv că le-a petrecut peste graniță prin curierul diplomatic al unei ambasade străine. Corespondentul ei este Meme.

— Dar doctorul Zănoagă de ce crezi că-i dă tîrcoale zilnic?

— Din pură caritate. E lipsit de orice imaginație. Tot geniul stirpei Zănoagă a fost confiscat de Caty.²

1 Episod memorabil pentru ilustrarea acestui tip uman, spectru al unei societăți care își trăiește amurgul politic și economic. Caty confirmă cu atît mai mult acest tip, cu cît ea s-a impus, în roman, ca o structură puternică, înverșunată spectaculos să dăinuiască. Subordonată firesc mentalității clasei sale, Caty eșuează în cele din urmă, surprinsă și depășită de măsura evenimentelor, pe care chiar dacă nu le-a ignorat, nu le-a înțeles, pierzînd din ce în ce mai mult contactul cu realitatea, denaturînd-o prin interpretarea ei numai din perspectiva trecutului. — 2 Atmosfera glacială din jurul patului de suferință, în care zace, muribundă, Caty, amintește de totala detașare a familiei și a persoanelor oficiale venite să asiste la ultimele clipe ale fostului demnitar Ciocîrlan, socrul Caty-ei. În ambele cazuri, romancierul realizează tablouri de o coloratură violentă, performanțe ale spiritului său incisiv, care izolează, îngroșînd liniile, pe de o parte, vo-

Doctorul constată că nepoată-sa se ferea de el. Monseniorul Valentin, Șerica Băleanu, secretarul prințesei Hangerliu aveau dese conciliabule confidentiale cu Caty și într-o zi participă la aceste convorbiri și un funcționar al unei legații. Alec Zănoagă înțelese că se puneau la cale aranjamente cu privire la averea din străinătate a bolnavei și se simți jignit de atîta neîncredere. Nu putea suferi tenacitatea, egoismul aristocrației, instinctul ei brutal de conservare. Însărcină un tînar doctor dintre prietenii săi, care ședea în același bloc, să facă injecțiile, fiind de altfel împiedicat și de pudoarea nepoatei sale de a-i da asistență în răul intim de care suferea. Nu mai trecu pe la Caty, pretextîndu-se bolnav. Nu putea suporta urîtul vieții în față, îl ocolea cu lașitate, motiv pentru care nu putea profesa cu succes medicina.

Monseniorul Valentin de Băleanu, fiind prezentă și Șerica, vorbi astfel bolnavei:

— *Ma fille*, durata vieții noastre pe acest pămînt e o taină pentru noi toți, singur Dumnezeu cunoaște zilele hărăzite fiecăruia. E bine să stăm mereu cu candelile aprinse, ca fecioarele cele bune din *Biblie*.

Caty clănțani puțin din dinți de durere fizică.

— Ai un fiu, nu trebuie să-l lași în părăsire.

— Nu l-am lăsat niciodată, trăiesc numai pentru el.

— Trăiești, dar mîine fiecăruia din noi degetele morții îi pot bate la geam.

lubilitatea asistenței furate de micile cancanuri zilnice și de perspectivele împărțirii averii, iar pe de alta dramatismul situației celui în cauză.

— Ah, mereu îmi vorbiți toți de moarte, dar n-am murit, nu pricep de ce trebuie să mor.

— *Dieu soit b  ni*¹, nu vei muri. Nu pentru că e  ti bolnavă   ti vorbim. Noi to  ti vie  uim în nesiguran   căi domnul ne porunce  te să punem r  nduial   în treburile noastre p  m  nte  ti. Oricare dintre noi poate să dispară de l  ng   aproapele său.

— Cum poate Filip să se folosească de ceea ce ai depus în străinătate, interveni ȘERICA, fără o împuternicire, fără o dispoziție?

— Totul e al lui! zise Caty. E fiul meu.

— Fără îndoială, totuși, singur, în ce mod va putea să intre în posesia averii sale?

— Dar nu e singur, protestă Caty, voi fi totdeauna cu el.

— Ah, cum nu   n  legi? se agas   ȘERICA, estomp  ndu-  i printr-o melancolie de circumstan   căi irita  ia.

Caty   n  legea, de fapt, că odată   i odată trebuie să facă un testament în care se prevadă chipul cum Filip se va folosi de fondurile depuse pentru el, totuși nu pe numele lui. Nu putea pricepe de ce acum. Toate îngrozitoarele dureri, hemoragiile n-o făceau să bănuiască apropierea morții. După multe discu  ii, consim  i să redacteze un instrument în virtutea căruia Filip, dacă cumva s-ar fi aflat în străinătate, fără ea, re  inut   prin caz de for   majoră, putea să ridice prin Meme, c  t era încă minor,   i singur, la majorat, jumătate din avutul depus, de rest put  nd dispune numai pe baza unui act ulterior. Cuv  ntul „testament”   i era odios bolnavei   i nu accepta să uzeze de el. Instrumentul se redact  , dar Caty nu-l semn  ,   ncredin  at   de superflu-

¹ Dumnezeu să fie binecuv  ntat.

itatea lui.¹ Avea însă să facă imposibilul să plece în străinătate cu Filip.

Grasa era o femeie bună la suflet, însă pozitivă, luînd viața așa cum este, incapabilă de a o înfrumuseța cu drame. Era văduvă, bărbatul ei avusese o boală gravă de inimă și murise chiar în odaia în care se crispa de durere Caty. Grasa întrebase pe doctor, atunci cînd crizele bărbatului deveniseră dese și lungi: „E vreo speranță sau nu e? Nu mă purta cu vorba“. Doctorul îi spuse onest: „Niciuna“. Portăreasa, prevenită, își înmormîntă soțul fără bocete, revenind de la cimitir calmă, ca și cînd nimic nu s-ar fi întîmplat. Numai cînd se afla în clipe de expansiune și dădea ochii cu portretul răposatului, lăcrăma puțin. De aceea, nu se sfia deloc să evoce moartea față de Caty:

— Ce s-a mai chinuit, chiar aici în odaia asta, bietul bărbatu-meu. În zadar. Moartea intră și prin zid de piatră.

¹ În situația aceasta, îndîrjirea de care dă dovadă Caty, cînd refuză a-i încredința lui Filip averea, prin nesemnarea testamentului, se deosebește de opoziția făcută lui Gigi Ciocîrlan și Remus Gavrilcea. Față de cei doi bărbați, pe care-i disprețuiește pentru lamentabila lor abdicare de la viață, exaltata femeie reacționează dirijată numai de ambiția de a-și permanentiza dominația prin forța banului, în care crede orbește. Față de copilul prea fragil, crescut ca o completare decorativă a personalității sale copleșitoare, Caty rămîne solidară cu sine atîta vreme cît boala n-a demitizat esențial realitatea. Abia după această confruntare sfișietoare răbufnesc, îmbinate paradoxal, obstinația de a nu ceda și

Deci cînd văzu că bolnava se simte din ce în ce mai rău, încredințată cu naivitate că aceasta nu-și face nici o iluzie asupra condiției în care se afla, o rugă senin:

— Dragă doamnă Caty, ai fost o femeie de neam mare, se vede și după lumea care vine la dumneata, lasă-mi și mie o amintire, să te pomenesc, ceva, o biju-terie...

Caty simți un fior funebru trecîndu-i prin inimă.

— Ce vorbe sînt astea? Am fost?! Nu mai sînt? De ce să-ți las amintire, nu plec nicăieri, spune-mi că vrei un cadou.

— Fie cum zici dumneata. Dar de ce să te superi? Nu-ți mai ajută la nimic supărarea.

Cuvintele Grasei ajunse la urechile lui Smărăndache, care le comunică îndată celorlalți, cu înflorituri.

— Domnule, zise Gaittany, e complet imbecilă.

— E de o stupiditate genială, rectifică regele Vah-tang, Shakespeare ar fi scos din ea o figură imensă.

Doamna Carcalechi făcu haz de lipsa de tact a por-tăresei, vizitînd însă pe Caty, o indispușe pe aceasta în chip neprevăzut.

— E un frig umed afară, care-ți pătrunde la oase. Aici e cald, aveți calorifer, la mine e ca-n pivniță. Doamne, cine ar fi crezut c-o să ajungem în halul aces-ta? În orice caz, n-aș vrea să mor pe o astfel de vreme. Trebuie să fie îngrozitor. Nici vara. Să mor primăvara ori toamna. Și, bineînțeles, să nu mă chinui.

sfișietoarea conștiință a neputinței în fața morții, abdicarea lentă a voluntarului personaj fiind savant dozată de roman-cier.

Caty aruncă ochii pe fereastră și văzu ninsoarea căzînd rară, amestecată cu ploaie. Noroaiele și umiditatea nu-i plăcuse niciodată, idei sumbre îi trecură prin minte și nu mai fu atentă la cuvintele doamnei Carcalechi.

Într-o seară cu vizitatori numeroși, Caty, sfîșiată de dureri, întinse o mîină înspre doctor, care-i făcu o injecție cu dilaudid, a douăsprezecea în acea zi. În enervarea mișcării, cămașa i se desfăcu larg la piept și cei de față văzură cu fior o urmă violacee pe sub epiderma uneia din mamele. Nici doctorul și nici Caty nu știau probabil de existența ei, cel dintîi pentru simplul motiv că, socotind-o definitiv pierdută și în plină dezvoltare a focarelor, n-o mai examina. Peste noapte, bolnava avu hemoragii provenite din zona pelviană, și Grasa, schimbînd cearceaful plin de sînge, pentru întîia oară lăsă să-i scape un cuvînt mai grav:

— Decît așa viață, spun drept, mai bine moartea. Caty o pironi cu ochi plini de ură...

XXV

Sperînd că prin Filip va putea ajunge la averea depusă de Caty în -seifurile unor bănci din străinătate, Gavrilcea îl fură pe băiat, ducîndu-l în ascunzătoarea din munți unde, împreună cu Remus Gavrilcea așteaptă un prilej să se salveze, trecînd fraudulos frontiera. Cei doi veri se suspectează reciproc de trădare.

XXVI

Printesa Hangerliu ia hotărîrea de a se retrage la mănăstire.

XXVII

Trupele de pază, ajutate de muncitori, sînt pe urmele fugarilor. Cercul se strînge din ce în ce mai mult. Între timp, Gavrilcea încearcă să-l educe pe Filip în spiritul ideilor profesate de centurioni. Fiindu-le descoperită ascunzătoarea, muncitorii organizează o acțiune de urmărire. Bănuindu-se reciproc, cei doi veri Gavrilcea se încaieră pe marginea unei prăpăstii și se rostogolesc în ea. Șeful centurionilor moare pe loc. Remus Gavrilcea este prins de trupele de urmărire, pe cînd încerca să fugă după ce descărcase revolverul asupra lui Filip, cu gîndul de a scăpa de un eventual martor. Pentru prima dată colonelul greșeste ținta. De pe marginea prăpăstiei, înainte de a se îndrepta spre sat, Filip privește îngrozit trupul lui Gavrilcea sfîrtecat de vulturi.

XXVIII

La Palatul Culturii se pregătește spectacolul inaugural, cu Lacul lebedelor. Balerina Cucly repurtează un mare succes în rolul dublu Odeta-Odilia la repetiția generală cu public.

XXIX

Ioanide citește memoriul fantastic al lui Hagienus, înțesat de citate și note, ca o lucrare de știință. Bolnav de nervi, orientalistul se crede Alexandru cel Mare care, datorită metempsihozei ajunge în actualitate în ipostaza de om de știință.

XXX

Într-o dimineață de aprilie, Ioanide, Dragavei, cu o ceată de tineri arhitecți și de muncitori, se plimbau pe străzile altădată pustii din preajma străzii Rahmaninov. Trecură prin trei piețe vaste, prin ilimitate curți interioare, ce dădeau clădirilor perspective de viziuni arhitecturale de Renaștere. Echipa de bărbați și femei plantau arbuști și răsădeau flori. Se opriră puțin înaintea colonadei unui mare teatru în stil neoclastic. Pe urmă o luară de-a lungul magazinelor. În vitrina unei librării era expus un volum de artă cu titlul *Proiecte pentru un oraș socialist*. Autorul, al cărui portret se vedea pe copertă, era Ioanide. Acesta întoarse spatele modest și contemplă fântânile în șir indefinit, care susurau în partea mediană a latului bulevard. Din cauza vântului, pulberi de apă îi stropiră pe toți pe obraji. Ieșiră apoi înspre lac, pe marginea căruia se proiecta mirific, în aer și în apă, Palatul Cultural, pe care soarele, bătînd în sutele de ferestre, îl presăra cu diamante.

— E opera dumneavoastră, tovarășe arhitect, rupse tăcerea Dragavei. Puteți fi mîndru.

— Tot ce construim azi, zise simplu Ioanide, e opera noastră, a tuturor.

În aceeași zi, Gaittany, întâlnindu-se cu arhitectul, îl informă cu mâinile ridicate spre cer:

— Domnule, a murit Hagienuş. Se credea acum pasărea Phoenix. Nenorocitul şi-a dat foc cu alcool. Mă întreb de ce?

— Ca să renască din propria lui cenuşă.

BIBLIOGRAFIE

Ediții

Scrinul negru,

ed. I, București, Editura pentru literatură și artă, 1960.

Scrinul negru,

ed. II, revăzută și adăugită, București, 1963.

Traduceri

Czarna Komoda,

traducere în limba polonă de Danuta Bieńkowska, Państwowy Instytut Wydawniczy, 1962.

A Fekete Komód,

forditotta Réz Pál, Europa Könyvkiadó, Budapest, 1963, 2 vol.

Schicksal einer Lebedame,

aus dem rumänischen übertragen von Dr. J. P. Molin, mit einem *Nachwort* von Eva Behring, 1965, 2 vol.

Die Schwarze Truhe,

und andere rumänische Erzählungen, Auswahl und Redaktion Edith Horowitz-Silbermann und Michael Rehs, Horst Erlmann Verlag, 1970, p. 130—153.

Scrinul negru realizează o adevărată disecție în lumea veche, învinsă și depășită, a aristocrației „de sânge” sau „de bani” și a acelei intelectualități ipocrite, robită monstruoasei orînduiri, și ca atare sărăcită sufletește, găunoasă, filistină și poltroană, lașă și oportunistă politicește, cosmopolită și mimetică în comportamentul ei social. În opoziție, deși în interferență cu această lume, romanul respiră atmosfera proaspătă a noii orînduiri socialiste, prin procedeul de transformare morală a personajului central, Ioanide (care nu mai e, care în logica lui internă nu mai are cum fi „bietul”), prin oamenii noi, activiști de partid, ca Dragavei, angrenați în sarcini fundamentale ale revoluției culturale, prin elanul și încrederea generoasă, optimistă, care guvernează acțiunile și caracterizează relațiile sociale din lumea timpului nostru. Opuși, cei doi poli ai universului din *Scrinul negru* sînt totuși determinați artisticește în așa fel încît cartea nu încearcă niciodată riscul schematismului, al procedeului simplist de alb-negru, al dispunerii și tratării pe orizontală. Deși romanul se desfășoară pe două planuri oare-

cum suprapuse, cu un decalaj în timp variabil și, uneori, cu translații pe un uriaș spațiu geografic, pretutindeni — și aceasta este esențial — cititorul se simte situat de autor, și odată cu el, pe poziția actualității noastre. Succesiunea secvențelor — căci romanul e o vastă cinematică — este astfel dirijată în câmpul magnetic al acțiunii generale, încât totul pare o vie desfășurare dialectică, un vast și cuprinzător film al uneia din cele mai frământate epoci din viața societății românești.

(G. IVAȘCU, G. Călinescu: „*Scrinul negru*“, *Contemporanul*, nr. 27 (716), 1 iulie 1960, p.3.)

G. Călinescu regizează cu fantezie extraordinară și cu voluptăți erudite spectacole în care își aruncă personajele, rămânând apoi în umbra sălii spre a contempla și dirija. Ca Balzac, face studiu caracterologic. Introduce personajul în scenă, îi face portretul, marcând antecedentele și folosind pentru asta tot ce poate fi folosit: preocupările insului, casa, ticurile chiar și cele verbale, corespondența, referințele. Studiul e făcut cu aparențe științifice, autorul clasifică, opune, revine cu considerații eseistice. Ioanide găsește scrisorile Catyei în scrin, conversează cu Madam Farfara, ia indirect relații despre Caty, cunoaște cercul în care aceasta se mișcase. În fond, nu alta e metoda din acea vastă operă de artă care e *Istoria literaturii române*. Folosind ca Sainte-Beuve personaje reale, istorice, adică scriitori, G. Călinescu face un întins studiu moral-psihologic. În romane, pe de altă parte, se simte detașarea autorului de personajele create. Vorbind odată despre Balzac, G. Căli-

nescu observa, ca o condiție a creației obiective la acesta, putința de a trăi în fiecare din eroii săi, de a fi pe rînd vițios și virtuos, avar și generos, nobil, plebeu, rege și prostituată. Acest aspect desparte pe G. Călinescu de Balzac. G. Călinescu nu intră niciodată în eroii săi, preferînd să pună o distanță, de la care să-i contemple, nu fără maliție ascunsă.

(NICOLAE MANOLESCU, G. Călinescu: „*Scrinul negru*” [Însemnări la apariția ediției a doua], *Contemporanul*, nr. 34(830), 23 august 1963, p.3.)

Nu este de mirare că după acea splendidă „uvertură” arhitectonică din *Enigma Otiliei*, romancierul și-a ales ca profesiune a eroului său principal din *Bietul Ioanide* și *Scrinul negru*, un arhitect. Și nici nu este întîmplător faptul că acest om, situat în două epoci, înainte și după Eliberare, își găsește rațiunea de existență în marile construcții socialiste, după ce își exersase numai genialitatea creatoare în vaste proiecte „gratuite”, ideate între lucrări de ajustare sau de rară inițiativă edilitară burgheză. Ioanide e un om de geniu, netăgăduit.

(ȘERBAN CIOCULESCU, *Viziunea arhitectonică la G. Călinescu*, Ramuri, Craiova, I, nr.4, noiembrie 1964, p. 16.)

Prin concepția pe care se întemeiază, *Scrinul negru* e o replică la *Bietul Ioanide*, o negare a filozofiei practice profesate de arhitect. Imaginii artistului izolat,

estetizant, i se opune conduita creatorului care, aderînd la socialism, participă cu elan la activitatea contemporană constructivă. Sub îndrumarea lui se execută, în afară de numeroase alte lucrări, un gigantic palat al culturii, monument arhitectonic al socialismului. O asemenea transformare a personajului implică recunoaşterea erorii sale de altădată, respingerea indiferentismului politic, aşa dar o reconsiderare profundă a întregii concepţii de viaţă. Păstrîndu-şi multe din ciudăţeniile de odinioară, Ioanide este, în *Scrinul negru*, în fond, un om nou, un intelectual a cărui gîndire se resimte de pe urma transformărilor structurale petrecute în ţară, după cel de al doilea război mondial. Polemizînd cu propriile idei din trecut, Ioanide afirmă în repetate rînduri principiul creaţiei puse în slujba maselor, respingînd exerciţiul gratuit. Convingerile dobîndite de Ioanide în anii construcţiei socialiste sînt rezultatul unei clarificări ideologice, produsă în virtutea contactului său cu oamenii aflaţi în primele rînduri ale luptei pentru transformarea societăţii, a influenţei exercitate asupra lui de ideile cele mai înaintate ale epocii, de prefacerile revoluţionare la care asistă.

(D. MICU, N. MANOLESCU, *Literatura română de azi, 1944—1964, Încercare de sinteză*, Bucureşti, Editura Tineretului, 1965, p. 167—168.)

Literatura lui se ordonează [...] în jurul acestei scheme universale (ideea paternităţii), căreia un spirit speculativ ca al lui G. Călinescu n-a pregetat să-i caute nenumărate semnificaţii. Paternitatea e, de pildă, ex-

presia cea mai directă a principiului creației. Ea implică deci misterul vieții, o filozofie a biologicului. Totodată un întreg sistem etic, al răspunderii conținute în calitatea de părinte și în cea de fiu. Nu degeaba strigă Moș Goriot pe patul de moarte: „Fetele mele, fetele mele, Anastasie, Delphine! Vreau să le văd: Aduceți-le cu jandarmii, cu forța! Justiția e de partea mea, natura, codul civil. Nu se poate! Patria o să piară dacă tații sînt călcați în picioare. Asta e limpede. Societatea, lumea se bazează pe paternitate, totul se prăbușește dacă nu-și mai iubesc copiii părinții.”

Simbolul paternității domină opera lui Balzac, pe care [...] am greși socotindu-l doar un pictor de moravuri al epocii, fără nici o preocupare de ordin universal. Iar dacă e vorba să facem aprecieri, pe planul acesta G. Călinescu manifestă de fapt adevăratele afinități profunde cu autorul *Comediei umane*.

Paternitatea are și expresia ei social-economică. Condițiile nașterii și ale creșterii determină punctul de pornire al individului în viață. Descendența îl modelează într-un fel socimoralmente. Omul poate moșteni, sau nu, stare, rang, avere. În existența lui socială se prelungește ceva din existența celui care l-a adus pe lume.

Ideea de paternitate atinge și problemele esteticii. Artistul zămislește, dar nu în ordinea naturală, e părintele operelor sale și se perpetuează prin ele. Reprezintă însă aceasta o împlinire omenească similară?

(OV. S. CROHMĂLNICEANU, G. Călinescu în: *Literatura română între cele două războaie mondiale* I, București, E. p.1, 1967, p. 589—590.)

Dar burghezia românească, împinsă cu vigoare în carcera coperților, a fost văzută de G. Călinescu cum nimeni nu o mai văzuse: nu din unghiul determinării pur sociale, ci din cel al mecanismelor psihice. Vitalitatea acestor personaje e considerabilă și ea singură poate înlătura acuzația de autor livresc. Lumea intelectuală și universitară, ca și cea a artiștilor, reprezintă iar o creație deocamdată fără egal, chiar dacă uneori construcția obiectivă, după natură, cedează pasul fanteziei și savanteriei. Atmosfera politică, precum și intuirea altor societăți, pulsul altor meridiane, datura cosmopolită, indispensabilă romancierului adevărat. Paginile din America de Sud, de pildă, din *Scrinul negru*, sînt singulare, și aici, iarăși, specia romanului românesc trebuie să-l accepte pe G. Călinescu ca pe un reprezentant unic.

(PETRU POPESCU, *Un profesionist al romanului*, *Cronica*, Iași, V, nr. 10 (213), 7 martie 1970, p. 3.)

Toate aceste reverii [dragostea nedeclarată față de Mini] sînt învăluite în culoarea albă a florilor de zarzăr ale lui Ionel Teodoreanu și rămîn, estetic, cele mai frumoase pagini de dragoste din proza ultimilor două decenii; iar în cuprinsul literaturii române, prin profunzimea și nuanțata analiză a sentimentului iubirii, ar fi putut egala *Adela* lui Ibrăileanu, dacă povestea de dragoste ar fi avut un plus de gravitate. În această parte a cărții, de cele mai multe ori, romancierul se dizolvă în personalitatea eroului; frazele au atunci

o cadență melancolică, trăirile dau senzația vibrării plenitudinare; periodic însă autorul se distanțează de personajul său, îl contemplă de la distanță cu un zâmbet puțin ironic, puțin malițios, peste romanul erotic al lui Ioanide căzînd pulberea fină a aceleiași paste comice. [...]

Caty rămîne un personaj interesant al literaturii noastre, egalînd aproape tipurile feminine ale Hortensiei Papadat-Bengescu și în structura ei pot fi găsite elementele constitutive a o bună parte din eroinele literaturii române de la Mara lui Slavici pînă la Olguța lui Ionel Teodoreanu. I-ar fi trebuit acestei zone epice o mai mare doză de gravitate ca traiectoria vieții Catyei Zănoagă să capete contururile unei drame cu adînci rezonanțe umane. Or, întreg romanul e scăldat într-o ironie ucigătoare, pe pînza căreia se detașează portrete de un comic aproape caricatural. Comicul e dilatat peste limită, hiperbolizat, moralistul în descendența lui La Bruyère din *Bietul Ioanide* fiind dublat de data aceasta de Rabelais.

(ION BĂLU, G. Călinescu, *eseu despre etapele creației*, București, Editura Cartea Românească, 1970, p. 409, 411—412.)

Într-o viziune romanescă, *Scrinul negru* preia, consecvent, părerile criticului G. Călinescu, dar aici omisiunile înregistrate mai sus nu atentează asupra perspectivei artistice. Căci unghiul hotărît comic prin care aristocrația e privită ca o clasă în disoluție creează o imagine rotundă, omogenă. Nu mai interesează,

din focarul de observație al scriitorului, cazurile individuale de descătușare și restructurare sau eșuările cu caracter tulburător, dramatic. Ele există, desigur, în realitate, dar din unghiul cărții nu au nici o semnificație deosebită. Fiind o proiecție, o plăsmuire grotescă, *Scrinul negru* nu trebuie să releve concordanța fiecărui detaliu cu elementele vieții. Esențială este rigora de ansamblu a viziunii și corespondența ei, pe coordonatele majore, cu realitatea.

Pentru autorul de comedii, individul se confundă cu categoria sa și exprimă pe deplin esența ei ridicolă. Asta nu înseamnă că G. Călinescu desconsideră latura de umanitate posibilă și deci verosimilitatea personajului. Bunăoară în *Scrinul negru* tratarea burlescă se întrerupe, la un moment dat, și atunci se întrevede drama implicată (moartea Caty-ei Zănoagă, spaima lui Hagienuş). Fiecare portret beneficiază indiscutabil de un minimum de firesc (în sensul realismului clasic) și chiar de mai mult. Încă o dată însă, din postul de observație ales, accentul nu cade pe elementul tragic al prăbușirii individuale, ci pe comicul degenerării, care vizează întregul grup social.

(S. DAMIAN, *G. Călinescu romancier*, București, Editura Minerva, 1971, p. 42.)

Farmecul *Scrinului negru* provine, în mod evident, din situarea foarte vădită într-un peisaj strict livresc. Călinescu ar fi putut la fel de bine să-și plaseze acțiunea romanului său într-o epocă trecută sau într-una viitoare față de cea aleasă. Fără să iasă totalmente din

critică, Călinescu scrie în *Scrinul negru* un fel de repertoriu monstruos de situații literare, de clișee, mai bine zis. De aici senzația netă de joc abstract pe care romanul o degajă, sentimentul parcurgerii unor angrenaje aproape demonstrative. Verva lui Călinescu face însă ca acest uriaș repertoriu de clișee literare să fie viu, să aibă, dacă se poate spune astfel, o viață eseistică. Livrescul nu este în acest caz un defect, ci o calitate, neautenticitatea situațiilor și a personajelor nu este o scădere, ci o condiție estetică.

(VOICU BUGARIU, *Despre „Scrinul negru”*, *România literară*, V, nr. 50, 7 decembrie 1972, p. 8.)

Aparent continuare la *Bietul Ioanide*, noul roman e, în partea sa cea mai solidă, romanul unei femei de lume, al Cătălinei Zănoagă-Ciocîrlan-Gavrilcea, un fel de doamnă Bovary, căreia de-a lungul existenței i s-au împlinit însă toate aspirațiile. De fapt, am putea socoti *Scrinul negru* și o urmare la *Enigma Otiliei*, căci Caty Zănoagă nu-i decît o încarnare a Otiliei, în cea de a doua etapă a vieții, după căsătorie. G. Călinescu a recunoscut (vezi articolul *Esența realismului* din *Cronicile optimistului*) că Otilia este „eroina sa lirică”, o proiecție a subiectului său în afară, despre care ar fi putut spune ca Flaubert „Otilia c'est moi”, ceea ce nu înseamnă că i-ar lipsi Otiliei însușirile creației obiective. Că fondul liric obiectiv nu e absent în noul personaj feminin, Caty îndreptățind propoziția

„Caty c'est moi“, se subînțelege, putem admite totuși că distanțarea față de această din urmă eroină e mai mare și că simpatia romancierului merge mai puțin în acest caz în sensul idealizării sau automistificării.

(AL. PIRU, G. Călinescu romancier, în *Analize și sinteze critice*, Craiova, Scrisul românesc, 1973, p. 279—280.)

CUPRINS

Tabel cronologic I

Prefață XIX

Încercare de datare XIX

Geneză XX

Prezentarea romanului XXIII

Personaje XXIX

Structură XXXIII

Noua formulă tehnică XXXVI

SCRINUL NEGRU 5

Bibliografie 115

Opinii critice 116

Lector : ELENA BERAM
Tehnoredactor : GABRIELA ILIOPOLOS

Bun de tipar 27.VIII.1974. Apărut 1974.

Comanda nr. 644.

Tiraj 26 700 broșate + 4 500 legate.

Coli de tipar 5,25 + 8 planșe.

Tiparul executat sub comanda
nr. 40 407 la Combinatul Poligrafic
„Casa Scînteii“, Piața Scînteii nr. 1,
București,
Republica Socialistă România

Lei 6,50

Seria de TEXTE COMENTATE-Lyceum
are menirea să contribuie
la înțelegerea și interpretarea
operelor fundamentale
din tezaurul literaturii române
și universale,
oferind modele de analiză literară.
Această serie utilizează texte
reproduse după ediții definitive,
încorporând fie o singură lucrare,
fie o riguroasă selecție
din creația aceluiași scriitor.
Aparatul critic este alcătuit
dintr-o amplă analiză a textului ales,
note de subsol
cu indicarea pasajelor interesante
pentru dezvoltarea conflictului,
caracterizări ale personajelor etc.,
tabele sinoptice, o bibliografie
și un capitol de referințe critice.

ÎN PREGĂTIRE: CREANGĂ, Amintiri din copilărie
REBREANU, Pădurea spînzuraților
ARISTOFAN, Broaștele
SHAKESPEARE, Hamlet